

Микола Миколайович ЄФІМОВ
Владислав Олександрович ЛАЗАРЄВ

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ
НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ
ПРОСТИТУЦІЄЮ І СУТЕНЕРСТВА**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

ЗМІСТ

УДК 343.98:343.131:354.42
Є82

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор **Ю. М. Черноус** – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, професор **К. О. Чаплинський** – завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

кандидат юридичних наук **М. А. Очеретяний** – начальник управління превентивної діяльності ГУНП України в Дніпропетровській області

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 8 від 30 квітня 2020 року)*

Єфімов М. М.

Є82 Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія / Микола Миколайович Єфімов, Владислав Олександрович Лазарєв. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 232 с.

ISBN 978-966-992-186-4

Монографію присвячено аналізу складного та багатоаспектного явища – розслідуванню втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. В науковій праці, на основі аналізу ряду розробок провідних вчених-криміналістів, досліджено теоретичні та практичні аспекти розслідування досліджуваної категорії кримінально караних діянь.

Авторами виокремлено структурні елементи криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінального правопорушення та сформульовано їх чітку структуру з відповідними кореляційними зв'язками. Значна увага направлена на висвітлення організаційних і тактичних засад розслідування визначених діянь (планування розслідування; обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації). Також було акцентовано увагу на особливостях розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Крім того, викладено особливості криміналістичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань в досліджуваній категорії кримінальних проваджень.

Для фахівців криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, науковців інших юридичних спеціальностей, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, здобувачів, курсантів, слухачів та практичних працівників правоохоронних органів.

УДК 343.98:343.131:354.42

ISBN 978-966-992-186-4

© М. М. Єфімов, В. О. Лазарєв, 2020

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства	
1.1. Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства	10
1.2. Способи, засоби, обстановка та слідова картина злочину	26
1.3. Характеристика особи злочинця та потерпілого	49
РОЗДІЛ 2. Організація розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства	
2.1. Обставини, що підлягають встановленню, та особливості планування розслідування	78
2.2. Алгоритми дій слідчого відповідно до типових слідчих ситуацій розслідування	96
2.3. Особливості розслідування легалізації доходів, отриманих від втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства	114
РОЗДІЛ 3. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства	
3.1. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування	135
3.2. Криміналістичне забезпечення проведення подальших слідчих (розшукових) дій	153
3.3. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства	172
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	196
ДОДАТКИ	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄРДР	— Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	— Кримінальний кодекс України
КПК	— Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	— Міністерство внутрішніх справ України
ОВС	— органи внутрішніх справ
ОРЗ	— оперативно-розшукові заходи
СБУ	— Служба безпеки України
СРД	— слідча (розшукова) дія
НСРД	— негласна слідча (розшукова) дія
СОГ	— слідчо-оперативна група
див.	— дивитися
м.	— місто
п.	— пункт
ст.	— стаття
с.	— сторінка
т. ін.	— таке інше
ч.	— частина

Моральні якості виявляються в зв'язку з намірами.

Арістотель

Той, хто чинить ганебне повинен перш за все соромитися самого себе.

Демокрит

Недостатньо визначати моральність відповідністю своїм переконанням. Потрібно ще безперервно порушувати в собі питання: чи правильні мої переконання?

Ф. М. Достоєвський

ПЕРЕДМОВА

Держава гарантує громадянам захист їх законних прав та інтересів, передбачених Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. В той же час, окремі категорії осіб з різних мотивів нехтують зазначеними правами своїх співвітчизників. Слід зазначити, що важливою складовою нормального розвитку соціуму завжди було та буде створення та дотримання моральних цінностей, властивих для певної спільноти. Досить характерними проявами порушення моральних засад розвитку та діяльності суспільства є втягнення особи в заняття проституцією та сутенерство. Найбільш незахищеною категорією громадян в ракурсі вчинення визначених суспільно-небезпечних діянь слід визнати неповнолітніх, адже вони не мають достатнього життєвого досвіду та у більшості випадків піддаються впливу з боку дорослих осіб.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. обліковано 259 фактів втягнення особи в заняття проституцією та сутенерства, у той час як повідомлення про підозру було вручено у 146 правопорушеннях, 2014 р. — 303, повідомлення про підозру — у 155 випадках, 2015 р. — 233, повідомлення про

підозру – у 116 випадках, 2016 р. – 224, повідомлення про підозру вручено у 109 випадках, 2017 р. – 331, повідомлення про підозру – у 220 випадках, 2018 р. – 412, повідомлення про підозру – у 305 випадках, 2019 р. – 336, повідомлення про підозру – у 229 випадках, за I квартал 2020 р. – 169, з яких повідомлення про підозру вручено лише в 102 кримінальних правопорушеннях. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що близько 16% вказаних кримінальних правопорушень вчинюється стосовно неповнолітніх. Окреслені статистичні показники свідчать про те, що втягнення неповнолітнього в заняття проституцією є досить поширеним видом злочинів, кількість яких дедалі збільшується.

Також важливим моментом необхідно визнати високу латентність цього складу злочину. Адже у багатьох випадках особи, яких втягнули у заняття проституцією, особливо неповнолітні, не повідомляють про такі факти. Все це свідчить про те, що досліджувана категорія кримінальних правопорушень є досить значною, а їх вчинення стосовно неповнолітніх займає певний відсоток від загальної кількості його проявів. За цих умов важливого значення набуває удосконалення слідчої діяльності, один із напрямів якої полягає у підвищенні ефективності проведення слідчих (розшукових) дій.

Слід наголосити і на необхідності висвітлення окремих особливостей розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Адже ефективність розслідування визначеного кримінального правопорушення характеризується якістю проведення відповідних процесуальних дій, які в досліджуваній категорії кримінальних проваджень мають свою специфіку.

Крім того, кримінальні провадження за фактами втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства на практиці завжди ускладнюється різними суб'єктивними та об'єктивними чинниками: втрата матеріальних слідів злочину через умисні дії незацікавлених в об'єктивному розслідуванні осіб; небажання потерпілих співпрацювати зі слідством; недосконалість бази законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за безпосереднє надання інтимних послуг; недостатність техніко-криміналістичного забезпечення проведення

процесуальних дій на початковому етапі розслідування; відсутність конкретної методики розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень тощо. З огляду на визначене, діяльність підрозділів Національної поліції України потребує покращення у напрямі криміналістичного забезпечення розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства з урахуванням сучасних вимог правоохоронної практики.

Науковим підґрунтям монографічного дослідження стали фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі виявлення та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, А. І. Вінберга, І. О. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, Г. Г. Зуйкова, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. Н. Кудрявцева, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, С. І. Мінченка, Д. Й. Никифорчука, М. В. Салтевського, М. Я. Сегає, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюка, В. Г. Танасевича, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, О. О. Юхна та ін.

Слід акцентувати увагу на тому, що наукові розробки зазначених науковців не розкривали предмет нашого дослідження, хоча внесли вагомий внесок у розроблення окремих аспектів загальної методики розслідування. Так, залишилися недослідженими та невизначеними кореляційні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх в заняття проституцією та сутенерства. Загалом, навіть запропонована структура цієї наукової категорії суттєво відрізняється від попередників, адже має свої конкретні особливості. Крім того, типові слідчі ситуації розслідування та організаційно-тактичні аспекти проведення окремих слідчих (розшукових) дій відповідно до них у розрізі використання характеристики особи неповнолітнього потерпілого також мають певну специфіку. Зазначені обставини у своїй сукупності визначають актуальність теми дослідження, її наукову, теоретичну та практичну цінність, а також визначають вибір напрямку монографії.

Емпіричну основу дослідження становлять результати узагальнення судово-слідчої практики протягом 2008–2020 рр. Опрацьовано матеріали 268 кримінальних справ та 112 проваджень з проблематики дослідження (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області, м. Київ) за 2008–2018 рр.; дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури та МВС України за 2012–2020 рр.; зведені результати опитувань 532 працівників правоохоронних органів України.

У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій, що відзначаються вагомою теоретичною та практичною сутністю, а також характеризуються певною науковою новизною, зокрема:

Обґрунтовано структуру криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, в якій виокремлено наступні елементи: спосіб вчинення злочину; засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; особа злочинця (сутенера); обстановка злочину; слідова картина; особа неповнолітнього потерпілого, що у своїй сукупності моделюють досліджуваний вид кримінального правопорушення.

Систематизовано типові способи втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, серед яких виокремлено наступні: 1) застосування фізичного насильства (побиття, нанесення тілесних ушкоджень); 2) погроза застосування фізичного насильства; 3) викрадення; 4) компрометація чи шантажування (погроза видати компрометуючу інформацію інтимного чи особистого характеру); 5) обман; 6) схилення до відпрацювання боргу (грошова або інша матеріальна заборгованість).

Класифіковано типові засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, зокрема: використання емоційної залежності (родинні зв'язки, кохання); застосування мотивуючих засобів (матеріальна забезпеченість); використання психічного стану особи або алкогольної чи наркотичної залежності; створення інших умов для вирішення особистих проблем.

Виокремлено віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих в заняття проституцією, а саме це: а) особи із малозабезпечених сімей; б) особи, які навчаються далеко від місця проживання

батьків; в) особи з нестабільною психікою або психічними захворюваннями; г) особи із неблагополучних сімей; д) особи, які проживають в зоні проведення антитерористичної операції.

Систематизовано типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування: а) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, є достатня доказова база, що вказує про конкретні обставини кримінального правопорушення; б) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, але доказової бази недостатньо для повідомлення йому про підозру; в) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, але переходить від правоохоронних органів; г) наявний факт втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, але особа злочинця (сутенера) невідома;

Надано пропозиції щодо організаційно-тактичних засад стосовно організаційно-тактичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх, які втягнуті в заняття проституцією, у тому числі, визначено особливості залучення спеціалістів для надання неповнолітнім психологічної допомоги;

Зазначене свідчить про актуальність досліджуваної тематики, її науково-теоретичну та практичну значущість. Монографія, що знаходиться у ваших руках, є спробою розкрити дану проблематику і надати теоретичне підґрунтя для майбутнього розслідування досліджуваного втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство працівниками правоохоронних органів України.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ І СУТЕНЕРСТВА

1.1. Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства

Структура методики розслідування окремих видів злочинів складається з ряду елементів. В останні роки досить стабільно її першою складовою визначається криміналістична характеристика. Слід наголосити на тому, що визначену наукову категорію взагалі було введено в систему криміналістики в середині ХХ-го сторіччя майже одночасно Л. А. Сергеевим та О. Н. Колесніченком^{1,2}. Починаючи з цього моменту вона стала предметом багатьох дисертаційних досліджень як докторського, так і кандидатського рівня. В той же час, суперечки щодо визначення її значення, сутності та структури ведуться між вченими до сьогодні. Ми приєднуємося до позиції беззаперечної важливості виокремлення криміналістичної характеристики в методиках розслідування окремих видів злочинів, зокрема, і в кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства.

Слід зазначити, що криміналістична характеристика, як зазначалося вище, є складовою методики розслідування окремих видів злочинів. Доречно А. В. Старушкевич акцентує увагу на тому, що однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів є недостатнє дослідження саме криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності.

¹ Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение преступлений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дисс... канд. юрид. наук / М., 1966. 26 с.

² Колесніченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс... д-ра юрид. наук / Х., 1967. 43 с.

Невипадково слідчі одноставно зазначають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому об'ємі інформації, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень. До вказаних досліджень і слід віднести роботи, пов'язані з розробкою теоретичних засад криміналістичної характеристики; формуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинів і їх використання для оптимізації попереднього слідства, підвищення його ефективності³. Тобто питання побудови окремої методики тісно переплітаються з побудовою криміналістичної характеристики злочину.

З приводу визначення сутності поняття методики розслідування для початку приведемо позицію В. Г. Танасевича, який характеризує її як систему запропонованих із метою розкриття та попередження злочинів методів, прийомів із послідовного дослідження в процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, систему, що спирається на розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику⁴. І. Ф. Пантелеєв зазначав, що вона являє собою галузь (підсистема) криміналістики містить засновані на законі криміналістичні рекомендації з розкриття конкретних видів (груп) злочинів, що здійснюється у формі кримінально-процесуальної діяльності⁵.

В свою чергу, В. П. Бахін формулював методику розслідування як засіб практичної реалізації положень (рекомендацій) криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, бо поза реальними умовами розслідування конкретних злочинів немає їхнього застосування і використання⁶.

³ Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник / К., 1997. 44 с.

⁴ Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений // Советское государство и право. 1976. № 6. С. 90–94.

⁵ Криміналістика : учебник / Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1984. 438 с.

⁶ Бахін В. П. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 432 с.

М. П. Яблоков, зі свого боку, зазначав, що дана категорія є цілісною частиною криміналістики, яка вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє на основі пізнання їх закономірностей з урахуванням даних криміналістичної техніки та тактики систему найбільш ефективних методів розслідування та попередження різних видів злочинів⁷. Як можемо побачити, зазначені науковці визначають її через поєднання наукових положень окремих розділів криміналістики, що використовуються для розслідування конкретного кримінального правопорушення.

На нашу думку, найбільш вдало означив її В. Ю. Шепітько, який визначив методику розслідування окремих видів злочинів як розділ науки криміналістики, який містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів⁸.

Завданням методики розслідування окремих видів злочинів, про що наголошують окремі вчені, є озброєння слідчих необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань та навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності⁹, що ми підтримуємо.

Як зазначають окремі науковці, розроблення методик розслідування спирається на цілісну систему загальних положень (принципів), до яких можна віднести:

- обумовленість вказаних розробок потребами слідчої практики;
- реалізація принципу законності наукових рекомендацій, які повинні відповідати принципам кримінального процесу, етичності і гуманності;
- комплексне використання правових та інших джерел інформації;

⁷ Криміналістика : [учебник] / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2005. 781 с.

⁸ Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

⁹ Яблоков Н. П. Криміналістика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. М. : Юристъ, 2005. 268 с.

– використання нових досягнень науково-технічного прогресу і передового слідчого досвіду, інших сфер практичної діяльності;

– оптимальний набір слідчих дій, тобто в будь-якій окремій методиці доцільно використовувати повну сукупність слідчих дій, яка забезпечує вирішення слідчої ситуації, досягнення мети розслідування¹⁰.

Досліджуючи структури окремих криміналістичних методик, Р. Л. Степанюк, зауважує, що однотипність будови видових, підвидових та комплексних методик, повинна включати криміналістичну характеристику відповідно виду, підвиду злочинів або їх комплексу¹¹. Тобто, методика розслідування окремого виду злочинів може характеризуватися різними рівнями. В нашому випадку, ми маємо внутрішньовидову методику розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Вона виділена з огляду на специфіку кримінального провадження стосовно конкретної особи потерпілого, виокремлено у відповідній частині ст. 303 КК України.

Стосовно структури цієї наукової категорії, то серед науковців до сих пір йдуть суперечки щодо її наповнення. Ми погоджуємося з позицією І. М. Лузгіна, який ще 50 років тому окреслював її з наступних складових: обставини, що підлягають доведенню по кримінальній справі; особливості порушення кримінальної справи; специфіка первинних слідчих дій і їх поєднання з оперативно-розшуковими заходами; особливості планування і побудови версій у справі; подальші слідчі дії; особливість роботи слідчого на завершальному етапі розслідування; особливості встановлення причин і умов, що сприяли здійсненню злочину¹². Структура окремих криміналістичних методик розслідування, на думку інших науковців, повинна містити наступні елементи:

¹⁰ Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

¹¹ Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // Право і Безпека. 2011. № 4 (41). С. 154–158.

¹² Криміналістика : Учебник / Под ред. Р. С. Белкина. М.: Издательство «Юридическая литература», 1976. 411 с.

- коло обставин, що підлягають першочерговому і подальшому встановленню;
- типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування;
- висування версій і планування розслідування;
- первинні і наступні методи збирання доказової та іншої криміналістичної інформації;
- тактичні та методичні особливості окремих слідчих дій, криміналістичних операцій і взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими органами;
- особливості використання спеціальних знань при розслідуванні¹³.

В свою чергу, О. Н. Колесніченко засвідчував, що до найбільш важливих положень, спільних для всіх окремих методик розслідування злочинів, належить загальна криміналістична характеристика даного виду злочинів¹⁴.

А вже зараз, наприклад, А. П. Шеремет зазначає, що для кожного виду злочину існують структурні схеми, алгоритми діяльності, які придатні для розслідування будь-якого виду злочинів. Такі алгоритми діяльності називають структурою окремої методики. Вона включає такі елементи:

- криміналістичну характеристику даного виду злочинів;
- обставини, які необхідно встановити;
- особливості порушення кримінальної справи;
- першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи;
- типові слідчі ситуації, типові версії та планування;
- тактику провадження окремих слідчих дій;
- профілактичні слідчі дії¹⁵.

Зі свого боку Б. В. Щур вказує на те, що елементами системи у криміналістичній методиці повинні виступати не криміналістичні прийоми і засоби, не слідчі чи інші дії, а криміналістичні

¹³ Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : Учебник / Изд. 2-е, испр. и доп. Под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П. Ищенко. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. 748 с.

¹⁴ Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дисс... д-ра юрид. наук / X., 1967. 43 с.

¹⁵ Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

(методичні) рекомендації, тобто науково обґрунтовані та апробовані практикою поради, які стосуються організації розслідування, вибору та застосування техніко-криміналістичних засобів та криміналістичних прийомів. Таким чином, система представляє собою комплекс порад-рекомендацій, що відображає типове для розслідування злочинів певного виду. При цьому криміналістична методика і криміналістичні методичні рекомендації співвідносяться як загальне і окреме¹⁶.

Зі змінами, що виникли внаслідок зміни кримінально-процесуального законодавства, дана система, на нашу думку, буде виглядати наступним чином:

- криміналістична характеристика злочину;
- аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження;
- обставини, що підлягають доведенню по кримінальному провадженню;
- типові слідчі ситуації;
- особливості проведення подальших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів;
- особливості проведення початкових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів;
- особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення;
- профілактична діяльність слідчого стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення;
- особливості роботи слідчого на завершальному етапі розслідування¹⁷.

В наведену систему ми включили й криміналістичну характеристику злочину. Стосовно цієї наукової категорії зазначимо наступне. Н. А. Сенчик зазначає, що криміналістична характеристика злочинів з одного боку повинна бути базою для розробки типологічних положень методики розслідування,

¹⁶ Щур Б. В. Джерела та особливості реалізації криміналістичних методичних рекомендацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 273–279.

¹⁷ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / М. М. Єфімов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

а з другого служить орієнтиром для особи, що веде розслідування, при виборі відповідного варіанта застосування цих положень у конкретній кримінальній справі¹⁸.

З приводу її значення, В. А. Журавель зазначає, що криміналістична характеристика є, в першу чергу, концепцією теоретичною, але вона виступає базисом для побудови описових моделей певних груп з метою розробки методик їх розслідування¹⁹. В. С. Бондар наголошує, що реалізація її інформаційного потенціалу в юридичній практиці можлива не лише на сторінках підручників та наукових статей, а й завдяки постійному криміналістичному моніторингу, як бази розробки комплексу новітніх пізнавальних інструментів протидії злочинності в сучасних умовах²⁰.

Найбільш широке дослідження цієї наукової категорії провели В. П. Бахін та Б. Є. Лук'янчиков, які на основі аналізу праць різних науковців визначили наступні поняття криміналістичної характеристики:

- інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) злочинів;
- вірогідна модель події;
- система даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню;
- система узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розкриття та розслідування злочинів;
- система особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування;
- система опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розкриття, розслідування та запобігання;
- склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом,

¹⁸ Сенчик Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1983. Вып. 26. С. 26–31.

¹⁹ Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія // Правничий часопис Донецького університету. 2001. № 1 (6). С. 56–59.

²⁰ Бондар В. С. Функціональне призначення криміналістичної характеристики злочинів у сучасних умовах // Вісник Академії адвокатури України. № 2 (24). 2012. С. 130–137.

чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо²¹.

Ми вважаємо за доцільне привести найбільш характерні її визначення в розширеному вигляді для визначення власного розуміння цієї наукової категорії. Так, М. П. Яблоков визначив криміналістичну характеристику як динамічну систему відповідних взаємозалежних загальних та індивідуальних ознак злочину, які найяскравіше проявляються у способі та механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення й в окремих рисах особистості – його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування²². В наведеному визначенні науковець спробував визначити досліджувану категорію через поєднання окремих її елементів: способу вчинення злочину, його обстановки та особи злочинця.

Доречним в даному розрізі є твердження Є. П. Ішенка, який акцентує увагу на тому, що працюючи по конкретній кримінальній справі, слідчий нерідко зустрічається з труднощами в з'ясуванні криміналістичних особливостей того або іншого виду чи групи злочинів, а також у виборі оптимальних підходів до їхнього розкриття і розслідування. Іншими словами, йому необхідна, образно кажучи, криміналістична матриця розслідування, наклавши яку на сформовану (або вихідну) слідчу ситуацію, він міг би чітко зорієнтуватися, що і як йому слід зробити для встановлення і викриття винних осіб і виправдання невинних, якщо вони через обставини, що склалися, виявилися під підозрою²³. Вищезазначені елементи якраз і проявляються цією матрицею, але про них ми поговоримо пізніше.

А. Ф. Волобуєв визначив криміналістичну характеристику злочинів як систему відомостей (знань) про елементи механізму скоєння злочинів окремого виду або групи, в яких

²¹ Бахін В. П. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. П. Бахін, Б. Є. Лук'янчиков // Правничий часопис Донецького університету. 2000. № 1 (4). С. 39–43.

²² Яблоков Н. П. Совершенствование методических основ расследования преступлений / Советское государство и право. 1976. № 2. С. 68–71.

²³ Ищенко Е. П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : Матер. межд. науч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 120–121.

відображаються закономірні зв'язки між цими елементами і які використовуються для побудови і перевірки версій під час розслідування конкретних злочинів²⁴. Знову бачимо згадку про певні елементи цієї системи, хоча і без їх конкретизації.

З огляду на це, доречною є позиція В. В. Лисенка з приводу того, що досліджувана категорія має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Адже вона може бути ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Виходячи з наведеного, можна зазначити, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини²⁵.

Тобто конкретними завданнями криміналістичної характеристики злочинів, як зазначають окремі автори, будуть наступні: виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події; висунення версії про особу злочинця; висунення версії про вчинення злочину групою осіб; використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання; застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду²⁶.

В свою чергу, І. Ф. Герасимов акцентував увагу на тому, що криміналістична характеристика злочину має не тільки інформаційну роль, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, що розглядаються в інших структурних елементах, зокрема: 1) відомості про способи вчинення злочинів надають можливість класифікації їх у методичних цілях та розробки окремих методик розслідування, або диференціювати методичні положення в рамках загальної методики; 2) висунення

²⁴ Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

²⁵ Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія / К. : Логос, 2004. 324 с.

²⁶ Радаєв В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция / Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

версій та планування розслідування; 3) тактики окремих слідчих дій²⁷.

Наступним визначенням, яке ми наведемо є наступне твердження — це ідеальна модель типових зв'язків та джерел доказової інформації, що закономірно формуються, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях та найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів²⁸. В даному випадку автор веде мову не про елементи криміналістичної характеристики, а про сукупність джерел доказової інформації.

В приблизно такому ракурсі Р. Л. Степанюк говорить проте, що включати до її визначення як обов'язкової ознаки наявності статистично встановлених кореляційних зв'язків між елементами недоцільно, оскільки це суттєво звужує поняття, дозволяє ставити під сумнів можливість розроблення криміналістичних характеристик, а значить і існування цієї наукової категорії в понятійному апараті криміналістичної науки²⁹.

Інші автори криміналістичну характеристику характеризують як склад події даного виду злочину, що вказує на його стійкі ознаки, які виявляються зовні як певна за змістом, жорстко пов'язана система матеріальних та інтелектуальних слідів³⁰. Наведене визначення взагалі звужує досліджувану наукову категорію до декількох її елементів (обстановки та слідової картини злочину).

Підсумовуючи, зазначимо, що, на нашу думку, криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства — це система криміналістично вагомих

²⁷ Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик // Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений. Свердловск: УрГУ. 1978. С. 8–10.

²⁸ Гончаренко В. И. Понятие криминалистической характеристики преступлений / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпальый // Криминалистика и судебная экспертиза. К.: Вища школа, 1986. Вып. 33. С. 11–16.

²⁹ Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 173–180.

³⁰ Басалаев А. Н. Криминалистическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение) / А. Н. Басалаев, В. А. Гуляев // М.: Юрид. лит., 1976. 166 с.

відомостей конкретного виду кримінального правопорушення, що визначають подальші напрями провадження, а також надають окремі тактичні засоби для проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших заходів процесуального та розшукового характеру³¹.

Стосовно наповнення її певними елементами ми погоджуємося з позицією С. П. Митричева, який акцентує увагу на тому, що видова криміналістична характеристика повинна включати найбільшу кількість ознак, що мають криміналістичне значення³². В свою чергу, В. І. Шиканов наголошував, що залежно від безпосередніх цілей, які стоять перед слідчим, слід визначити ядро міждисциплінарної моделі того чи іншого виду злочину (наприклад, час вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, особа потерпілого і т. ін.) і навколо нього конструювати об'ємну модель³³.

Зі свого боку, Л. О. Сергеев виділив такі її елементи:

- особливості способів і слідів певних видів злочину;
- обставини, що характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки;
- об'єктивна сторона, час, місце і обстановка вчинення злочинів;
- об'єкт замаху тощо, а також взаємозв'язок наведених чинників³⁴.

Окремі автори вказували на те, що на основі узагальнення описів значної кількості злочинів розробляється їх інформаційна модель, що відображає саме типове для всього масиву

³¹ Лазарев В. О. Окремі проблеми визначення обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства // Право, суспільство і держава: форми взаємодії : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 12-13 січня 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 94–97.

³² Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1973. Вып. 10. С. 28.

³³ Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений. М., 1984. С. 40–43.

³⁴ Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение преступлений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дисс... канд. юрид. наук / М., 1966. 26 с.

розслідуваних деліктів. Інформаційна модель злочину, на їх думку, обов'язково повинна включати:

- типові вихідні відомості;
- дані про типові способи вчинення і приховування цього виду злочинів і типових наслідки їх застосування;
- відомості про особу ймовірного злочинця, ймовірних мотиви і цілі вчиненого;
- дані про особу вірогідною жертви злочину і про типовий предмет посягання;
- відомості про типові обставини скоєння злочину (місце, час, обстановка)³⁵.

А. В. Іщенко серед елементів криміналістичної характеристики виокремив наступні: слідова картина, спосіб учинення злочину, предмету злочинного посягання, дані щодо особи злочинця та особи потерпілого³⁶.

Найбільш загальним визначенням структури досліджуваної наукової категорії є наступне: предмет злочинного посягання, спосіб вчинення і приховування злочину, дані про місце, час та обстановку вчиненого злочину, «слідову картину», про особу злочинця й особу потерпілого³⁷.

Серед основних елементів криміналістичної характеристики Н. С. Карпов виокремлює такі: спосіб вчинення злочину; місце і обстановка; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; потерпіла особа; особа злочинця; сліди злочину (у широкому значенні)³⁸.

Зі свого боку О. Р. Росинська визначила наступні елементи цієї наукової категорії:

³⁵ Іщенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : Учебник / Изд. 2-е, испр. і доп. Под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П. Ищенко. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. 748 с.

³⁶ Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція 5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя: матеріали у 3 част. Запоріжжя. 2010. Ч. 1. С. 180–182.

³⁷ Белкин Р. С. Тенденция и перспективы развития криминалистики // Социалистическая законность. 1983. № 1. С. 25–26.

³⁸ Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми // Університетські наукові записки. 2005. № 3 (15). С. 268–273.

- характеристика типових способів учинення та приховання злочинів даного виду та інших обставин злочину;
- відомості про коло осіб, серед яких треба шукати злочинця;
- характеристика типового потерпілого;
- опис типових обставин, що сприяли або перешкодили таким злочинам³⁹.

Г. А. Матусовський з приводу її структури відмічає, що криміналістична характеристика, як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні недоцільно. У той же час використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити «вхід» у систему з метою одержання необхідної інформації. Виокремлення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають у першу чергу знань і використання систематизованого опису способів злочинів⁴⁰.

А вже І. Ф. Пантелєєв серед елементів криміналістичної характеристики конкретного виду злочинів виділяв наступні:

- типові ситуації окремого виду злочину;
- найпоширеніші способи їх здійснення;
- характеристику типових матеріальних слідів злочину, що можуть мати значення речових доказів у кримінальній справі, та найбільш ймовірні місця їх виявлення;

³⁹ Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : Учеб. пособие для вузов / М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 351 с.

⁴⁰ Матусовский Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 244 с.

- способи приховування слідів злочину та інших засобів маскування, характеристика їх професійних злочинних навичок⁴¹.

В. Г. Танасевич та В. О. Образцов в структурі криміналістичної характеристики окремого виду злочину виділили наступні шість елементів: спосіб вчинення злочину; обстановку вчинення злочину; безпосередній об'єкт злочинного посягання; умови охорони його від злочинних посягань; обставини підготовки до вчинення злочину та приховання слідів, а також характеристика осіб, що його вчинили; особа злочинця, його поведінка до і після вчинення злочину⁴².

Майже тотожною є структура, наведена В. В. Тищенко: дані про суб'єкта злочину; дані про цілі та мотиви діяльності по вчиненню злочинної діяльності; дані про об'єкт злочинного посягання; дані, що характеризують обстановку, в якій проходив процес злочинної діяльності; дані про механізм злочинної діяльності; дані про наслідки вчинених злочинів⁴³.

А, наприклад, М. П. Яблоков зауважував, що основні риси криміналістичної характеристики найбільш яскраво проявляються у безпосередньому предметі злочинного посягання, способі, механізмі, обстановці їх вчинення, типологічних рисах особи злочинців та злочинної групи, іноді і у особливостях злочинних наслідків⁴⁴.

Ми підтримуємо позицію Р. С. Белкіна, який акцентував увагу на тому, що елементи, які тепер відносять до криміналістичної характеристики злочинів, урахувалися під час розробки окремих методик з моменту їх виникнення. По-перше, у систему відомостей про злочин включаються лише ті криміналістично значущі ознаки (не будь-які, не однакові для всіх видів злочинів), які в межах певного виду (групи) можуть допомогти розкриттю і розслідуванню. По-друге, ці відомості набувають

⁴¹ Пантелєев И. Ф. Криминалистика : учебник / И. Ф. Пантелєев, Н. А. Селиванов. М. : Юрид. лит., 1975. 544 с.

⁴² Танасевич В. Г. О криминалистической характеристики преступлений / В. Г. Танасевич, В. А. Образцов // ВИ по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М., 1976. Вып. 25. С. 94–104.

⁴³ Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ : Монография / Одесса: Юридическая литература, 2002. 360 с.

⁴⁴ Криминалистика / Под ред. Н. П. Яблокова. М.: БЕК, 1995. 664 с.

значення не самі по собі, а через виявлені між ними закономірні зв'язки: що саме (дії, знаряддя, сліди тощо), з чим пов'язане, яким чином, що за чим іде, що і за допомогою чого може бути виявлено та встановлено тощо⁴⁵.

Більш детально розглянемо структури криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, виділені окремими вченими. Зокрема, С. А. Циркун досліджуючи питання криміналістичної характеристики утримання місць для заняття проституцією охарактеризував механізм залучення мігрантів в заняття проституцією. Так, автор акцентував увагу на тому, що засобами для цього в більшості випадків бувають заволодіння документами; правова незахищеність внаслідок відсутності легального статусу; фізичний примус; побутовий шантаж. Крім механізму вчинення, ним були визначені характеристики особи злочинця (сутенера) та особи потерпілого (повій)⁴⁶.

Є. В. Пряхін, в свою чергу, виділяє наступні складові криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією: спосіб вчинення злочину, місце вчинення злочину, особа злочинця і потерпілого, типові сліди злочину⁴⁷. Як бачимо, вже має місце виділення найбільш загального елементу криміналістичної характеристики: типових слідів злочину, а також місця його вчинення, з чим ми погоджуємося.

А вже М. В. Куратченко виокремлює такі структурні елементи досліджуваної категорії: спосіб учинення злочину; обстановка злочину; слідова картина; особа злочинця; особа потерпілого⁴⁸. В наведеній структурі, на відміну від попередньої, чітко

⁴⁵ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / М. : НОРМА-ИНФРА М, 2000. 990 с.

⁴⁶ Циркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Москва: Московская государственная юридическая академия. 2004. 21 с.

⁴⁷ Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / [О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

⁴⁸ Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 20 с.

вирізнено обстановку вчинення злочину. Зрозуміло, що дана характеристика об'єднує в собі ряд складових, наприклад, місце та час вчинення правопорушення.

Підводячи підсумок, зазначимо, що погоджуючись в окремих аспектах з наведеними структурами, вважаємо за необхідне визначити, що криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства складається з наступних елементів: спосіб вчинення злочину; засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; особа злочинця (сутенера); обстановка злочину; слідова картина; особа неповнолітнього потерпілого, що у своїй сукупності моделюють досліджуваний вид кримінального правопорушення.

Визначені складові мають сталі кореляційні зв'язки між собою, які будуть визначені нами в подальшому дослідженні. Крім того, вони повинні вирізнятися чіткою розшуковою спрямованістю, що пояснюється в наданому нами визначенні цієї наукової категорії. Так, криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства — це система криміналістично вагомих відомостей конкретного виду кримінального правопорушення, що обумовлюють ймовірні спрямування провадження, а також надають окремі тактичні засоби для проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших заходів процесуального та розшукового характеру⁴⁹. У наведеній структурі акумульовані всі важливі обставини, що підлягають доказуванню, та які необхідно встановити по даній категорії кримінальних проваджень. Завдання слідчого полягає в їх конкретизації і деталізації стосовно специфіки розслідуваного злочину.

⁴⁹ Лазарев В. О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 88—92.

1.2. Способи, засоби, обстановка та слідова картина злочину

Спосіб вчинення злочину є основою для розгляду окремих наукових категорій. Зокрема, в кримінальному праві — для характеристики об'єктивної сторони правопорушення, в філософії — як окрема складова діалектичного методу, а в криміналістиці — як елемент механізму вчинення злочину та криміналістичної характеристики. В будь-якому з наведених вчень спосіб має визначальне значення для побудови конкретної системи в цілому. Не є виключенням і криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією.

Говорячи про зазначене соціальне явище, слід вказати наступне. Основні види проституції необхідно поділяти за окремими критеріями. Так, В. Варивода зазначає, що за суб'єктом буває чоловіча та жіноча проституція, доросла та дитяча. Також наголошено на інших важливих ознаках проституції: — як роду занять — задоволення сексуальних потреб клієнтів; — за характером — систематичні статеві зв'язки з різними особами без почуттєвого потягу і спрямовані на задоволення статевої пристрасті клієнта в будь-якій формі; — згідно мотиву занять — заздалегідь погоджена винагорода у вигляді грошей чи матеріальних цінностей, що є основними або додатковими джерелами існування особи, що надає секс-послуги⁵⁰.

Інші науковці проституцію розуміють як надання сексуальних послуг (здійснення статевих актів, задоволення статевої пристрасті в неприродних формах, учинення будь-яких інших дій сексуального характеру, пов'язаних, зокрема, з різноманітними формами сексуальних збочень) різним партнерам, із метою отримання доходу, а не на основі особистої симпатії, приязні. Причому не має значення, вчиняються ці дії з особами протилежної статі чи однієї. Надання сексуальних послуг передбачає винагороду, здійснюється за плату. Домовленості про оплату має бути досягнуто ще до вчинення сексуальних дій, хоча про конкретну ціну може і не йтися. Заняття проституцією означає надання сексуальних послуг більш чи менш тривалий

⁵⁰ Варивода В. Адміністративно-правова протидія проституції: вирішення проблеми // Право України. 2005. № 7. С. 61-62.

пріміжок часу різним клієнтам або одноразово, але кільком особам одночасно⁵¹.

З огляду на це варто зазначити про проблемні питання легалізації проституції у світі. Так, практика Нідерландів, де секс-індустрія після легалізації переживає швидке зростання, одними розглядається як доказ безпеки легалізації, іншими — як тимчасові труднощі в умовах нової ситуації. Прихильники легалізації наводять аргумент, що легалізація допоможе покінчити з експлуатацією незаконно ввезених в країну жінок-іммігранток. Проте, згідно зі звітом урядової Будапештської групи, 80% жінок у борделях Нідерландів вивезено і продано з інших країн. Також стверджують, що легалізація допоможе покінчити з дитячою проституцією. Натомість, рівень дитячої проституції в Голландії в 90-ті роки різко зріс. За оцінкою організації «Права дитини» кількість дітей, задіяних у проституції, лише в одному Амстердамі зросла з чотирьох тисяч у 1996 році до 15 тисяч у 2001 році. Згідно з тими самими даними, щонайменше п'ять тисяч дітей привезені з-за кордону. В основному це дівчатка з Нігерії. Тож можна зробити висновок, що за допомогою легалізації проституції країна виявилася не спроможною припинити торгівлю людьми, так само як і домогтися викорінення інших форм сексуальної злочинності зокрема сутенерство⁵², з чим ми погоджуємося. Тобто необхідно спочатку викоринити негативні соціальні причини втягнення осіб в заняття проституцією, а вже потім проводити її легалізацію.

Тому основні зусилля повинні бути спрямовані на моральне відродження суспільства, відновлення системи його ціннісних орієнтацій, корекції неадекватних соціально-психологічних уявлень щодо проституції⁵³. Слід звернути увагу на те, що втягнення у проституцію є добре налагодженим злочинним бізнесом.

⁵¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К. : Юрид. думка, 2010. 1288 с.

⁵² Маньч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография / под ред.: Мелешко Н. П. М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.

⁵³ Бондаренко Л. О. Проституция: юридический та соціально-психологічний аспекти // Вісник Криминологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 194-199.

Причому неповнолітнім найбільш складно протистояти цьому явищу. Адже методи, з допомогою яких сутенери змушують продавати своє тіло, жорстокі, насильницькі та різноманітні.

В цьому розрізі доречною є позиція А. Галагузової, яка звертає увагу на те, що характерними особливостями проституції неповнолітніх є: неусвідомленість здійснюваних вчинків; відсутність усвідомлення загрози криміналізації своєї поведінки та способу життя; неусвідомленість наслідків своєї поведінки для фізіологічного, психічного та духовного здоров'я; правовий нігілізм, що пов'язаний з асоціальним оточенням; підвищений рівень тривожності в неповнолітніх дівчат-повій; сексуальні контакти у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння⁵⁴.

Зазначимо, що втягнення неповнолітнього до самостійного заняття такою діяльністю відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України передбачає певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість займатись, зокрема, антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії⁵⁵.

Поширення втягнення неповнолітніх в заняття проституцією зумовлює необхідність розроблення та запровадження ефективних програм її профілактики та подолання. Як зазначають окремі науковці, однією з важливих передумов при розробленні таких програм є вивчення і врахування різноманітних причин та негативних суспільних наслідків, до яких призводить цей вид девіації. Поширенню цього явища, на думку науковців, сприяють наступні групи причин проституції неповнолітніх: Соціальні: соціальна нерівність у країні; порушення принципів соціальної справедливості; деформація ціннісних орієнтацій, низька соціонормативна культура суспільства; сексуальна реклама та

сексуальна пропаганда у ЗМІ; послаблення соціального і правового контролю з боку держави (міліції, школи, медичних закладі). Соціально-політичні: корупція в органах влади; нестабільність політичного устрою держави; відсутність чіткого механізму законодавчого регулювання проституції; ігнорування нормативно-правових актів регулювання проституції⁵⁶.

З огляду на зазначене необхідно відмітити, що важливе значення має Міжнародна коаліція по боротьбі з торгівлею жінками (CATW). Коаліція називає десять причин, які показують, що легалізація проституції є причиною зростання торгівлі людьми. Наведені нижче аргументи поширюються на всі підтримувані державою форми проституції, включаючи (але, не обмежуючись цим) повномасштабну легалізацію публічних будинків і сутенерства, декриміналізацію індустрії сексуальних послуг, законодавче врегулювання проституції, наприклад, за допомогою реєстрації або обов'язкових медичних оглядів повій, а також будь-яку систему, при якій проституція визнана «секс-зайнятістю» і подається як варіант працевлаштування. Ось ці аргументи: — легалізація / декриміналізація проституції — подарунок сутенерам, торговцям жінками та індустрії сексу в цілому; — легалізація / декриміналізація проституції та секс-індустрії сприяє зростанню секс-торгівлі; — легалізація не контролює секс-індустрію — вона розширює її; — легалізація живить приховану, нелегальну і вуличну проституцію; — легалізація проституції і декриміналізація секс-індустрії забезпечує зростання дитячої проституції; — легалізація не захищає жінок, що займаються проституцією; — легалізація проституції збільшує попит на це явище. Вона підсилює чоловічу мотивацію до покупки жінок для сексу в масштабах, що значно перевищують соціально прийнятні рамки дозволеного; — легалізація проституції не сприяє жіночому здоров'ю; — легалізація проституції не зміцнює вибір жінки; — жінки, що працюють у проституції, не бажають її легалізації⁵⁷.

⁵⁴ Мінц М. О. Соціологія девіантної поведінки: навч. посібник для вузів / Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили. 2010. 244 с.

⁵⁵ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. : Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.

⁵⁶ Кушнірчук О. Р. Чинники та причини формування схильності до проституції у вихованок школи-інтернату [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/2012_104_1/Kushnir.pdf.

⁵⁷ Маньч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография / под ред.: Мелешко Н. П. М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.

Тепер перейдемо до розгляду самого способу втягнення неповнолітнього в заняття проституцією. Загалом, спосіб учинення злочину Н. Ф. Кузнецова характеризує як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу⁵⁸. Також науковці визначають його як дію або систему дій, які застосовуються при виконанні будь-якої роботи, при здійсненні будь-чого⁵⁹.

Погоджуючись з тим, що це система дій, одразу наведемо визначення Г. Г. Зуйкова, який зазначає, що спосіб учинення злочину – це система дій по підготовці, скоєнню і приховуванню злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і властивостями особистості, що можуть бути пов'язаними з використанням відповідних знарядь і засобів, умов, місця й часу⁶⁰. В такому ж ракурсі В. В. Тіщенко до змісту цієї категорії відносить комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця⁶¹.

Погоджуючись з наведеними твердженнями нами також буде розглядатися спосіб втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства як сукупність взаємопов'язаних складових: підготовки, безпосереднього втягнення та приховування.

При втягненні неповнолітнього наявним є повноструктурний склад способу, оскільки переважно (96%) мають місце елементи підготовки й приховування злочину. Як зазначає В. П. Бахін,

⁵⁸ Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление и покушение / М., 1958. С. 50-51.

⁵⁹ Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. М.: Рус. яз., 1985. 797 с.

⁶⁰ Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления // Соц. законность. 1974. № 11. С. 14–19.

⁶¹ Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.

для виявлення злочинців і розкриття злочинів найбільш важливим є повноструктурний зміст способу. Вчений дану позицію обґрунтовує тим, що велику кількість суспільно-небезпечних діянь вчинює організована і професійна злочинність, для яких підготовка до здійснення злочинів є елементом їхньої життєдіяльності, а приховування злочинної діяльності представляє систему забезпечення цієї життєдіяльності⁶².

Типовими способами підготовки до вчинення злочину, пов'язаного з сутенерством, окремі науковці називають такі: підшукування приміщень, де будуть надаватися сексуальні послуги або збиратимуться члени злочинної групи та повії (нерідко для цього можуть використовуватися спеціально створені фірми); підшукування жінок, які будуть займатися проституцією; пошук співучасників та розподіл між ними функцій (хто транспортує, хто охороняє повій і територію, хто залучає нових повій чи клієнтів тощо); налагодження системи зв'язку між співучасниками, складання «графіків» роботи; розміщення оголошень у ЗМІ чи в Інтернеті, виготовлення візиток; пошук зв'язків серед працівників правоохоронних органів або «кримінального даху» тощо⁶³.

Доречною з цього приводу є позиція В. С. Соловйова, який зазначає, що втягнення неповнолітніх у заняття проституцією відрізняється специфікою механізму індивідуального злочинної поведінки. Для досягнення мети злочинцем використовується чотирикомпонентна модель впливу на неповнолітнього: залучення в кримінальний контакт; використання фонових чинників; вплив на потенційно віктимогенні «мішені»; стимулювання активності неповнолітнього в сфері «секс-бізнесу». Сумарним результатом дії перерахованих компонентів є схилення до заняття проституцією⁶⁴. Тобто виділяються окремі складові

⁶² Бахін В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) / К.: Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.

⁶³ Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / [О. В. Батюк, Р. І. Благуца, О. М. Гумін та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

⁶⁴ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2013. 18 с.

втягнення неповнолітнього в заняття проституцією. Як бачимо, вони мають більше підготовчий характер.

В свою чергу, М. В. Куратченко серед способів підготовки до вчинення досліджуваного правопорушення визначив такі: підшукування або утворення місця для надання інтимних послуг – 48%; пошук осіб, які будуть надавати інтимні послуги – 95%; створення певної бази осіб, які займаються проституцією – 44%; схилення осіб до надання інтимних послуг (грошова винагорода, шантаж, компрометація, використання службової залежності) – 62%; розміщення інформації про послуги у засобах масової інформації та Інтернеті – 57%; виготовлення буклетів й візиток – 39%; добір співучасників злочинної діяльності (утримувачі місць розпусти, водії, охоронці) – 97%; координація діяльністю з надання інтимних послуг та звідництва – 89%; створення електронної бази постійних клієнтів, які отримують інтимні послуги⁶⁵.

Стосовно підбору неповнолітніх осіб для заняття проституцією слід зазначити, що важливе місце має безпосередній вплив на них. Зазначене може мати наступні вирази: пропаганда злочинного способу життя; психологічна підготовка підлітка до того, щоб він став на злочинний шлях⁶⁶; культивування у підлітка паразитичного способу життя, вихованні низьких почуттів та інстинктів⁶⁷.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дав змогу встановити, що особи, які втягують неповнолітніх в заняття проституцією здебільшого (94%) застосовували заходи щодо підготовки до учинення правопорушення, зокрема:

- планування злочину – 98%;
- пошук приміщення для надання інтимних послуг – 37%;

⁶⁵ Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 20 с.

⁶⁶ Семернева Н. К. Пути усиления борьбы с преступностью несовершеннолетних / Н. К. Семернева, В. М. Сидорова // Сб. учен. тр. Свердлов. юрид. ин-та. 1974. Вып. 29. С. 64–67.

⁶⁷ Сперанский К. К. Уголовно-правовая борьба с преступлениями несовершеннолетних и против них / Ростов на Д., 1991. 118 с.

- облаштування зазначеного приміщення – 18%;
- добір співучасників звідництва та розподіл між ними функцій – 62%;
- підбір неповнолітніх осіб для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам сексуальних послуг – 82%;
- вибір й підготовка засобів злочину – 79%;
- створення у неповнолітнього мотивації до заняття проституцією – 57%;
- пошук клієнтів – 26%;
- визначення засобів зв'язку між сутенером і клієнтами – 49%;
- розміщення оголошень в ЗМІ чи Інтернеті – 28%;
- виготовлення візиток – 2%.

Приклад: гр. Ю. вчинила злочин, спрямований на створення та утримання місць розпусти, звідництва для розпусти, вчинені з метою наживи. З указаною метою, гр. Ю. орендувала нежиле приміщення, яке обладала під салон еротичного масажу. Залучила за допомогою оголошень осіб жіночої статі, в тому числі неповнолітніх, та досягнула їх згоди щодо умов надання ними послуг сексуального характеру, а саме: задоволення статевих пристрастей клієнтів неприродним способом. Гр. Ю. склала план злочинної діяльності і визначила способи його виконання. Відповідно до розробленого плану злочинних дій організованого злочинного об'єднання, його учасникам необхідно було здійснити наступне: підшукати та залучити до організованої групи співучасників учинення злочинів; підшукати осіб жіночої статі (новій) для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам платних сексуальних послуг; орендувати на певний проміжок часу нежитлове приміщення зі зручностями та утримувати його для виконання розпусних дій і проституції; розмістити в різних засобах масової інформації та всевітній мережі загального доступу «Інтернет» оголошення про надання платних послуг з еротичного масажу, під виглядом якого, надавати сексуальні послуги; придбати телефонний апарат з SIM-карткою оператора стільникового зв'язку для постійного зв'язку клієнтів-осіб, що бажали отримати платні сексуальні послуги із так званими адміністраторами салону – особами, які повинні були отримувати замовлення на надання платних сексуальних послуг;

*орендувати автомобілі (таксі) для перевезення повій до місць надання сексуальних послуг тобто ескорт послуг з виїздом; отримувати на постійній основі прибутки від надання спеціально підшуканими повіями іншим особам сексуальних послуг та розподіляти грошові кошти, здобуті злочинним шляхом між членами організованої групи, на виплату грошової винагороди повіям, а також спрямовувати їх на витрати, пов'язані з утриманням місця розпусу, діяльністю та подальшим функціонуванням самої організованої групи*⁶⁸.

Стосовно безпосереднього втягнення неповнолітнього у заняття проституцією, тобто у надання сексуальних послуг за плату, слід зазначити, що воно може здійснюватися шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу (наприклад, у формі погрози повідомити батькам, сусідам, товаришам неповнолітнього відомості, що його компрометують) або обману (наприклад, у формі обіцяння надати роботу масажистки, артистки, офіціантки, одружитися, сприяти участі у конкурсі без наміру виконати обіцяне)⁶⁹.

Загалом, втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність (за наявності інших фактичних обставин) охоплюються випадки вчинення особою дій, спрямованих на формування у свідомості неповнолітнього своєрідної антисоціальної злочинної установки без виникнення наміру вчинити злочин певного виду.

Ми погоджуємося з В. О. Гацелюком з приводу того, що принципова відмінність між поняттями «втягнення» та «використання» полягає в наступному. «Втягнення» — це схилення дитини до злочину або іншої негативної девіації, тобто здійснення дитиною активної протиправної або аморальної дії (крадіжки, шахрайства, вживання спиртних напоїв, жебракування та ін.). «Використання», у свою чергу, означає сприйняття

⁶⁸ Справа № 757/10942/14-к, Архів Печерського районного суду м. Києва, 2014 р.

⁶⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. : Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.

злочинцем дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм видом спонукує інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів та ін.)⁷⁰. Відповідно до положень Нового тлумачного словника української мови слово «втягнути» означає залучати, притягати, заохочувати когось до участі в чому-небудь⁷¹.

Доречною є думка В. К. Негоденка з приводу того, що схилення неповнолітнього до вчинення навіть одного злочину негативно позначається на його моральному розвитку, на психіці і поведінці, на формуванні його особи. Внаслідок цього неповнолітні нерідко стають на шлях систематичного вчинення злочинів та інших правопорушень⁷².

Втягнення полягає у впливі на свідомість конкретного неповнолітнього завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної поведінки. Воно здійснюється шляхом умовлянь, залякування, підкупу, обману, розпалювання почуття помсти, задрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способам та прийомам їх виконання тощо⁷³.

В свою чергу Р. А. Арсланбекова під втягненням в заняття проституцією розуміє дії, спрямовані на збудження в особи бажання систематично займатися проституцією як поодиночі, самотійно, так і брати участь в їх спільному вчиненні з іншими особами. Залучення до заняття проституцією матиме місце тільки в разі, якщо винну особу кінцевим результатом своїх дій бачить скоєне утягують систематичне вступ у сексуальні відносини з метою отримання матеріальної винагороди. Схилення,

⁷⁰ Гацелюк В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи // Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2 червня 2010 р. Донецьк, 2010. С. 53–57.

⁷¹ Новий тлумачний словник української мови : У 3 т. / К., 2003. Т. 1: А–К.

⁷² Негоденко В. К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність // К.: «Наукова думка», 1971. 72 с.

⁷³ Кондратов Д. Ю. Відмежування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) від суміжних складів злочинів // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 6. С. 53–62.

примус до вчинення разового вступу в сексуальні відносини за плату даного складу злочину не утворює і в залежності від дій, вчинених винним, можуть бути розглянуті як інші злочини — побої, катування, заподіяння шкоди здоров'ю різної тяжкості, погрозу вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, умисне знищення або пошкодження майна і т. д.⁷⁴.

Тобто втягнення неповнолітнього до заняття проституцією — це дії, внаслідок яких іншу особу підштовхують до певної поведінки, викликаючи в неї бажання поводитися певним чином. Окремі автори вказують на те, що на відміну від примушування, особа згодом вчиняє бажані для винного дії за власною волею. Втягнення полягає у впливі на свідомість конкретної особи шляхом переконування в доцільності, вигідності певної поведінки, умовлянь, підкупу, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способів та прийомів їх виконання тощо. Примушування полягає в діях, унаслідок яких інша особа всупереч власному бажанню повинна почати займатися проституцією⁷⁵.

Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо). Судам необхідно враховувати, що серед різноманітних способів втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність

⁷⁴ Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией : Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Махачкала: Дагестанский государственный университет . 2004. 19 с.

⁷⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К. : Юрид. думка, 2010. 1288 с.

найбільш небезпечним є примушування до вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння. У випадках, коли таке примушування супроводжувалося мордуванням, катуванням, заподіянням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, умисним знищенням або пошкодженням майна тощо, відповідальність повинна наставати за сукупністю вчинених злочинів⁷⁶.

Окремі науковці зазначають, що способи втягнення особи в заняття проституцією на кваліфікацію не впливають, але повинні бути враховані при індивідуалізації покарання і тому виявлені в кожному конкретному випадку. На практиці зустрічаються такі способи залучення в заняття проституцією як загроза застосувати насильство, шантаж, знищення або пошкодження майна, обман, обіцянки, фактичне застосування насильства. Специфічним способом залучення в заняття проституцією є поширення порнографії. Однак, довести втягнення в заняття проституцією шляхом поширення порнографічних зображень предметів практично неможливо⁷⁷.

З огляду на зазначене нами було виділено і проаналізовано способи втягнення неповнолітніх в заняття проституцією на основі матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А]. Вони мають наступний вигляд:

- застосування фізичного насильства — 17 %;
- погроза застосування фізичного насильства — 8 %;
- викрадення — 14 %;
- компрометація чи шантажування (погроза видати компрометуючу інформацію інтимного чи особистого характеру) — 12 %;
- обман — 9 %;
- схилення до відпрацювання боргу (грошова або інша матеріальна заборгованість) — 8 %;

⁷⁶ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. : Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.

⁷⁷ Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией : Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Махачкала: Дагестанский государственный университет . 2004. 19 с.

- використання емоційної залежності – 16 %;
- сексуальне насильство – 5 %;
- використання алкогольної чи наркотичної залежності – 15 %;
- використання психічного стану особи – 9 %;
- застосування мотивуючих засобів – 53 %.

Нами з'ясовано, що зазначені способи злочину у більшості випадків (63 %) використовуються у певній сукупності.

Приклад: гр. Й. втягнула неповнолітніх в заняття проституцією, після чого виступила посередником при здійсненні розпусних дій, за участі неповнолітніх осіб, що виразилися в підшуканні учасників для розпусних дій за грошову винагороду, створила умови для сексуальної експлуатації зазначених осіб, здійснюючи нагляд за ними. Зокрема, в середині вересня 2015 року гр. Й. перебуваючи за місцем свого проживання з використанням уразливого стану неповнолітньої гр. Л. (вплив життєвих негараздів, матеріальних труднощів) втягнула останню в заняття проституцією, шляхом переконання до легкого заробляння грошей, що виразилося у подальшому в наданні неповнолітньою добровільних сексуальних послуг незнайомим особам за грошову винагороду⁷⁸.

Також важливе значення має спосіб приховування досліджуваних правопорушень. Загалом, його визначають як ситуаційне, повторюване явище, детерміноване низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, найважливішим із яких є умисел та пов'язані з ним мотив і мета⁷⁹. В свою чергу, Р. С. Белкін, говорячи про детермінацію способу приховування злочину, відмічає наступні моменти: визначають на спосіб вчинення злочину впливають ті ж фактори. Зокрема, об'єктивна обстановка його вчинення; фактори, що характеризують місце і час вчинення дій, що складаються переважно з соціальних, побутових, виробничих та інших позицій; якість та властивості

⁷⁸ Справа № 664/1351/16-к, Архів Цюрупинського районного суду Херсонської обл., 2016 р.

⁷⁹ Лузгин И. М. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение / И. М. Лузгин, В. П. Лавров // М., 1980. 34 с.

матеріальних об'єктів на місці приховування злочину; метеорологічні умови і час приховування⁸⁰.

Доречно наголошує В. О. Коновалова на тому, що психічна напруженість при застосуванні різних способів приховування і наявність об'єктивних чинників, що створюють певні, непередбачені перешкоди, порушують навіть ретельно продуману логіку приховування і створюють для злочинця можливість допущення безлічі промахів, з одного боку, і одержання важливої інформації для слідчого – з іншого⁸¹.

Ми підтримуємо позицію В. М. Карагодіна, який зазначає, що спосіб приховування утворює систему або комплекс взаємопов'язаних дій з приховування злочину, які взаємно впливають одна на одну⁸². Зазначені дії можуть бути найрізноманітнішими. Для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень вони також відрізняються певними аспектами.

Дослідження судово-слідчої [Додаток А] дозволило зробити висновок, що найбільш розповсюдженими серед типових способів приховування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією, є такі:

- відмова від дачі показань – 69 %;
- висунення неправдивого алібі – 37 %;
- давання неправдивих свідчень у разі викриття сутенерства – 54 %;
- маскування цільового призначення приміщення чи іншого місця з надання інтимних послуг – 76 %;
- ліквідація слідів та засобів втягнення неповнолітнього в проституцію – 71 %;
- використання корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах влади й управління – 7 %.

Констатуючи вищезазначене, слід наголосити на тому, що способи втягнення неповнолітнього в заняття проституцією

⁸⁰ Курс криміналістики : учеб. пособие для вузов, 3-е изд., доп. / М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001. 846 с.

⁸¹ Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. Харьков: Факт, 2001. 156 с.

⁸² Карагодин В. Н. Особенности детерминированности способа сокрытия преступления / Повышение эффективности расследования преступлений. Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. 64 с.

складаються зі взаємопов'язаних елементів: підготовки, безпосереднього втягнення та приховування діяння і його результатів. Кожен з зазначених елементів має важливе значення для розуміння загального вигляду цієї наукової категорії.

Наступним елементом, який, на нашу думку, необхідно виділити в криміналістичній характеристиці досліджуваного правопорушення є засоби втягнення. На думку деяких науковців, засоби вчинення злочину — це різноманітні речовини, предмети, гази тощо, хімічні (отрути), фізичні (радіація, електричний струм), біологічні (інфекційні хвороби) та інші властивості яких використовуються злочинцем у процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов його вчинення та які полегшують процес його вчинення. Ці засоби не піддаються повному контролю волі суб'єкта (вони лише включаються суб'єктом у злочинну діяльність, а сам процес впливу на об'єкти матеріального світу здійснюється незалежно від контролю над ними волі суб'єкта)⁸³.

В свою чергу, В. К. Лисиченко наголошує на тому, що це засоби «праці» злочинця, до яких належать не тільки матеріальні предмети, але й нематеріальні діяння, слова, мімічні рухи тощо. Вони бувають пристосованими предметами та приладами, за допомогою яких виконується певна робота або ж дія (машина, інструмент, транспорт і т. ін.), і непристосованими (палка, камінь тощо). Пристосовані засоби вчинення злочину на зорі криміналістики називали «злочинськими інструментами», на відміну від інструментів столярних, слюсарних, які, проте, можуть використовуватись для вчинення злочину, але які не можна назвати знаряддям учинення злочину⁸⁴.

А вже В. І. Гуров зазначає, що засоби вчинення злочину поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення злочину. Знаряддя — це предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна і холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування тощо). До інших засобів

вчинення злочину (засоби у вузькому значенні слова) можуть бути віднесені, зокрема, підроблені документи, форменний одяг⁸⁵. Тобто засоби вчинення кримінального правопорушення в одних моментах вкрай полегшують вчинення суспільно-небезпечного діяння, а в інших — без них це взагалі неможливо.

Для втягнення неповнолітніх в заняття проституцією характерними є ряд засобів вчинення кримінального правопорушення. Хоча вони відіграють другорядну роль у процесі заподіяння шкоди, але, в той же час, спрощують вчинення цього діяння.

Крім того, необхідно зазначити, що вони не завжди контактують з потерпілим. В той же час, засоби вчинення злочину можуть використовуватися на будь-якій його стадії. Засоби вчинення злочину не характеризуються такою залежністю від наявності предмета посягання та потерпілого від злочину — за відсутності останніх у складі злочину не існує і знарядь його вчинення.

Приклад: гр. Х., влітку 2015 року, з метою втягнення осіб в заняття проституцією, за допомогою соціальної мережі Інтернет сайту знайомств, розпочав листування з неповнолітньою гр. Д. Потім, у квітні 2016 року, гр. Х., використовуючи соціальну мережу Інтернет сайту знайомств, під приводом надання гр. Д. грошей в борг, запропонував їй приїхати. Далі, гр. Х., достовірно знаючи, що гр. Д. є неповнолітньою та раніше не займалася проституцією, шляхом розповідей переконав її в легкості, доступності та вигідності заробляння грошей, надаючи сексуальні послуги чоловікам за грошову винагороду, чим викликав у неї бажання займатися проституцією. У подальшому, 19.07.2016 о 19.04, гр. Х., звів для розпусти гр. О., якого підшукав за допомогою соціальної мережі Інтернет сайту «VK», з неповнолітньою гр. Д., за що отримав грошову винагороду у розмірі 100 грн. За допомогою зазначених засобів гр. Х. втягнув в проституцію й інших неповнолітніх осіб, яких зводив з новими клієнтами⁸⁶.

⁸³ Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» // М.: Высшая Школа. 1968. 148 с.

⁸⁴ Криміналістика: Підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко. За ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.

⁸⁵ Гуров В. И. Орудия и средства совершения преступления в советском уголовном праве : дисс... кан. юрид. наук: 12.00.08 / Юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. Свердловск, 1983. 182 с.

⁸⁶ Справа № 750/10449/16-к, Архів Деснянського районного суду м. Чернігова, 2017 р.

Нами було проаналізовано засоби втягнення неповнолітніх в заняття проституцією на основі матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] та здійснено їх класифікацію по критерію способів втягнення, зокрема:

- 1) використання емоційної залежності — родинні зв'язки, кохання;
- 2) використання психічного стану особи або алкогольної чи наркотичної залежності — алкоголь, наркотичні речовини, психічне захворювання;
- 3) застосування мотивуючих засобів (матеріальна забезпеченість) — грошові кошти, дорогоцінні речі, прикраси;
- 4) створення інших умов для вирішення особистих проблем.

Серед інших засобів, які можуть використовуватись незалежно від способу втягнення неповнолітніх в заняття проституцією, виокремлено наступні:

- соціальні мережі (засоби Інтернет);
- «реклама» у шкільних закладах або довузівських закладах освіти;
- розповсюдження візиток у нічних клубах;
- розповсюдження оголошень у ЗМІ та інших місцях.

Підводячи підсумок, зазначимо, що зазначена категорія має важливе значення не тільки як елемент криміналістичної характеристики, але і як певний орієнтир при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Зокрема, огляду місця події — для пошуку відповідних предметів, допитів та одночасних допитів — для визначення окремих аспектів їх предмету тощо.

Обстановка вчинення будь-якого кримінального правопорушення є незмінною складовою його криміналістичної характеристики. Адже кожне суспільно-небезпечне діяння характеризується певною сукупністю умов, в яких воно було вчинене. Дослідження цих умов дозволяє працівникам моделювати процес розслідування в залежності від конкретної слідчої ситуації, планувати проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів. В той же час, їх систематизація в залежності від конкретного складу злочину забезпечує відповідну модель зазначеної поведінки. Тому питання обстановки втягнення

неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства беззаперечно є актуальними⁸⁷.

Ю. Е. Пудовочкин доречно наголошував, що для з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка злочину, що переконливо доводиться в юридичній літературі, потрібно по-перше: виключити у неї просторово-часові характеристики вчиненого діяння, оскільки вони охоплюються самостійними ознаками місця, часу вчинення злочину; по-друге, необхідно обмежити спектр зовнішніх умов вчинення злочинів лише тими, які безпосередньо визначають суспільну небезпечність злочину⁸⁸.

Загалом, ми погоджуємося з вченими, які визначають обстановку вчинення злочину розуміють як сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або по волі учасників) в момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину⁸⁹.

З огляду на зазначене, слід зробити висновок, що обстановка втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства визначається тісним зв'язком з іншими структурними частками криміналістичної характеристики. Ю. І. Ільченко доречно зазначає, що перед слідчим стоїть завдання в ході огляду місця події встановити початковий стан цієї структури з метою

⁸⁷ Лазарев В. О. Деякі аспекти обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства // Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Одеса, 29-30 грудня 2017 року). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 226–228.

⁸⁸ Пудовочкин Ю. Е. Учение о составе преступления : [монография] / М. : Юристинформ, 2009. 248 с.

⁸⁹ Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. М., 1984. 164 с.

з'ясування початкових змін в обстановці, які відбулися в результаті вчинення злочину (це свого роду розумове, з допомогою логічного мислення, проникнення у механізм злочину по матеріальній обстановці, яке можливе за уважного і цілеспрямованого вивчення обставин події)⁹⁰.

Але якщо інші елементи криміналістичної характеристики мають окремі кореляційні зв'язки з обстановкою втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, то безпосередньо складові цієї наукової категорії досить тісно поєдані. Серед них А. Г. Василиада виокремлює такі: місце вчинення злочину; час вчинення злочину; людину; матеріальні предмети; природно-кліматичні і деякі інші фактори⁹¹.

На наше переконання, в обстановці втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства найбільшу роль відіграють місце, час та умови його скоєння. Тому більш конкретно дослідимо ці складові.

Місце вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є частиною події. Воно містить великий об'єм відомостей щодо способу скоєння кримінального правопорушення, певних даних про особу злочинця. Завдяки її дослідженню працівники поліції одразу можуть висунути певні версії та визначити подальші напрямки розслідування.

А. В. Ландіна стосовно місць вчинення злочинів проти моральності зазначає, що серед них є «...різного роду приміщення: квартиру, будинок або частину будинку; кімнату в гуртожитку або готельний номер; офіс або інше службове приміщення; приміщення в будівлях промислово-виробничого, комунально-побутового, навчально-виховного, медичного призначення; в місцях розваг, будинках відпочинку, підсобних приміщеннях (сауна, сарай, гараж, підвал, лазня) та інших приміщеннях, в яких відбуваються вказані дії»⁹².

⁹⁰ Ильченко Ю. И. Тактические приемы исследования обстановки места происшествия: автореф. дис. канд. юрид. наук / Алма-Ата, 1966. 18 с.

⁹¹ Василиады А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение: автор диссертации канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / М., 1988. 21 с.

⁹² Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / К., 2005. 227 с.

В свою чергу, К. Ю. Береза, проаналізувавши матеріали кримінальних проваджень за фактом вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, класифікувала місця їх скоєння наступним чином: 1) розважальні заклади — 16% (з них: нічні клуби — 10%, кафе — 1%, бари — 2%, ресторани — 3%); 2) спортивно-оздоровчі комплекси — 36% (з них: сауни — 22%, масажні кабінети — 3%, салони краси — 2%, фітнес-клуби — 3%, оздоровчі центри — 6%); 3) місця відпочинку і проведення вільного часу — 28% (з них: бази відпочинку — 4%, готелі — 9%, «зйомні» квартири — 15%), у тому числі й закордоном; 4) місця проживання «замовника» — 4% (з них: квартири — 2%, будинки — 1%, дачні кооперативи — 1%); 5) транспортні засоби — 9% (з них: легкові (6%) або вантажні (3%) автомобілі); 6) відкрита місцевість — 4% (з них: парки — 1%, сквери — 1%, лісосмуги — 2%); 7) підсобні приміщення — 3% (з них: фотостудії — 1%, гаражі — 1%, інше — 1%)⁹³.

З огляду на означене нами запропоновано класифікацію місць втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, зокрема: зокрема: 1) розважальні заклади — 29% (з них: нічні клуби — 22%, кафе — 2%, бари — 1%, ресторани — 4%); 2) місця проведення вільного часу — 42% (з них: бази відпочинку — 23%, готелі — 6%, «зйомні» квартири — 13%); 3) місця проживання «замовника» — 8% (з них: квартири — 3%, будинки — 4%, дачні кооперативи — 1%); 4) відкрита місцевість — 14% (з них: парки — 4%, сквери — 1%, лісосмуги — 9%); 5) підсобні приміщення — 7% (з них: фотостудії — 3%, масажні салони — 3%, інше — 1%).

З наведених класифікацій можна зробити висновок, що найбільш розповсюдженими місцями вчинення злочинів проти моральності є місця проведення вільного часу та відпочинку громадян.

Місця вчинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства мають наступні характерні особливості: — характеризуються обмеженим колом очевидців;

⁹³ Береза К. Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Том 3. Випуск № 3-2. С. 257–260.

– розташовуються за місцем проведення вільного часу та відпочинку громадян (сауни, готелі);

– характеризуються обмеженою можливістю доступу (власник, клієнти, проститутки).

В. Б. Калінін зазначає, що місце і час вчинення злочину має значення для визначення обстановки, виходячи із розуміння простору як органічної їх єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати один без одного (в одних випадках вони дозволяють виділити значиму саме в кримінально-правовому значенні ділянку обстановки, в інших вони утворюють просторово-часові межі, в межах якої існує принципова для кримінального права залежність суспільної небезпечності діяння від обстановки його вчинення)⁹⁴.

Час вчинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства не має значення для його юридичної кваліфікації. Загалом, ця категорія науковцями розглядається як означений у законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин⁹⁵. Але для криміналістичного забезпечення розслідування орієнтири часу доби, сезонності вчинення можуть виявитися досить корисними.

Відповідно до сезонної складової, вчинення зазначених дій вирізняється наступними відомостями: 34% діянь вчиняється навесні, 32% – влітку, 23% – восени, 11% – взимку. Відносно часу доби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією вчинюється вранці – 1%; удень – 19%; ввечері – 73%, вночі – 7%.

Приклад: 05 березня 2013 року гр. Б., приїхавши у м. Луганськ, зустрівся з гр. П. та неповнолітньою гр. М., з якими познайомився в Інтернеті на початку січня поточного року. Гр. Б. запропонував останнім, знаючи, що гр. М. є неповнолітньою, робити сексуальні послуги за грошову винагороду в РФ, на що останні

⁹⁴ Малинин В. Б. Объективная сторона преступления // Энциклопедия уголовного права. Т. 4: Состав преступления. СПб : Издание профессора Малинина В. Б., 2005. С. 237–502.

⁹⁵ Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину : порівняльний аналіз // Судова апеляція. 2015. № 1. С. 25–30.

дали згоду. Після чого 05.03.2013 року гр. Б. повідомив їм про те, що вони поїдуть в м. Ростов-на-Дону РФ на таксі, яке він вже сплатив. 05.03.2013 року приблизно о 18.00 годині він перебував на пункті пропуску державного кордону «Червонопартизанськ» Луганської області разом з ними, коли підішли робітники міліції та затримали гр. Б.»⁹⁶.

Підводячи підсумок, зазначимо, що при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства важливе значення має дослідження обстановки його скоєння. Вона складається з декількох елементів: місце, час та умови вчинення. Також місця вчинення досліджуваних злочинів мають наступні характерні особливості: характеризуються обмеженим колом очевидців; розташовуються за місцем проведення вільного часу та відпочинку громадян; характеризуються обмеженою можливістю доступу.

Важливе значення має також слідова картина втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. В. Я. Колдін констатує, що слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування, і представляють сукупний слід цієї події. Продовжуючи свою думку науковець вказує на те, що матеріальна обстановка є потенційним слідом носієм, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної інформації⁹⁷.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень надав змогу встановити, що сліди втягнення неповнолітнього в заняття проституцією у 64% випадків виявлялися на місці надання інтимних послуг. Поза місцем надання інтимних послуг дані сліди утворювалися внаслідок дій правопорушника по підготовці чи приховуванню суспільно-небезпечних дій [Додаток А].

А вже В. І. Галаган також поділяє сліди на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів), та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті

⁹⁶ Справа № 437/6889/13-к, Архів Ленінського районного суду м. Луганська, 2014 р.

⁹⁷ Колдін В. Я. Вещественные доказательства : Информационные технологии процессуального доказывания / М.: Издательство НОРМА, 2002. 768 с.

людини)⁹⁸. Подія злочину, як зазначає С. М. Зав'ялов, один із матеріальних процесів дійсності, що перебуває у зв'язку і взаємообумовлена з іншими процесами, подіями і явищами, відбивається в них і сама є відображенням якихось процесів. Будь-яка подія пов'язана зі змінами в навколишньому середовищі, і для того щоб дізнатися про подію злочину, необхідно виокремити пов'язані з ним зміни. Лише за слідами, які досліджуються в ході розслідуваної події, можна судити про його зміст⁹⁹, що ми підтримуємо.

Виявлено вузлові ділянки, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, зокрема це місця:

- а) надання неповнолітніми інтимних послуг;
- б) проживання сутенера;
- в) проживання неповнолітнього потерпілого.

А. Н. Басалаєв та В. А. Гуняєв убачають, що сліди проявляються у двох формах: а) як властивості станів та відношень матеріальних об'єктів (матеріальні сліди); б) у вигляді образів подій та об'єктів, що закріпилися у пам'яті осіб, що їх сприймали (інтелектуальні сліди)¹⁰⁰. В свою чергу, В. О. Малярів визначила наступні групи слідів:

– за формою відображення події злочину: а) сліди матеріальні й б) ідеальні (сліди пам'яті).

– за видом змін, що сталися в результаті дій злочинця існують два підвиди слідів: 1) сліди як результат зміни речової обстановки місця події в цілому: а) зникнення раніше існуючих предметів; б) поява сторонніх об'єктів; в) зміна місцезнаходження та розташування об'єктів; 2) сліди як результат зміни власних властивостей окремих предметів, що сталися в результаті дій злочинця (сліди в вузькому або трасологічному

⁹⁸ Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / К., 1992. 20 с.

⁹⁹ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю // Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. (12.00.09.) / Київ, 2005. 20 с.

¹⁰⁰ Басалаєв А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : методика расследования преступлений (общие положения) / А. Н. Басалаєв, В. А. Гуняев. М., 1976. 215 с.

значенні): а) зміна зовнішніх (морфологічних) властивостей, що виявляється в зруйнуванні й остаточній деформації, в тому числі виникненні об'ємних слідів-відображень на поверхні; б) зміна внутрішніх субстанціональних (склад, структура) властивостей; в) зміна функціональних властивостей.

– за відображенням окремих властивостей злочинця: а) сліди-відбитки особи (сліди в вузькому або трасологічному значенні: сліди рук, ніг, зубів, інших частин тіла); б) сліди-відображення інших властивостей особи: усної та письмової мови, голосу, ходи тощо.

– за агрегатним станом матеріальних слідів злочину: а) тверді, в тому числі одиничні (монолітні), множинні (сипкі), складні; б) рідкі; в) газоподібні, в тому числі – «сліди запаху».

– за розміром слідів злочину, згідно з якими всі тверді й рідкі сліди можуть бути розділені на макрооб'єкти і мікрооб'єкти (мікрочастки, мікрокількість речей, мікрівідбитки зовнішньої будови предметів)¹⁰¹.

За даними проведеного дослідження [Додаток А] найчастіше слідчі на місцях надання інтимних послуг виявляли: а) сліди рук – у 23 % випадків; б) сліди крові та інших органічних речовин – 87 %; в) сліди засобів учинення злочину – 4 %.

Підсумовуючи, зазначимо, що при втягненні неповнолітніх в заняття проституцією виникає велика кількість слідової інформації. В той же час, ці сліди досить складно виявити без ретельної підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій.

1.3. Характеристика особи злочинця та потерпілого

Для побудови дієвої криміналістичної характеристики повинні виокремлюватись елементи, які мають чітку розшукову спрямованість та можуть сприяти визначенню подальших напрямків розслідування. Тому беззаперечним є виокремлення в структурі криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства такої складової як особа

¹⁰¹ Малярів В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.

злочинця. Завдяки визначенню її характерних ознак стає можливим побудова версій на початковому етапі розслідування, використання певних тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій тощо.

Загалом, криміналістичне вивчення особистості складається зі встановлення криміналістично значимої інформації про злочинця, жертву злочину, про обвинуваченого, про потерпілого та інших учасників процесу розслідування. Ми підтримуємо позицію науковців, які серед подібної інформації визначають такі обов'язкові складові як притаманні їм анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні якості, які необхідні для ідентифікації особистості, вирішення тактичних задач та з'ясування фактичних обставин картини злочину у процесі його розкриття та розслідування, а також для використання отриманої інформації у криміналістичній профілактиці¹⁰².

Стосовно визначення поняття особи злочинця, то, наприклад, деякі автори визначають її як сукупність соціальних властивостей, ознак, зв'язків і відносин, що характеризують особу, яка порушує кримінальний закон, і в поєднанні з іншими (не особистісними) умовами й обставинами спонукають особу до анти-суспільної поведінки¹⁰³. Як зауважував О. Н. Колесніченко, це досить широке поняття, яке охоплює складний комплекс ознак, що його характеризують, в тому числі його моральний та духовний світ, взаємодію із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які певною мірою вплинули на вчинення злочину¹⁰⁴.

Відомості про особу злочинця, про що наголошує А. Ф. Волинський, входять в коло обставин, що підлягають доведенню у будь-якій кримінальній справі, а тому включаються в орбіту кримінального процесу. Чи не вивчивши глибоко

¹⁰² Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и понятий криминалистического изучения личности / Вестн. Моск. ун-та: Сер. 11. Право.1999. № 3. С. 42–45.

¹⁰³ Криминологія : Курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. К.: МАУП, 2002. 296 с.

¹⁰⁴ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский. К.: Вища школа. Главное изд-во, 1988. 288 с.

особистість яка притягається до кримінальної відповідальності, не можна правильно вирішити такі кримінально-процесуальні питання, як обрання відносно підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу, дотримання прав і законних інтересів його як учасника слідчих дій, забезпечення повноти і об'єктивності розслідування. Дані про особу обвинуваченого можуть мати важливе значення при оцінці доказів. У разі недостатньо повного, всебічного і об'єктивного вивчення особистості обвинуваченого прокурор і суд вправі повернути справу на додаткове розслідування¹⁰⁵. Ми погоджуємося з позицією автора в розрізі того, що дані про особу злочинця можуть мати важливе значення при оцінці доказів. Але одразу відмітимо, що зазначений елемент є важливою складовою криміналістичної характеристики злочину, а не лише обставиною, що підлягає доведенню по кримінальному провадженню.

В свою чергу, А. Ф. Зелінський визначає особистість злочинця як сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які в тій чи іншій мірі типово притаманні людям, винним у злочинній діяльності певного типу¹⁰⁶. Майже ідентичною є позиція П. С. Дагеля, який формулює цю наукову категорію як сукупність соціально-політичних, психічних і фізичних ознак особи, яка вчинила злочин, який має кримінально-правове значення¹⁰⁷. Різниця у визначеннях, як можна помітити з їх аналізу полягає у тому, що перший автор визначає, що визначений перелік ознак притаманний особі злочинця. В той час, як другий вважає за необхідне акцентувати увагу на їх кримінально-правовому значенні.

Ю. М. Антонян наголошує на тому, що особа злочинця відіграє виключно важливу роль інструмента наукового пізнання тих, хто скоїв злочин. Адже це галузь криминологічних знань, об'єкт криминологічного дослідження, без якого існування криминології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання криминології — пояснення

¹⁰⁵ Криминалистика : Учебник для вузов / Под ред. А. Ф. Волинского. М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

¹⁰⁶ Зелінський А. Ф. Криминологія : Навчальний посібник / К.: Рубікон, 2000. 240 с.

¹⁰⁷ Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1971. 168 с.

злочинності¹⁰⁸. Не менш важливе значення відіграє зазначена категорія і для криміналістики.

Досліджуючи проблему особистості злочинця, психологи вказують на те, що злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості з соціальним середовищем. Політичні, соціально-економічні, духовні сторони суспільства здійснюють зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні особливості формують механізм злочину з середини. Крім того, вони зазначають, що психологія організованої злочинності відрізняється спільністю злочинних цілей та інтересів. Адже злочинна група створюється з метою здійснення не одного єдиного злочину, а для постійної і довготривалої злочинної діяльності¹⁰⁹. Тому у разі вчинення сутенерства організованою групою зазначена характеристика буде недостатньою, оскільки в зазначеній системі всі учасники виконують відповідні функції.

К. Є. Игошев наголошує на тому, що в досліджуваному понятті поєднується складний комплекс негативних властивостей, якостей, станів, їх структури і співвідношення, соціальні і психологічні характеристики, які в сполученні з конкретними об'єктивними обставинами зумовлюють вибір злочинного варіанта поведінки¹¹⁰. А вже М. І. Єнікеєв визначає її як сукупність типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння¹¹¹.

Підтримуючи в певній мірі наведені позиції науковців, слід зазначити, що всі вони ведуть мову про певну сукупність характерних рис, які притаманні особі злочинця¹¹². Спробуємо більш

¹⁰⁸ Антонян Ю. М. Изучение личности преступника : [учебное пособие] / М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.

¹⁰⁹ Бедь В. В. Юридична психологія : Навчальний посібник / К.: «Каравелла»; Львів: «Новий світ-2000», «Магнолія плюс» 2003. 376 с.

¹¹⁰ Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / Горький: Горьковская высш. шк. МВД СССР, 1974. 168 с.

¹¹¹ Енікеєв М. І. Юридическая психология : учебник / Москва : НОРМА, 2001. 624 с.

¹¹² Лазарев В. О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Львів, 26-27 січня 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 112–115.

детально з'ясувати, які ознаки можуть входити до цієї категорії, та які є притаманними їй як елементу криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства.

Наприклад, Р. Я. Ахмедшин в своєму дослідженні виокремив такі характеристики досліджуваної категорії: значущі психофізичні властивості та якості, мотиваційні установки, емоційні та раціональні сфери людської свідомості, що відбилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також у поведінці після вчинення злочину¹¹³.

Більш стисло В. Ю. Шепітько зауважив, що особа злочинця має певні дані демографічного характеру, деякі моральні якості та психологічні особливості¹¹⁴. А вже В. О. Образцов формулює наступні риси, якими характеризується особа злочинця: безпосередні незмінні ознаки біологічного походження; соціально – обумовлені ознаки, які можуть змінюватися. При цьому, зміни можуть бути пов'язані із впливом на даного суб'єкта зовні (травми, каліцтва), а також можуть виходити як від нього (зміна зовнішності), так й проти його бажання, під впливом соціальної сфери та інших умов¹¹⁵.

В свою чергу, М. М. Демідов наголошував на наступних елементах: психофізичні властивості та якості, мотиваційні установки, емоційні та раціональні сфери людської свідомості, що відбилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також у поведінці після вчинення злочину¹¹⁶. З огляду на зазначену класифікацію доречно звернутися до позиції Ч. Ломброзо, який сформував класифікаційні системи стосовно особи злочинця наступним чином: 1) природжені злочинці; 2) злочинці внаслідок божевілля; 3) психопати та інші страждаючі психічними аномаліями; 4) злочинці із пристрасті;

¹¹³ Ахмедшин Р. Я. Понятие и сущность психолого-криминалистической характеристики личности преступника // Личность преступника и преступная мотивация: Сб. статей. Томск: Изд-во НТЛ, 1999. С. 56–59.

¹¹⁴ Шепітько В. Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Издание второе, переработанное и дополненное / Х.: ООО «Одиссей», 2005. 368 с.

¹¹⁵ Криміналістика / Под ред. В. А. Образцова. М.: Юрист, 1995. 346 с.

¹¹⁶ Демідов Н. Н. Изучение личности преступника в процессе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Волгоград, 2003. 23 с.

5) звичні злочинці¹¹⁷. Тобто певні властивості та якості, мотиваційні установки якраз і визначають до якого типу відноситься та чи інша особа.

Ми підтримуємо позицію М. Ю. Валуйської, яка досліджує кримінально-правову природу особи злочинця та наголошує на тому, що вона може рельєфно відбити внутрішньотипові структурні розходження досліджуваної сукупності, який характеризує ступінь участі особи у вчиненні кримінального правопорушення. Уточнюючими параметрами названих критеріїв вона називає наступні: домінуючі інстинкти; умови соціалізації (особливо ранньої); темперамент; інтелект; вольові якості; мотивація злочину (у тому числі ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, що знайшов своє вирішення у вчиненні вбивства); суб'єктивна кількість зусиль, що направлені для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічне навантаження по подоланню психологічних бар'єрів)¹¹⁸.

Доречною в цьому ракурсі є позиція А. П. Закалюка, акцентує увагу на тому, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення злочину, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться

¹¹⁷ Ломброзо Ч. Преступление / СПб: Изд-во Н. К. Мартынова, 1900. 259 с.

¹¹⁸ Валуйская М. Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Наук. теоретич. журнал. 2000. Вип. 2. С. 138–143.

в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця¹¹⁹.

Цікавою є класифікація В. А. Жванкова, який психологічну структуру особи злочинця визначив як складову чотирьох підструктур: спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни¹²⁰.

З огляду на зазначене слід вказати на те, що особа злочинця – це широке поняття, що включає комплекс ознак, що характеризують моральний та духовний світ особи у взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які тією чи іншою мірою вплинули на вчинення кримінального правопорушення. Значна роль у використанні таких ознак при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства належить особі, яка їх виявляє та фіксує.

Також слід відзначити, що під час опису цього елемента криміналістичної характеристики більшість авторів виходить в основному з вікових, соціально-демографічних, морально-психологічних і других подібних особливостей, що характеризують ту чи іншу особу¹²¹.

І. М. Даньшин зазначає, що особа злочинця включає низку елементів, тобто певну кількість різних ознак, властивостей, рис, особливостей, які об'єднує так:

– соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан,

¹¹⁹ Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

¹²⁰ Жванков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / Москва : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.

¹²¹ Мишин А. В. Расследование поджогов личного имущества граждан / Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. 128 с.

місце проживання, інші дані про соціальний статус особи). Соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинців, що може бути використана як із науковою, так і прикладною метою, зокрема під час розробки та реалізації заходів запобігання злочинам;

– особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо);

– соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, установки, інтереси тощо);

– риси правової й моральної свідомості;

– кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, узяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого)¹²².

Виходячи з вищезазначеного, наголошуємо на існуванні сталих кореляційних зв'язків між такими елементами криміналістичної характеристики досліджуваного правопорушення як способами вчинення злочину та особою злочинця. А їх визначення є важливим не тільки в криміналістичному аспекті, адже правильна кримінально-правова оцінка вчиненого, як доречно зазначає С. А. Тарарухін, багато в чому залежить від встановлення зв'язку мотиву не тільки з суб'єктивними ознаками злочину (формою вини та метою вчинених дій), але й ознаками об'єктивними, зокрема способом та результатами вчинених дій¹²³.

Тобто типові характеристики особи злочинця (сутенера) повинні розглядатися шляхом узагальнення відомостей про його фізичні, біологічні, соціальні та демографічні властивості.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що втягує неповнолітнього в заняття проституцією, має значення на

початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статуєю) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії.

Злочинці можуть класифікуватися за будь-якою демографічною ознакою (стать, вік), ознакою їх формування, соціального розвитку (освіта, спеціальність, зайнятість працею, іншими справами), соціального статусу, ролі (рід занять, сімейний стан, житлові умови, належність до соціальних груп), за безпосередніми ознаками спрямованості (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, діяльнісні вияви). Підставою класифікації осіб, які вчинили злочини, можуть бути психофізіологічні особливості, показники фізичного або психічного здоров'я, переважання індивідуальних психологічних рис (характеру, елементів вольової та емоційної сфер). Безперечно, класифікацію особи злочинця можна проводити за будь-якою кримінально-правовою ознакою, у тому числі за об'єктом і способом посягання, мотивом учинення тощо. За кожною з названих ознак, що є підставою класифікації, осіб, які вчинили злочини, можна поділити на відповідні групи (класи)¹²⁴, що ми підтримуємо.

Розпочнемо розгляд з демографічних ознак. На підставі аналізу кримінальних проваджень [Додаток А] визначено, що втягнення неповнолітнього в заняття проституцією переважно вчиняють жінки – 76%. Здебільшого вони є організаторами злочину. Іншим учасниками злочинної діяльності (сутенери, охоронці, водії) здебільшого є чоловіки (79%).

З цього приводу ми підтримуємо позицію В. С. Соловйова з приводу того, що значну частину досліджуваних діянь здійснюють жінки, яким набагато простіше утримувати притон для заняття проституцією, в тому числі використовувати власне житлове приміщення для цих цілей. Крім того, число

¹²² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [підручник] / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х. : Право, 2009. 288 с.

¹²³ Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. М., «Юрид. лит.», 1974. 222 с.

¹²⁴ Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

власниць місць розпусти часто поповнюється з лав повій, які змушені шукати більш легкий спосіб заробітку, відповідний їх віку та здоров'ю. Інші особи, задіяні в сфері надання сексуальних послуг, наприклад сутенери, охоронці, водії, практично завжди є чоловіками¹²⁵.

Вік, з досягненням якого можлива кримінальна відповідальність за досліджуване правопорушення, чітко визначено в законі. Вікова характеристика особи злочинця має важливе значення і в криміналістичному аспекті. Це пояснюється тим, що різні вікові групи осіб, що вчиняють досліджуваний злочин, не є однаковими. Такий висновок підтверджено результатами нашого дослідження.

Встановлено, на підставі аналізу кримінальних проваджень [Додаток А], що на момент здійснення сутенерства злочинці перебували у віці 14–20 років (7%), 20–30 років (23%), 30–40 (42%), 40 років і старше (28%). Як бачимо, втягнення неповнолітнього в заняття проституцією здійснюється особами різного віку, але співвідношення вікових груп є досить різним. Тобто найбільш криміногенну групу складають особи віком 30–40 років.

Важливою є також така характеристика особи злочинця як рівень освіченості. Залежно від рівня освіти злочинців базову середню освіту мають 1%, середню – 7%, середню спеціальну – 13%, базову вищу – 52%, вищу – 24%, іншу – 3%.

Взаємозв'язок зовнішньої і внутрішньої сторін злочинної поведінки передбачає багатоаспектність характеристики суб'єктивної сторони злочину. Насамперед її визначають як психічне відображення у свідомості суб'єкта об'єктивних ознак вчиненого діяння, підкреслюючи тим самим її обумовленість об'єктивними ознаками. Однак її характеризують і з позиції притаманній їй відносній самостійності, яка полягає в тому, що суб'єктивна сторона породжує, спрямовує і регулює об'єктивну сторону злочину¹²⁶.

¹²⁵ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации . 2013. 18 с.

¹²⁶ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / М.: Госюриздат, 1960. 244 с.

З огляду на зазначене, не можна оминати увагою і вид діяльності злочинця. Адже його зайнятість, професійна надійність, графік роботи може впливати на вчинення даної категорії кримінальних правопорушень. Наявність певних сімейних відносин також впливає на особу злочинця, тому нами було здійснено аналіз і за цією категорією. За результатами проведеного дослідження [Додаток А], розподіл кількості вчинених злочинів залежно від роду діяльності та сімейного стану має такий вигляд: більшість з них заміжні (65%), не мають постійного місця роботи (51%).

У криміналістичному сенсі важливим є такі дані про особистість особи злочинця, які вказують на закономірні зв'язки між особою злочинця та вчиненим злочином, що виявляються ззовні – у різних наслідках вчиненого. У цьому плані особистість треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття¹²⁷.

Тому ще однією обставиною, яку потрібно з'ясувати при вивченні особи злочинця, є наявність попередньої судимості. Наявність попередньої судимості є також важливою обставиною в розрізі вчинення особою втягнення неповнолітнього в заняття проституцією. Адже судимість суспільством сприймається як негативний критерій моральності особи, яка, у свою чергу, також негативно оцінюється як її носій. Судимість позицій може розглядатися і як соціальний критерій кримінальної схильності особи, що викликає деякі, а часом і повністю обґрунтовані побоювання у свідомості людей¹²⁸.

В розрізі вчинення особою досліджуваного виду правопорушення факт попередньої судимості є важливою обставиною. Як слушно зазначає В. М. Додонов, визнання рецидиву обставиною, що обтяжує відповідальність, об'єктивно переносить акцент із діяння на діяча. Теоретичне обґрунтування цього було запропоновано соціологічною школою кримінального права у вигляді розробленої концепції «небезпечного стану особистості», яка

¹²⁷ Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / Томск, 1985. 333 с.

¹²⁸ Алешина А. П. Социально-нравственный аспект института судимости и его учет в современной правовой политике // Правовая политика и правовая жизнь. 2009. № 1. С. 89–94.

полягає в тому, що існують певні категорії людей, чия особистість під впливом різноманітних факторів злочинності опинилася у такому стані, а оскільки ці особи становлять загрозу для суспільства, то їх слід виявити до того, як вони вчинять злочин, і завчасно знешкодити¹²⁹.

В той же час, характеристика особи, як зазначає М. В. Граматчиков, хоча й враховується під час призначення покарання, однак у деяких випадках вона має використовуватися при кваліфікації злочину, посилюючи відповідальність раніше судимих осіб, причому в цьому випадку особа, яка вперше вчинила злочин, не може бути засуджена за частиною статті, в якій передбачається підвищена відповідальність судимої особи¹³⁰. Як зазначає Ю. П. Степанов, рецидивіст долучає до злочинної діяльності в середньому три-вісім осіб, достатньо часто – неповнолітніх. До того ж вони активно пропагують традиції кримінального середовища і є організаторами злочинних угруповань, нерідко їх діяльність набуває ознак професійної¹³¹.

Вивченням кримінальних проваджень [Додаток А] встановлено наступне: особи, які втягають неповнолітніх в заняття проституцією, були раніше засудженими в 13% від загальної кількості. Отже, перевірка по обліках осіб, раніше засуджених за злочини проти моральності, може бути достатньо ефективною.

Із рецидивістів у наш час активно формується нове покоління професіоналів кримінального світу. Деякі статистичні дані є прямим свідченням того, як недоліки в діяльності правоохоронних органів, зокрема невиправдана гуманізація ставлення до окремих злочинців, їх безкарність впливають на негативні тенденції в рецидивній злочинності. Так, недосконала і відомча

¹²⁹ Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : Монография / Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С. П. Шербы. М., 2009. 448 с.

¹³⁰ Граматчиков М. В. Судимость: исторический, уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М., 2003. 195 с.

¹³¹ Степанова Ю. П. Поняття рецидиву злочинів // Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення: м-ли міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 року): [у 2 ч.]. Львів, 2007. Ч. 1. С. 258–261.

система обліку рівня рецидиву серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчих інспекціях. Зрозуміло, що аналіз стану рецидивної злочинності є одним із найважливіших показників оцінки ефективності конкретного виду покарання. Показники рівня рецидиву, які розраховуються за матеріалами статистичних форм звітності і широко використовуються в аналітичних матеріалах і офіційних документах, не відображають дійсну рецидивнебезпечність осіб, які відбувають альтернативні покарання. Наявність спеціальних видів статистичної звітності показників стану рецидивної злочинності і характеристики особи злочинця-рецидивіста, засудженого до альтернативних видів покарань, дозволить здійснити аналіз рецидивної злочинності осіб, засуджених без ізоляції від суспільства, всебічно і науково обґрунтовано¹³².

У результаті ретельного вивчення соціально-демографічної, кримінально-правової та морально-психологічної характеристик Т. А. Шевчук склала кримінологічний портрет осіб, які займаються сутенерством та втягненням особи в заняття проституцією, через визначення наступних кримінологічно значущих характерних рис. Переважно це особи чоловічої статі, від 30-ти до 40 років, які не зайняті суспільно-корисною працею, мають середню або середньо-спеціальну освіту, іноді судимі за злочини, що вчинялись на сексуальному підґрунті, специфіка анти-соціальної особистості злочинця проявляється у мотивації злочинної поведінки, яка має переважно корисливу спрямованість. Цим особам притаманні такі якості, як агресивність, жорстокість, цинізм, культ насильства. Моральні якості, ідеали сім'ї у цих осіб або занижені, або зовсім відсутні¹³³.

В свою чергу, В. С. Соловійов зазначає, що досліджувані правопорушення вчинюють особи віком від 18 до 39 років, що переважають серед злочинців, мають особистісні якості, засновані на більшій життєвому, в тому числі кримінальному досвіді

¹³² Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Одеса, 2005. 245 с.

¹³³ Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2011. 20 с.

і авторитеті, завдяки яким вони здатні чинити на неповнолітніх вплив для залучення їх до заняття проституцією. Злочинці, що залучають неповнолітніх в «сексуальний бізнес», не володіють високим рівнем освіти, не мають бажання працевлаштуватися на престижну і високооплачувану роботу, але в той же час прагнуть до отримання високих доходів. Вони розглядають цю діяльність в якості основного джерела отримання матеріальних засобів, намагаються всіляко розвивати і підтримувати її, що дає можливість розглядати злочинність, пов'язану з залученням неповнолітніх в заняття проституцією, як вид професійної злочинності¹³⁴.

Завершуючи розгляд особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики, з отриманих у процесі дослідження даних спробуємо створити портрет ймовірного злочинця, що вчиняє діяння, відповідальність за яке передбачена ч. 3 ст. 303 КК України.

Злочини зазначеного виду переважно вчиняють це здебільшого жінки, віком від 30 до 40 років, які мають базову вищу освіту, заміжні, не мають постійного місця роботи, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за злочини проти громадського порядку й моралі. Дані особи проживають в даному районі, а також можуть бути раніше засудженими.

Приклад: гр. Б., офіційно ніде не працюючи та не маючи постійного та достатнього джерела прибутку для існування, керуючись корисливим мотивом, в серпні 2010 року, вирішила займатись злочинною діяльністю направленою на порушення норм моральних засад суспільства у сфері статевих стосунків. Гр. Б. маючи за мету використовувати злочинну діяльність, як постійне та основне джерело прибутку та усвідомлюючи, що для виконання злочинного умислу із забезпечення діяльності з організації надання сексуальних послуг за оплату необмеженому колу чоловіків, з метою отримання достатнього прибутку для задоволення своїх матеріальних потреб, необхідне залучення

¹³⁴ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской федерации. 2013. 18 с.

інших осіб. Для реалізації свого злочинного умислу, гр. Б. зі змовниками 11.08.2010 року приїхали до м. Кіровограда, де знаходилися особи жіночої статі, з яких дві неповнолітні, які проживали за вказаною адресою та які згідно злочинного плану повинні були знаходитись за вищевказаною адресою та у визначений час здійснювати виїзд для надання сексуальних послуг особам чоловічої статі за грошову винагороду¹³⁵.

Також ми вважаємо за необхідне означити кореляційні зв'язки особою злочинця та особою потерпілого. Більш докладно ми їх визначимо при дослідженні наступного елемента криміналістичної характеристики. Але зараз наведемо позицію Є. Є. Центров, який поділяє їх: 1) часом виникнення: а) що утворюється до вчинення злочину; б) що виникає у процесі злочинного посягання; 2) характером (наявністю чи відсутністю) взаємодії потерпілого і злочинця у процесі вчинення посягання зв'язок може бути безпосереднім (контактним) або ж опосередкованим; 3) обставинами утворення зв'язок поділяється на такі: а) що розвивається в результаті певних взаємовідносин, існуючих між злочинцем і його жертвою до вчинення злочину; б) що утворюється в результаті гостроконфліктної ситуації безпосередньо до чи в момент вчинення злочину; в) що виникає за відсутності яких-небудь конфліктних взаємовідносин між жертвою і особою, яка вчиняє посягання до вчинення злочину¹³⁶.

Особа потерпілого є одним з можливих елементів криміналістичної характеристики злочинів. При розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства актуальність введення означеної складової до цієї структури є простою необхідною. Це пояснюється необхідністю розширення можливостей слідчого стосовно проведення окремих слідчих (розшукових) дій та заходів. Крім того, зазначений елемент має сталі кореляційні зв'язки з іншими складовими криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення, зокрема, з особою злочинця, способом вчинення злочину тощо.

¹³⁵ Справа № 405/7185/14-к, Архів Ленінського районного суду м. Кіровограда, 2016 р.

¹³⁶ Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.

Завдяки визначенню означених зв'язків працівники правоохоронних органів на початковому етапі розслідування зможуть висувати відповідні версії та будувати певну послідовність проведення різних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів в кримінальному провадженні¹³⁷.

Починаючи мову про особу потерпілого необхідно надати її визначення. Доречною нам здається думка М. В. Сенаторова з приводу того, що завдяки дослідженню теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування зробив висновок, що потерпілий від злочину та обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Чітка вказівка на потерпілого та обставини, пов'язані з ним, дозволяють відмежувати один злочин від іншого; виступають ознаками складу переважної частини злочинів; сприяють конкретизації інших ознак складу; враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання¹³⁸.

А вже Є. О. Центров, створюючи криміналістичне вчення про потерпілого, наголошував на тому, що особа потерпілого від злочину здавна привертала до себе увагу криміналістів, оскільки доволі часто, особливо на початковому етапі розслідування, жертва виступає у ролі одного з особливих джерел отримання суттєвої для встановлення істини інформації. Саме потерпілий від злочину нерідко повідомляє перші, вихідні, інколи дуже важливі для організації і проведення подальшого розслідування злочину фактичні відомості про подію, що відбулась¹³⁹.

¹³⁷ Лазарев В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. 2017. № 4. С. 178–185.

¹³⁸ Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

¹³⁹ Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.

Загалом, ми підтримуємо точку зору В. І. Полубинського, який визначає особу потерпілого як людину, яка постраждала від неправомірних дій інших осіб, власної поведінки, збігу негативних обставин, нещасного випадку¹⁴⁰. Але все ж таки більш широко його визначив М. В. Сенаторов, формулюючи те, що потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої¹⁴¹.

В той же час необхідно відмітити, що для розслідування втягнення неповнолітніх в заняття проституцією має значення не саме поняття потерпілого, а наповнення його відповідними ознаками для створення ймовірного портрету або визначення окремих віктимогенних груп.

З приводу віктимності цієї наукової категорії В. А. Журавель слушно зазначає, що істотним моментом є встановлення й того, наскільки сприяла вчиненню злочину поведінка потерпілого. Такі дані мають певне значення не лише для попередження злочину, а й правильно побудови методики його розслідування, бо тільки відтворення обстановки та обставин події, поведінки злочинця і потерпілого допомагає як правильно кваліфікувати скоєне, так і швидко виявити і затримати злочинця. Віктимологічний підхід у розслідуванні злочинів полягає в тому, що вихідним моментом для збору інформації про особу, яка могла вчинити злочин, є особа потерпілого і його поведінка в ситуації злочину¹⁴².

В чинному КПК визначено, що потерпілою може бути визнано як фізичну особу – за умови завдання їй моральної, фізичної або майнової шкоди, так і юридичну особу – за умови завдання їй майнової шкоди. В. Г. Пожар зазначає, що якщо раніше

¹⁴⁰ Полубинский В. И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений / М.: Академия МВД СССР, 1980. 121 с.

¹⁴¹ Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.

¹⁴² Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1983. 246 с.

потерпілий у будь-якому випадку до сторони обвинувачення і користувався в судовому розгляді правами сторони обвинувачення, то за новим КПК потерпілий перебуває осторонь, це окремий учасник кримінального провадження, який стає стороною обвинувачення лише в окремих випадках, передбачених КПК (у разі зміни прокурором обвинувачення на менш тяжке або відмови прокурора від підтримання обвинувачення). Та й узагалі, якщо проаналізувати норми нового КПК можна дійти висновку, що постраждала особа від злочину може й не набути статусу потерпілого, якщо вона цього не забажає. У такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка¹⁴³.

Загалом, відомості про дану категорію або ж інформацію, надану потерпілим, визначають як таку, що може бути використана під час висунення слідчих версій, планування початкового та подальшого етапів розслідування, розроблення заходів криміналістичної профілактики тощо. Загалом, актуальність та практична корисність дослідження особи потерпілого детермінували появу віктимологічного підходу у криміналістиці, відповідно до якого збирання інформації про злочинця розпочинається саме з дослідження особи та поведінки потерпілого¹⁴⁴.

Кримінологічні показники і тенденції втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, які дозволяють виявити дані офіційної статистики, не відповідають реальним масштабам поширення даного негативного соціального явища. У той же час вони мають значну цінність, оскільки відображають ступінь активності правоохоронних органів у виявленні фактів втягнення дітей та підлітків в «сексуальний бізнес». В регіонах, де коефіцієнт злочинності, пов'язаної з залученням неповнолітніх в заняття проституцією, вище, відповідно вище активність правоохоронних органів у виявленні зазначеної групи злочинів.

Слід розуміти, що потерпілим від кримінально караного діяння може стати будь-хто. В той же час, деякі особи мають

¹⁴³ Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 2. 2013. С. 126–131.

¹⁴⁴ Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 26. К. : Вища шк., 1983. С. 46–51.

більше на це «шансів» в силу своїх особистісних особливостей, системи поглядів, уявлень про себе і свої обов'язки, конкретної життєвої ситуації, яка склалась. Адже дії потерпілого деякою мірою обумовлюють відповідні дії особи злочинця, провокують його, у зв'язку з чим виникає віктимогенна ситуація як окремий випадок криміногенної ситуації¹⁴⁵.

Б. Холіст серед ознак, що вказують на віктимність потерпілого вирізняє такі: біологічні властивості (стать, недостатність фізичного розвитку, вік); психічні властивості (агресивність, відсутність захисних механізмів); властивості, набуті через суспільне становище особи (наприклад, водії таксі, нічні охоронці, особи, які працюють вночі, та ін.); властивості, що характеризуються економічним становищем особи, матеріальна забезпеченість особи, її демонстрація¹⁴⁶.

В свою чергу, В. О. Туляков з приводу рис потерпілих зазначає, що характерні для рикошетних жертв страждання, симптоми психологічних утруднень, що мають різне пояснення (емоційні чи поведінкові реакції на спричинення шкоди суб'єкту, до якого прив'язана рикошетна жертва, або звичайні людські уявлення про безпеку та справедливість оточуючого світу, що порушуються злочином, або відчуття страху тощо)¹⁴⁷.

З огляду на зазначене, доречним нам здається умовивід Д. В. Рівмана з приводу того, що віктимність окремої особи поняття відносне, оскільки вона реалізується як через її особистісні риси, так і залежно від конкретної ситуації: зовнішніх обставин, характеристик злочинця тощо¹⁴⁸. Тобто слід розглядати всю сукупність певних ознак для побудови дієвих віктимогенних груп, дослідження яких зможе сприяти профілактиці втягнення неповнолітніх в заняття проституцією.

О. Н. Колесніченко зазначає, що система ознак щодо особи потерпілого має складну структуру, яка, зокрема, включає

¹⁴⁵ Франк Л. В. Виктимология и виктимность / Душанбе, 1972. С. 10.

¹⁴⁶ Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность // Вопросы борьбы с преступностью. М.: Юридическая лит-ра, 1984. Вып. 41. С. 73–77.

¹⁴⁷ Туляков В. А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы : моногр. / Одесса: Юридична література, 2000. 335 с.

¹⁴⁸ Ривман Д. В. О содержании понятия виктимность // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. Ленинград, 1974. С. 18–28.

демографічні показники: а) стать, вік, місце проживання, навчання, роботи тощо; б) відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки (особисті, родинні, службові, побутові й інші), стосунки (ворожі, неприязні, дружні); в) у деяких методиках розслідування — ознаки віктимності (аморальна, ризикова поведінка, необачність)¹⁴⁹.

А вже С. В. Анощенко до загальних ознак потерпілого у теорії кримінального права відносить такі:

- фізична природа потерпілого;
- сутнісна (соціально-правова) ознака потерпілого;
- характер шкоди, що заподіюється потерпілому, її реальність чи потенційність;
- юридичний факт, з яким пов'язана поява потерпілого;
- ставлення потерпілого до спричиненої йому шкоди¹⁵⁰.

Перелік ознак та властивостей особи потерпілого, що можуть стати основою для його класифікації, найбільш повно, на наш погляд, надає В. Ю. Шепітько, зокрема виділяючи:

- відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів);
- соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі);
- особливості поведінки — до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення;
- незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення);
- соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи);
- дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості;

¹⁴⁹ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. 405 с.

¹⁵⁰ Анощенко С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем / Москва: Волтерс Клувер, 2006. 172 с.

— матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення);

— злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності);

— причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо¹⁵¹.

Загалом, як наголошує С. І. Мінченко, профілактика злочинності являє собою комплекс заходів, спрямований на виявлення, обмеження, усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, які детермінують злочинність в цілому та окремий злочин, ще до того, як вони призведуть до суспільно небезпечних діянь чи наслідків. Автор робить висновок, що профілактика злочинності — діяльність, здійснювана на ранніх стадіях виникнення та формування в особи намірів здійснення подальшої протиправної діяльності¹⁵², що ми підтримуємо.

Згідно з результатами аналізу кримінальних проваджень потерпілі від втягнення неповнолітніх в заняття проституцією, мають деякі властивості, що зумовлюють їх віктимність.

Серед них можна виділити біологічні — стать, вік, фізичний розвиток (дівчата, які мають привабливу зовнішність, добре розвинені на свій вік); соціальні — соціальні ролі і статус (студенти та учні коледжів, які проживають далеко від сім'ї); економічні (малозабезпечені); морально-психологічні — схильність до вживання спиртних напоїв і наркотичних речовин, аморальний спосіб життя. Не менш важливим чинником віктимності особи є випадковий знайомства та надмірна довіра до сторонніх осіб.

Залежно від місця і розміру оплати за інтимні послуги, осіб, які їх надають, К. Ю. Назаренко виокремила наступні групи

¹⁵¹ Мінченко С. І. Запобігання невиконанню судових рішень у контексті реформування кримінальної юстиції України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 2. С. 9—14.

¹⁵² Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів // Проблеми законності : республік. між від. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168—174.

повій: 1. Особи, які надають інтимні послуги на трасах і автостразах. Злочинна група складається із: організатора, звідника (сутенера), водія та повії. Оплата залежно від виду послуги коливається від 200 до 600 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривають працівники місцевих прокуратур і відділень поліції. 2. Особи, які надають інтимні послуги у спортивно-оздоровчих комплексах та розважальних закладах. До складу групи входять: організатор, утримувач місця розпусти, адміністратор, звідник (сутенер), повії, водії, охорона, особи, які здійснюють прихований відеозапис. В таких групах оплата залежно від виду послуги коливається від 700 до 3000 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривають керівники місцевих прокуратур та відділів поліції. 3. Особи (так званого «VIP-класу»), які надають інтимні послуги на елітних базах відпочинку, за місцем проживання замовника або пов'язані із виїздом за кордон, участю у приватних вечірках, супроводженням різного роду «делегацій» або «VIP-персон» та ін. Злочинні групи такого типу є сталими, латентними, характеризуються складною ієрархією. В таких групах оплата залежно від виду послуги починається від 10.000 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривається представниками влади й управління, керівниками правоохоронних органів. 4. Особи, які надають інтимні послуги з використанням web-камер у режимі on-line трансляції у всесвітній інформаційній мережі Internet¹⁵³.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами виявлено, що найвищий рівень віктимності мають неповнолітні дівчата (96% серед усіх випадків втягнення в заняття проституцією). В ході дослідження визначено деякі соціально-демографічні якості неповнолітніх потерпілих: 97% – незаміжні; 5% – на момент втягнення працювали, 84% – навчалися.

До факторів, що впливають на процес втягнення неповнолітнього в заняття проституцією відносяться:

– соціально-економічні детермінанти: несприятливе економічне становище значної частини населення, в першу чергу

неповнолітніх, що приводить до пошуку джерел засобів до існування, в тому числі і за допомогою заняття проституцією;

– криза духовно-моральної сфери суспільства: руйнування моральних і поведінкових стереотипів; схвалення антисоціальних форм поведінки, спрямованої на отримання матеріальної вигоди, в тому числі і шляхом надання сексуальних послуг;

– деморалізація статевої відносин: комерціалізація інтимної сфери; безладні статеві зв'язки; ранній початок статевого життя; недосконалість системи статевого виховання;

– пропаганда проституції, в тому числі за участю неповнолітніх, в кіно, на телебаченні, в мережі Інтернет та інших засобах масової комунікації;

– проблеми в сімейному і шкільному вихованні неповнолітніх: індиферентне ставлення до поведінки дитини, а також свідоме формування негативного поведінки неповнолітніх;

– недосконалість системи організації дозвілля неповнолітніх: відсутність у молоді уявлення про соціально-позитивних формах проведення дозвілля або відсутність можливості скористатися ними;

– недоліки в правові заходи протидії сексуальній експлуатації неповнолітніх: недосконалість кримінального, сімейного законодавства, законодавства про засоби масової інформації, про рекламу, про адміністративні правопорушення;

– недоліки в роботі правоохоронних органів у попередженні, виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних із залученням неповнолітніх в «сексуальний бізнес»: відсутність спеціалізованих підрозділів органів внутрішніх справ, відсутність регулярних оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення фактів втягнення неповнолітніх у заняття проституцією;

Також було з'ясовано, що морально-психологічні ознаки потерпілих у 18% випадків відзначалися схильністю до вживання алкоголю, 15% – наркотичних засобів, 6% – різними психічними відхиленнями. Виявлено, що поведінка потерпілого відрізнялася окремими вагомими характеристиками. При проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (допит потерпілого, одночасний допит раніше допитаних осіб, слідчий експеримент) потрібно перевіряти показання даних осіб. Оскільки

¹⁵³ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 218 с.

непоодинокі випадки, коли неповнолітні намагаються зобразити свою роль у втягненні себе в заняття проституцією по-іншому. Зокрема, вказують, що їх втягнули в злочинну діяльність обманом, примусом, хоча насправді вони добровільно почали займатись проституцією.

Р. А. Арсланбекова зазначає, що однією з основних умов, що сприяє злочинній поведінці є статевая деморалізація, яка відбувається в нашому суспільстві, особливо в молодіжному середовищі. У чималому ступені статевої деморалізації населення сприяють засоби масової інформації. У ЗМІ тема проституції і злочинів, їй супутніх, висвітлюється далеко не з критичних позицій, а опису цих явищ як комерційної діяльності (аж до вказівки цін на послуги повій, місць їх найбільшого скупчення і т. д.). Різні видання ЗМІ наводили матеріали, які знайомлять читача з організацією і функціонуванням закладів індустрії розваг: саун, масажних кабінетів та салонів і т. п., під якими часто замасковані місця для розпусти¹⁵⁴.

Тому, на нашу думку, необхідно крім визначення певних характеристик потерпілої особи, окреслити певні віктимогенні групи, що характеризують сукупність окремих властивостей неповнолітніх.

Наприклад, О. Козицька залежно від умов життя та виховання дітей, які є потерпілими, можна виокремити тих, які проживають і виховуються у: повній сім'ї; неповній сім'ї (сім'я, що складається з матері або батька і дитини); багатодітній сім'ї; прийомній сім'ї; дитячому будинку сімейного типу; дитячому будинку-інтернаті. За місцем навчання потерпілі розподіляються на:

- 1) дітей, які не охоплені навчанням;
- 2) дітей, які відвідують дошкільні навчальні заклади;
- 3) дітей, які відвідують позашкільні навчальні заклади (станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії тощо);
- 4) учнів загальноосвітніх навчальних закладів;
- 5) учнів професійно-технічних закладів освіти;

¹⁵⁴ Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией : Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Махачкала: Дагестанский государственный университет . 2004. 19 с.

б) студентів вищих навчальних закладів¹⁵⁵.

Інші науковці до детермінант, які впливають на внутрішній (особистісний) рівень поділу неповнолітніх, яких можуть втягнути в заняття проституцією, відносять такі: особливості осіб, які страждають сексуальним потягом до підлітків, які формують попит на комерційні сексуальні послуги неповнолітніх і порнографічну продукцію з їх участю; особистісні особливості злочинців, тобто тих, хто організовує і контролює сферу «сексуального бізнесу», залучає туди нових підлітків; особистісні особливості неповнолітніх, яких залучають до розглянутої сфери¹⁵⁶.

З огляду на аналіз судово-слідчої практики [Додаток А] було виділено віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих в заняття проституцією, а саме це:

- особи із малозабезпечених сімей – 29 %;
- особи, які навчаються далеко від місця проживання батьків – 67 %;
- особи з нестабільною психікою або психічними захворюваннями – 11 %;
- особи із неблагополучних сімей – 54 %;
- особи, які проживають в зоні проведення антитерористичної операції -5 %.

Аналізуючи факторний комплекс втягнення в заняття проституцією та організації заняття проституцією, Р. А. Арсланбекова прийшла до висновку, що основне протиріччя в соціальній сфері укладено в тому, що, з одного боку, ринкова модель дозволяє вільно розвиватися економічній ініціативі, самостійності, особистісної автономії у виборі форм зайнятості. З іншого боку, супутня даної моделі економічних відносин конкуренція робочої сили середніх соціальних верств населення відкинула їх в контингент безробітних, причому більшість з них – жінки, які поповнюють ряди сутенерів, звідників і повій. Значна кількість

¹⁵⁵ Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей // Підприємство, господарство і право. № 11. 2016. С. 202–206.

¹⁵⁶ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2013. 18 с.

жінок, а останнім часом і осіб чоловічої статі, все частіше знаходять вирішення проблеми безробіття в торгівлі своїм тілом. Це визначає підсилюється криміналізацію суспільства і вмале використання даної обставини особами, що спеціалізуються на наданні посередницьких послуг в сфері секс-бізнесу (сутенери, звідники, що паразитують на проституції)¹⁵⁷.

Стосовно першої групи (особи із малозабезпечених сімей) слід відмітити наступне. Дана категорія в більшості випадків пронизує й всі інші групи. Вона досить тісно переплітається з такими способами вчинення правопорушення як мотивація до надання послуг інтимного характеру шляхом використання грошових коштів, матеріальних та інших цінностей.

Приклад: на початку серпня 2014 року гр. О., користуючись тим, що має психологічний вплив на неповнолітню гр. Є., завідомо знаючи, що остання позбавлена засобів для проживання, зокрема житла, будь-якого джерела доходу, ввійшла в довіру до неї, надавши потерпілій умови для проживання в гуртожитку та забезпечивши її засобами існування, таким чином зробила її матеріально залежною від себе. В подальшому, гр. О. використовувала психологічний вплив на свідомість неповнолітньої, маніпулюючи тим, що остання перебуває в матеріальній залежності від неї, а також користуючись уразливим її станом, зумовленим збігом тяжких особистих сімейних обставин, які обмежують її здатність в повному обсязі приймати виважені, самостійні рішення схилила останню до надання платних сексуальних послуг чоловікам. Гр. О. приблизно 14-15 серпня 2014 року підшукала гр. Ж., якому запропонувала надання платних сексуальних послуг гр. Є., на що той погодився. Пізніше гр. О., з метою схилити неповнолітню до надання платних сексуальних послуг, погрожуючи застосуванням насильства, прибула спільно з нею до радіозаводу, що с. Угринів, Тисменицького району, де у вечірню пору доби, примусила гр. Є. до надання платних сексуальних послуг. Остання, побоюючись за своє

¹⁵⁷ Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией : Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Махачкала: Дагестанский государственный университет . 2004. 19 с.

здоров'я та сприймаючи погрози сестри реально, в приміщенні автотойки, що неподалік радіозаводу, вступила в статевий контакт з гр. Ж. за що отримала гроші в сумі 150 грн, таким чином була втягнута в заняття проституцією. В подальшому, гр. О. упродовж листопада 2014 року, підшукуючи клієнтів для надання платних сексуальних послуг, з використанням уразливого стану неповнолітньої потерпілої, а також із застосуванням насильства до неї, що виражалось в нанесенні ударів, побоїв та погрози застосування такого насильства, примушувала потерпілу до заняття проституцією. Упродовж серпня, а також листопада 2014 року гр. О., під час сексуальної експлуатації неповнолітньої сестри, попередньо втягнувши її та в подальшому примушуючи до заняття проституцією, отримувала грошову винагороду в розмірі від 100 до 800 гривень¹⁵⁸.

З приводу останніх двох категорій (особи із неблагополучних сімей; особи, які проживають в зоні проведення антитерористичної операції) слід зазначити наступне. З огляду на ситуацію на сході країни дані категорії неповнолітніх потребують як найбільшого догляду за собою.

В цьому розрізі доречною є наступна позиція: наявність потреби в особливому захисті держави зумовлює виділення таких категорій потерпілих від злочинів, учинених стосовно дітей: дитина-сирота; дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; діти, позбавлені батьківського піклування; дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах; дитина, розлучена із сім'єю; безпритульні діти; дитина-інвалід; дитина-біженець; дитина, яка потребує додаткового захисту; діти, які потребують тимчасового захисту¹⁵⁹.

Приклад: гр. В., не будучи офіційно працевлаштованою, мала фактично виконувати функції адміністратора розважального закладу та здійснювати злочинні дії, спрямовані на досягнення

¹⁵⁸ Справа № 345/1062/15-к, Архів Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської обл., 2015 р.

¹⁵⁹ Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей // Підприємство, господарство і право. № 11. 2016. С. 202–206.

загального злочинного плану: за вказівкою власника, знаходячись біля прохідної Маріупольського морського порту роздавати рекламні візитні картки «Seamen's club» та запрошувати моряків прибулих теплоходів відвідати розважальний заклад; безпосередньо в приміщенні розважального закладу домовлятися з відвідувачами щодо надання сексуальних послуг; надавати вказівки особам жіночої статі вступати у статевий зв'язок із відвідувачами закладу, видавати їм в разі потреби засоби контрацепції; одержувати від відвідувачів грошові кошти за надання сексуальних послуг; за домовленістю з відвідувачем особисто надавати сексуальні послуги, отримувати за це грошові кошти та передавати їх власнику, дотримуватися розроблених засобів конспірації. В подальшому, приблизно в кінці травня – на початку липня 2016 року, власниця запропонувала увійти до складу організованої нею групи ще одній своїй донці – гр. О., яка на той час перебувала в скрутному матеріальному становищі. При цьому, гр. О., згідно розробленого власницею плану була відведена роль активного учасника організованої групи: надавати вказівки особам жіночої статі вступати у статевий зв'язок із відвідувачами закладу, видавати їм в разі потреби засоби контрацепції; одержувати від відвідувачів грошові кошти за надання сексуальних послуг; за домовленістю з відвідувачем особисто надавати сексуальні послуги, отримувати за це грошові кошти та передавати їх власнику, дотримуватися розроблених засобів конспірації¹⁶⁰.

З приводу осіб з нестабільною психікою або психічними захворюваннями слід наголосити на тому, що, здебільшого, їх втягають в заняття проституцією близькі родичі.

Приклад: в період з червня 2015 року по 15 серпня 2015 року гр. Б. займалася сутенерством, тобто з метою особистого збагачення організувала надання сексуальних послуг. Це виразилось у тому, що протягом цього часу сексуальні оплатні послуги клієнтам, за її вказівкою надавала неповнолітня гр. Ю., яку правопорушниця втягнула у дану злочинну діяльність, використовуючи

¹⁶⁰ Справа № 266/185/17, Архів Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької обл., 2017 р.

її уразливий стан, а саме психіатричне захворювання. Зокрема, гр. Б. особисто приймала замовлення від клієнтів, здійснювала супроводження неповнолітньої сестри до клієнтів, отримувала від замовників плату за надання послуг сексуального характеру. Так, у середині червня 2015 року гр. Б., у ході розмови з гр. М., запропонувала останньому послуги сексуального характеру, вартість яких становить 50 гривень. Останній погодився і замовив дівчину для надання йому послуг сексуального характеру. Того ж дня гр. Б. привела до нього додому в с. Гірсівка Приазовського району Запорізької області неповнолітню гр. Ю., де вона надала послуги сексуального характеру за грошову винагороду у сумі 50 гривень¹⁶¹.

Підводячи підсумок, зазначимо, що потерпілий від злочину нерідко повідомляє перші, вихідні, інколи дуже важливі відомості про подію, що відбулась, для організації і проведення подальшого розслідування злочину. Система ознак, що його характеризує, включає демографічні показники; відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки; ознаки віктимності. Серед них можна виділити біологічні – стать, вік, фізичний розвиток (дівчата, які мають привабливу зовнішність, добре розвинені на свій вік); соціальні – соціальні ролі і статус (студенти та учні коледжів, які проживають далеко від сім'ї); економічні (малозабезпечені); морально-психологічні – схильність до вживання спиртних напоїв і наркотичних речовин, аморальний спосіб життя. Дослідження зазначених відомостей дає змогу планувати процес розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією.

¹⁶¹ Справа № 325/2089/15-к, Архів Приазовського районного суду Запорізької обл., 2016 р.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ І СУТЕНЕРСТВА

2.1. Обставини, що підлягають встановленню, та особливості планування розслідування

Аналіз первинної інформації про вчинене діяння є важливим аспектом в діяльності правоохоронних органів. Адже з огляду на отримані відомості працівники відповідного відомства повинні здійснити ряд заходів, що зумовлені посадовими інструкціями, відомчими та законодавчими актами. По фактам можливого втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства необхідно вирішити питання щодо проведення необхідних першочергових заходів, а також внесення відомостей до ЄРДР.

Тому, як доречно наголошує А. П. Шеремет, на першочерговому етапі слідчий встановлює наявність ознак злочину в події, що вчинена, та приймає відповідне рішення. На цьому етапі проводяться першочергові невідкладні дії – визначаються напрями розслідування, здійснюється пошук злочинця за «гарячими слідами», будуються версії тощо¹⁶².

В свою чергу, Є. Г. Коваленко акцентує увагу на тому, що безпосередніми завданнями стадії початкового етапу розслідування є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які в подальшому має бути визнано достатніми для прийняття рішення по справі¹⁶³.

¹⁶² Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. виш. навч. закл.] / [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

¹⁶³ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

Ми підтримуємо позицію В. В. Тіщенка з приводу визначеного ним переліку завдань, які повинні вирішуватись на початковому етапі розслідування злочинів:

- виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах»;
- вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація;
- з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації;
- виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин;
- визначення напряму розслідування і розробка плану розслідування;
- обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу;
- пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину;
- збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого;
- пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання¹⁶⁴.

А вже Т. В. Авер'янова та Р. С. Белкін зазначають, що на даному етапі слідчий повинен діяти швидко, встигнути виявити і зібрати максимальну кількість доказів, які в іншому випадку можуть зникнути або бути знищеними, спрямувати зусилля на розслідування злочинів «по гарячим слідам», встановлення і затримання винних, забезпечити можливість відшкодування збитків, заподіяних злочинцем¹⁶⁵.

Завдяки дослідженню судово-слідчої практики [Додаток А] нами було з'ясовано, що початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, отримуються відповідними органами з наступних джерел:

¹⁶⁴ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

¹⁶⁵ Криміналістика : учебник / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.]; под ред. Р. С. Белкина. М. : Норма, 2005. 992 с.

- а) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян (82%);
- б) повідомлення працівників різних установ та організацій (4%);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (8%);
- г) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів (6%).

Як доречно зазначає О. С. Саїнчин, розслідування окремих видів кримінальних правопорушень в криміналістиці можна розділити на три етапи: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування починається з моменту знаходження ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення про підозру¹⁶⁶. В той же час необхідно розуміти, що аналіз первинної інформації залежить від конкретних даних, отриманих від заявника, а також виявлених у ході перевірочних заходів¹⁶⁷.

Під час вирішення конкретних практичних завдань, як відмічає Ю. М. Черноус, кримінального провадження вказана діяльність виражається в: фіксації ходу і результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину; веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залученні спеціальних знань до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; залученні експертів та проведенні судових експертиз та ін.¹⁶⁸, що ми підтримуємо.

¹⁶⁶ Саїнчин О. С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.

¹⁶⁷ Лазарев В. О. Аналіз первинної інформації при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства // Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Харків, 19-20 січня 2018 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 86–90.

¹⁶⁸ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

М. М. Гапанович відзначає, що усе різноманіття початкових повідомлень і заяв про злочини, залежно від наявності чи відсутності в них достатніх даних, які вказують на ознаки того чи іншого складу злочину, можна розділити на три групи:

- повідомлення (матеріали і заяви), які містять достатні дані, що вказують на ознаки будь-якого злочину;
- повідомлення (матеріали) і заяви, у яких відсутні достатні дані про ознаки того чи іншого складу злочину;
- повідомлення (матеріали) і заяви про злочини, у яких таких даних недостатньо¹⁶⁹.

Погоджуючись з вищенаведеним твердженням, наголосимо на тому, що при отриманні заяви про вчинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства ознак можливого правопорушення в більшості випадків є достатньо.

Тому після внесення відомостей до ЄРДР початковий етап розслідування формально тільки починається. Це відбувається на відміну від попереднього КПК. Наприклад, В. К. Гавло, виділяючи наявність попереднього етапу, зазначає, що попередню перевірку, яку проводять до порушення кримінальної справи, не можна вважати самостійним етапом розслідування, оскільки слідства як такого не було, процесуальні засоби виявлення обставин події не використовувалися. На його думку, така перевірка повинна розглядатися лише в якості підготовчої стадії до початку судового провадження¹⁷⁰. В зв'язку з відсутністю стадії порушення кримінальної справи перестала існувати і попередня перевірка матеріалів. В більшості випадків відомості до ЄРДР вносяться навіть до проведення огляду місця події.

По фактам втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства часто проводиться опитування потерпілого – неповнолітньої особи, а також, за наявності, його батьків або інших родичів. Звісно, якщо заявник не вказав саме на них, як тих осіб, які втягують неповнолітнього в заняття проституцією. Також бажано безпосередньо провести бесіду з заявником.

¹⁶⁹ Гапанович Н. Н. Отказ в возбуждении уголовного дела / Мн.: Изд-во БГУ, 1967. 187 с.

¹⁷⁰ Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения расследования отдельных видов преступлений: моногр. / Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. 333 с.

О. М. Ємець доречно наголошує на тому, що пошук фактичних даних про фактам втягнення осіб в заняття проституцією найбільш доцільно проводити за специфічними напрямками. Серед них науковець виділяє наступні: оперативна робота з негласними штатними та позаштатними працівниками, спрямована на встановлення конкретних фактів і обставин втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до таких дій; здійснення пошуку фактичних даних про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією за допомогою мережі Інтернет; прийняття та перевірка заяв і повідомлень про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до цього від громадян, яким стало відомо про такі факти; організація взаємодії з іншими правоохоронними і державними органами й закордонними колегами з метою отримання від них та подальшої перевірки інформації про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зазначеного; забезпечення взаємодії з неурядовими організаціями, до сфери діяльності яких належить протидія торгівлі людьми та злочинам проти моральності, а також захист осіб, постраждалих від сексуального насильства або експлуатації, з метою отримання від них та подальшої перевірки інформації про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до того; перевірка повідомлень, оприлюднених у засобах масової інформації, про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією, а також результатів журналістських розслідувань у цій сфері; моніторинг діяльності масажних салонів, туристичних фірм, агенцій із працевлаштування, найму, ескорт-агенцій та шлюбних бюро щодо отримання інформації про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до вказаних дій; перевірка повідомлень, що надходять на гарячі лінії, спрямованих на допомогу потерпілим від торгівлі людьми, сексуального насильства тощо; гласна та негласна робота з особами, раніше засудженими за аналогічні злочини проти моральності чи торгівлю людьми, що передбачає отримання інформації про такі, що готувалися, або раніше не встановлені факти й обставини втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією; отримання й перевірка інформації від уже відомих потерпілих від злочинів проти моральності чи торгівлі

людьми, їх близьких і родичів, про підготовлювані або ще не встановлені факти та обставини втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією; встановлення та перевірка інформації про такі, що перебувають на стадії підготовки, чи ще не встановлені факти й обставини втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до цього під час розслідування інших кримінальних проваджень¹⁷¹.

Розслідування випадків втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства має свої складності в сфері проведення НСРД та оперативно-розшукових заходів. Адже особи, які залучаються для їх здійснення в багатьох випадках повинні бути досить освідомленні в сфері надання незаконних інтимних послуг та, можливо, безпосередньо надавати їх.

З огляду на це ми підтримуємо позицію С. І. Мінченка, який зазначає, що у ході оперативно-розшукової діяльності доволі часто доводиться вдаватися до конспіративних заходів, дезінформації, використовувати легенди, налагоджувати конфіденційні стосунки, утрючатися в приватне життя людей, таємно проникати в житло, прослуховувати телефонні розмови, контролювати поштові відправлення, контролювати інформацію технічних каналів зв'язку тощо. Незважаючи на підпорядкованість таких заходів професійно виправданій меті та суспільно-значущим інтересам, вони мають негативний відтінок. Така діяльність не завжди справляє позитивний ефект на оперативних працівників і на тих громадян, які надають їм певні конфіденційні послуги: виникають деформації моральної та правової свідомості, пов'язані з утвердженням установок на припустимість будь-якого втручання в особисте й сімейне життя людини, застосування примусових заходів; розвитком почуття вседозволеності, пріоритетності прихованих дій перед відкритими; адаптацією до зворотного боку життя, маргінальних цінностей, стереотипів тіньової субкультури тощо¹⁷². Тобто необхідно поруч

¹⁷¹ Ємець О. М. Пошук фактичних даних про втягнення особи в заняття проституцією // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1. 2015. С. 260–269.

¹⁷² Мінченко С. І. Визначення допустимих меж обмеження прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. № 3. 2013. С. 156–163.

з безпосереднім залученням цих осіб до співпраці зі слідством проводити заходи профілактичного характеру для зменшення ризиків професійної деформації.

В цьому розрізі, доречною є думка В. С. Соловйова, який виділяє три групи об'єктів впливу, щодо яких необхідно проводити індивідуально-профілактичну роботу та відповідні їм три напрямки попереджувального впливу: 1) особи, поведінка яких свідчить про те, що вони можуть вчинити злочин, пов'язаний з залученням неповнолітнього в заняття проституцією (індивідуальна профілактика злочинної поведінки); 2) неповнолітні, які в силу певних особистісних особливостей і зовнішніх умов можуть бути залучені в «сексуальний бізнес» (індивідуальна віктимологічна профілактика); 3) особи, які є «споживачами» сексуальних комерційних послуг з боку неповнолітніх, тобто вступають з ними в сексуальні відносини за матеріальну винагороду або набувають порнографічну продукцію з їх участю (індивідуальна профілактика «споживання» сексуальних послуг)¹⁷³.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що аналіз первинної інформації про втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства є важливим аспектом в діяльності правоохоронних органів. Після отримання зазначених відомостей з відповідних джерел працівники поліції повинні здійснити ряд заходів. Зокрема, провести опитування потерпілого – неповнолітньої особи, а також, за наявності, його батьків або інших родичів. Також бажано безпосередньо провести бесіду з заявником. По даним фактам необхідно вирішити питання щодо внесення відомостей до ЄРДР для можливості проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Важливе значення на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства займають обставини, що підлягають доказуванню. Адже завдяки їх визначенню можливе найбільш ретельне наповнення плану кримінального провадження усіма можливими заходами

¹⁷³ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2013. 18 с.

щодо їх встановлення (проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів розшукового спрямування тощо)¹⁷⁴.

Одразу зауважимо, що ми підтримуємо позицію М. В. Салтевського стосовно того, що структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, що підлягають доказуванню. Усі елементи предмета доказування не можуть бути охоплені елементами криміналістичної характеристики, які в основному описують типові властивості та ознаки злочину, проте їх поєднання допускається¹⁷⁵. В той же час, В. Д. Берназ акцентував увагу на тому, що для того, щоб збирати те, що потім може бути доказами, спочатку необхідно все ж виявити, розшукати, наприклад, осіб, що можуть дати показання, а тільки потім проводити з ними слідчі (розшукові) та інші дії з метою збирання фактичних даних. Тому сформульована в КПК України структура доказування не враховує таку суттєву сторону слідчої діяльності, як роботу з виявлення слідів, предметів зі слідами злочину, інформації про злочин¹⁷⁶.

Загалом, обставини, що підлягають встановленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку¹⁷⁷. З огляду на зазначене, ми визначили обставини, що підлягають доказуванню, як окрему складову

¹⁷⁴ Лазарев В. О. Окремі проблеми визначення обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства // Право, суспільство і держава: форми взаємодії : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 12-13 січня 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 94–97.

¹⁷⁵ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / К.: Кондор, 2008. 558 с.

¹⁷⁶ Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України // Право України. 2013. № 11. С. 173–178.

¹⁷⁷ Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : моногр. / Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с.

методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства.

Щодо поєднання понять обставин, що підлягають доказуванню, та предмету доказування зазначимо наступне. Так, М. М. Михеєнко розглядає під предметом кримінального процесуального доказування таку сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, встановлення яких необхідне для вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, кримінального провадження у цілому, а також прийняття процесуальних профілактичних заходів¹⁷⁸. А вже В. А. Банін, навпаки, у зміст предмета доказування вкладає будь-які обставини, що визначені в законі та мають значення для прийняття остаточних рішень у конкретній справі¹⁷⁹.

В свою чергу, В. Т. Нор визначену наукову категорію розглядає як діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі¹⁸⁰. На нашу думку, найбільш точним є твердження, що предметом доказування є загальний перелік обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі, яка надсилається до суду. Він зауважує, що в ході розслідування можуть бути встановлені й інші обставини, але це не є обов'язковим для органів розслідування¹⁸¹. Тобто обставини, що підлягають доказуванню, входять в його предмет та розкривають його.

Тому ми вважаємо доречною думку Є. І. Макаренка з приводу того, що предмет доказування поєднує в собі п'ять груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, зокрема:

– обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням злочину;

¹⁷⁸ Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / К. : Изд-во при КГУ, 1984. 134 с.

¹⁷⁹ Банін В. А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа) / Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1981. 54 с.

¹⁸⁰ Нор В. Т. Проблемы теории і практики судових доказів / Львів, 1978. 112 с.

¹⁸¹ Рыжаков А. П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства / М. : Инф. издат. дом «Филинь», 1997. 128 с.

– обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням вини обвинувачених у вчиненні злочину;

– обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності обвинувачених;

– обставини, пов'язані із встановленням характеру і розміру завданої злочином шкоди;

– обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню злочину¹⁸².

Доречною є думка окремих науковців з приводу того, що серед обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні, можуть бути наступні:

– подія (факт) злочину;

– відповідність його ознакам складу злочину, передбачених статтею Кримінального кодексу;

– вчинення злочину обвинуваченим;

– наявність вини;

– обставини, що пом'якшують чи обтяжують вину;

– обставини, що характеризують особу обвинуваченого¹⁸³.

З прийняттям чинного КПК України дискусія з приводу визначення кола обставин, що входять в предмет доказування, перейшла в інші площину. Адже законодавчий акт визначив наступний їх перелік: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або

¹⁸² Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. кандидата юридических наук: 12.00.09 / Москва, 1983. 200 с.

¹⁸³ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. С. Строгович. М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

покарання; б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру¹⁸⁴.

В той же час, слід розуміти, що визначені обставини є орієнтиром для слідчого, а не чітко обмеженим та визначеним переліком. Адже в залежності від конкретного кримінального правопорушення їх число може змінюватись, а зазначені вище — наповнюватись конкретними даними.

Ми підтримуємо позицію К. О. Чаплинського, який розширює можливість дослідження окремих питань під час розслідування наступним чином: виникнення злочинного задуму; відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, ставлення особи до злочинних наслідків; способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер); час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів; відомості про особу злочинця; умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища; психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього; загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення; обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочинів; способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності; виявлення психологічної й функціональної структури групи (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків; кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та

¹⁸⁴ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

прийомами боротьби; виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховання; наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами; способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які дають правдиві показання; наявність в групі конфліктів, протиріч та розбіжностей; способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності; встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін.¹⁸⁵.

Д. Б. Сергєєва доречно зазначає з приводу недоліків ч. 2 ст. 91 КПК України, що розглядаючи як перший елемент збирання доказів, законодавець допускає гносеологічну і правову помилку: нібито до початку кримінально-процесуальної діяльності, до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події слідів злочину, вони вже апріорі є доказами. Якщо слідувати такою логікою, то в ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони у встановленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими суб'єктом доказування¹⁸⁶.

Серед обставин, що підлягають встановленню, В. Ю. Шепітько, зокрема виділив: просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини)¹⁸⁷. П. А. Лупинська

¹⁸⁵ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

¹⁸⁶ Сергєєва Д. Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. С. 299–301.

¹⁸⁷ Криміналістика : Підручник / За ред. В. Ю. Шепітько. Київ, 2001. 682 с.

акцентує увагу на тому, що юридично значимі фактичні обставини, передбачені в кримінальному та кримінальному процесуальному законі, й підлягають встановленню за допомогою доказів з метою прийняття рішення у справі в цілому або з окремих правових питань повинні бути докладно визначені стосовно конкретного суспільно-небезпечного прояву¹⁸⁸.

В свою чергу, Н. П. Кузнецов вказує на те, що система обставин, встановлення яких необхідно для правильного вирішення кримінального провадження і виконання завдань кримінального судочинства, і які у зв'язку з цим підлягають встановленню за допомогою доказів. Доказуванню, на його думку, повинні підлягати тільки ті факти та обставини, що мають дійсно істотне значення для правильного вирішення кримінального провадження. Іншими словами, сукупність фактів і обставин, що складають предмет доказування, являє собою ту частину об'єктивної дійсності, яка пізнається в ході досудового розслідування та судового розгляду з метою встановлення істини¹⁸⁹.

З огляду на вищезазначене, ми вважаємо, що при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства до обставин, які підлягають доказуванню, належать наступні:

- визначені чинним КПК України;
- зазначені в диспозиції ст. 303 КК України;
- інші обставини, що мають значення для ефективного провадження кримінального провадження по конкретному факту вчинення правопорушення¹⁹⁰.

О. М. Васильєв наголошує на тому, що на самому початку розслідування доцільно користуватися формулою із семи питань: хто, що, де, із чією допомогою, чому, яким чином і коли. Надалі ж обставини потрібно встановлювати відповідно до елементів складу злочину, тому що головне

¹⁸⁸ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : Учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская. 2-е изд., перераб. И доп. М. : Норма, 2009. 1072 с.

¹⁸⁹ Кузнецов Н. П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела / Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1983. 116 с.

¹⁹⁰ Лазарев В. О. Обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 5. С. 106–112.

в розслідуванні — це встановлення наявності або відсутності складу злочину в діянні особи¹⁹¹.

Говорячи про конкретне кримінальне правопорушення — втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства до обставин — необхідно навести думки науковців з приводу обставин, що повинні встановлюватись під час його розслідування. М. В. Куратченко доречно наголошує на тому, що по досліджуваній категорії кримінальних проваджень до предмету доказування, крім встановлення події злочину і винних осіб, також входять:

- встановлення місць надання сексуальних послуг, що входять в єдину мережу;
- встановлення способів зв'язку і методів маскуванню злочинної діяльності;
- виявлення принципів розподілу отриманих доходів;
- виявлення корумпованих зв'язків в правоохоронних органах¹⁹².

В свою чергу, С. А. Циркун класифікував обставини, що підлягають доказуванню, за допомогою предметного аналізу злочину з позиції теорії людської діяльності. При такому підході, доречно наголошує автор, до предмету доказування входять обставини, групуються в чотири системи: докримінальні обставини; обставини, безпосередньо пов'язані зі злочином (в нашому випадку точніше говорити не про злочин, а про злочинну діяльність); посткримінальні обставини; паралельні події. З урахуванням того, що втягнення в заняття проституцією відбувається в сфері, як правило, професійної та організованої злочинності, встановлення і доведення докримінальних обставин має значення не тільки з точки зору характеристики особистості злочинців, а й для виявлення раніше скоєних ними злочинів. Центральне місце серед цих обставин займає механізм втягнення в заняття проституцією, яке може бути

¹⁹¹ Васильєв А. Н. Следственная тактика [Текст] / М. : Юрид. лит., 1976. 200 с.

¹⁹² Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

пов'язане зі згвалтуванням, викраденням, незаконним позбавленням волі¹⁹³.

В свою чергу, В. О. Маляровою було визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти моральності: 1. Обставини, пов'язані з подією злочину та іншими елементами об'єктивної сторони: подія злочину (який злочин вчинено – ст.ст. 300, 301, 302, 303 КК України, наявність кваліфікуючих ознак: вчинені групою, з залученням дітей тощо); місце вчинення злочину (виконання кожного з етапів злочинної операції: втягнення або вербування до участі в антигромадській діяльності, переміщення; місце надання сексуальних послуг, збуту інформаційної продукції, яка пропагує жорстокість та насильство, сексуальну розпусту та порнографію, межі злочину в цілому); час і термін виконання окремих етапів і злочину в цілому; способи дії злочинців на кожному з етапів злочинного посягання; знаряддя і способи, використані злочинцями; характер їх застосування на кожному з етапів; походження цих знарядь і засобів у злочинців; зміни в обстановці місця події; наявність дій з приховування окремих етапів реалізації злочинного задуму, їх слідів або злочину в цілому; їх характер. 2. Обставини, пов'язані з об'єктом і предметом злочинного посягання, а також ті, що характеризують вид і розмір завданої їм шкоди: кількість і персональні дані потерпілих, їх особистісні характеристики, вид діяльності (яка саме); якщо злочин вчинено за участю неповнолітньої чи малолітньої особи, то крім зазначених відомостей, необхідно зібрати інформацію про батьків (або законних представників) і сферу їх діяльності; серед виявлених осіб слід встановити чи притягувалися вони до адміністративної відповідальності за заняття проституцією у відповідності до ст. 181-1 КУпАП тощо; поведінка виявлених осіб до, під час і після злочину; характер і розмір шкоди, заподіяної здоров'ю потерпілих (одному чи декільком); походження цієї шкоди, її джерела; розмір і характеристики матеріальних збитків; інші тяжкі наслідки вчинення злочину. 3. Обставини, пов'язані з суб'єктом, суб'єктивною стороною та особою підозрюваного

¹⁹³ Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Москва: Московская государственная юридическая академия. 2004. 21 с.

(обвинуваченого): кількість осіб, які брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів, їх роль; наявність і характер висловлених злочинцями пропозицій або погроз (які, кому, коли і яким способом передавалися: безпосередньо, опосередковано (по телефону, іншому переговорному пристрою, у листі, записці тощо); замовний характер вчиненого злочину: одержання плати за вчинення злочину (безпосередньо від замовника, через посередника), пов'язані з цим обставини; наявність ознак організованості в діях групового суб'єкта злочину, розподіл ролей співучасників, їх функції в загальному механізмі вчинення злочину; наявність попередніх контактів злочинців з встановленими особами; як відбувалося підбурення та втягнення осіб до антигромадської діяльності; мотив учинення злочину, характеристика особи підозрюваного (обвинуваченого). 4. Обставини, що сприяли вчиненню злочину: причини та умови вчинення злочинів у сфері моралі; інші фактори¹⁹⁴.

В зв'язку з тим, що в нашому випадку фігурує особа неповнолітнього слід зазначити наступне. Кримінально-процесуальний напрям вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих дій, обрання заходів процесуального примусу тощо). Криміналістичний напрям вивчення даних, що характеризують особистість підлітка, організується з метою правильного висунення слідчих версій, встановлення всіх епізодів у кримінальній справі і всіх співучасників обвинуваченого, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів при провадженні окремих слідчих дій. Таке вивчення особистості підозрюваного, обвинуваченого неповнолітнього спрямоване на встановлення характерних властивостей, особливостей конкретного злочинця; його криміногенних інтересів і мотивації, які породили відповідну злочинну поведінку. Це важливо для створення якнайкращих основ і методик індивідуальної профілактики¹⁹⁵.

¹⁹⁴ Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків // Вісник ХНУВС. 2013. № 3 (62). С. 88–97.

¹⁹⁵ Боровик О. В. Особенности досудебного производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Москва, 2006. 220 с.

Також важливе значення при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства має доказуванню обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. ст. 66, 67 КК України), обставин, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Оскільки доказувати вину підозрюваного зобов'язана особа, яка здійснює досудове розслідування, то для всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження необхідно збирати докази як такі, що обвинувачують особу у вчиненні кримінального правопорушення, так і ті, що її виправдовують.

М. Кокешко акцентує увагу на тому, що відповідно до ч. 1 ст. 486 КПК України у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Крім того, така експертиза має бути призначена для визначення психічного стану підозрюваного згідно з п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України, якщо відомості, що містяться у медичних документах, викликають сумнів стосовно осудності, обмеженої осудності неповнолітнього¹⁹⁶.

А вже О. Ф. Вакуленко наголошує, що відповідно до положень ст. 485 КПК України крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

¹⁹⁶ Кокешко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. № 2. 2016. С. 10–18.

3) умови життя та виховання неповнолітнього;
4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення¹⁹⁷.

Завдяки проведеному аналізу вищенаведених позицій науковців та дослідження кримінальних проваджень зазначеної категорії нами було виділено наступні обставини, що підлягають встановленню, зокрема:

1) наявність факту втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства;

2) у чому саме полягали ці дії;

3) способи учинення злочину;

4) засоби, які застосовував сутенер для втягнення неповнолітнього в заняття проституцією;

5) обстановка злочинної події;

6) місце злочинних дій;

7) тривалість злочинної діяльності;

8) відомості, що характеризують особу злочинця (сутенера);

9) мотиви злочину;

10) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності злочинця;

11) конкретні наслідки діяння;

12) характеристика особи неповнолітнього;

13) психологічний стан неповнолітнього, до та після втягнення його в заняття проституцією;

14) вчинення відносно неповнолітнього інших суспільно-небезпечних діянь;

15) причини та умови, що сприяли учиненню злочину;

16) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності злочинця.

Констатуючи вищерозглянуте зазначимо, що завдяки встановленню обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства більш злагодженою стає діяльність працівників поліції. Адже в даному випадку планування кримінального провадження направлене на з'ясування характерних ознак

¹⁹⁷ Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітнього : дисер. на здобуття наукового ступеня кан. юр. наук / Харківський національний університет внутрішніх справ: Харків, 2017. 298 с.

конкретного правопорушення. Тому обов'язково необхідно визначити перелік обставин, що підлягають доказуванню.

2.2. Алгоритми дій слідчого відповідно до типових слідчих ситуацій розслідування

Для систематизованого розслідування будь-якого кримінального правопорушення слід притримуватись певного алгоритму дій, який бажано розуміти з самого початку кримінального провадження. Тому в методиці розслідування окремих видів злочинів виділяється така складова як типові слідчі ситуації. Не є виключенням і побудова методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Адже завдяки цьому елементу її структури можливо створити певний порядок здійснення певних дій, необхідних для найбільш ефективного процесу доказування. З огляду на зазначене, нами і буде проведена типізація слідчих ситуацій при розслідуванні досліджуваного суспільно-небезпечного діяння.

Одразу слід наголосити на тому, що в ході розслідування слідчий ознайомлюється з великою кількістю речових доказів, документів. Він реалізує це з метою безпосереднього отримання інформації в результаті проведення оперативно-розшукових і слідчих дій. Враховуючи це, приймаються відповідні рішення про організацію та планування процесу розслідування злочинів, використання допомоги спеціалістів й інших підрозділів органів внутрішніх справ. Дані про обставини вчинення злочину є предметом аналізу в процесі розслідування. Сукупність зазначеної інформації, отриманої з різних джерел, становить зміст слідчої ситуації¹⁹⁸.

В той же час, слід розуміти, що типізація слідчих ситуацій у всій повноті її змісту вона неможлива. Адже, як зазначають деякі автори, типізувати слідчі ситуації можна лише по одному з їхніх компонентів, а точніше — лише з її складових компонентів. В якості об'єкту типізації обирається один з елементів

¹⁹⁸ Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : [учеб. пособие] / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

компонентів інформаційного характеру, а саме — наявність інформації про подію та її учасників. У зв'язку з чим термін «типова слідча ситуація» носить умовний характер¹⁹⁹. Тобто нам необхідно з'ясувати за яким з елементів інформаційного характеру типізувати слідчі ситуації при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства.

В. П. Лавров стосовно змісту початкової слідчої ситуації зазначав, що вона може розглядатися в двох аспектах: теоретичному (як типова стосовно конкретного виду злочину і навіть ширше — як наукова, абстрактна категорія) і практичному (як конкретна життєва ситуація в кримінальній справі, що знаходиться в провадженні слідчого, характеризує початковий етап розслідування і включає, в першу чергу, інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів), а її основними елементами є: першочергова інформація, отримана в ході перевірки заяв, повідомлень і відразу після порушення кримінальної справи, про подію, що містить ознаки злочину, і про осіб, причетних до цієї події; об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації (місце, час, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо); сили та засоби, що має в своєму розпорядженні слідчий для подальшої роботи щодо використання початкової інформації в цих умовах; позиція підозрюваного, потерпілого, свідків, а також результати їх протидії встановленню істини на початковому етапі розслідування та потенційна можливість протидії; інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань (втрата речових доказів, виявлених під час огляду, явка з повинною тощо)²⁰⁰.

А вже В. К. Гавло зазначав, що необхідно враховувати під час практичного застосування типової слідчої ситуації для висунення версій й орієнтування в обстановці розслідування наступні положення: типова слідча ситуація — це наукове поняття відносно

¹⁹⁹ Криминалистика : Учебник для вузов / А. Ф. Волынский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александрова и др.; Под ред. проф. А. Ф. Волынского. М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

²⁰⁰ Лавров В. П. Исходные следственные ситуации и криминалистические методы их разрешения : сб. науч. тр. / [Отв. ред. В. П. Лавров]. М. : ВЮЗШ, 1991. 152 с.

прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту; вона є найбільш вірогідною, зразковою для заданих умов обстановкою розслідування; в основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів і умови їх розслідування; типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними, раніше названими, положеннями²⁰¹.

Крім того, ми підтримуємо позицію Д. В. Кіма, який акцентує увагу на тому, що не зважаючи на такий умовний характер, типові ситуації мають велике значення у розслідуванні злочинів, оскільки чим більшим запасом знань типових слідчих ситуацій та алгоритмів їх рішення володіє слідчий, тим ефективніше йде процес розслідування злочину²⁰².

Стосовно початку розслідування В. І. Лунгу наголошував, що він є системою взаємопов'язаних початкових невідкладних та інших слідчих дій, що зумовлені вимогами невідкладності та процесуальної економії, спрямовані на з'ясування обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння, як правило, по гарячих слідах, виявлення та закріплення слідів злочину, встановлення та затримання осіб, причетних до нього, забезпечення подальшого усестороннього, повного та об'єктивного розслідування з тим, щоб вжити заходів до ліквідації шкідливих наслідків, усунути причини та умови, які сприяли вчиненню суспільно небезпечних діянь²⁰³. Тому побудова цієї системи взаємопов'язаних

²⁰¹ Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / Томск, 1985. 333 с.

²⁰² Ким Д. В. Следственная ситуация как информационно-познавательная система в деятельности по расследованию преступлений: по материалам корыстно-насильственных преступлений : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук / Министерство общего и профессионального образования РФ. Томский государственный университет. Юридический факультет. Томск, 1999. 27 с.

²⁰³ Лунгу В. И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационный аспекты) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / К., 1991. 25 с.

дій в певних алгоритмах і є основним завданням при побудові системи типових слідчих ситуацій.

Говорячи про визначення поняття цієї наукової категорії необхідно наголосити на тому, що його надавали різні науковці починаючи з середини ХХ століття. Так, О. Н. Колесніченко формулював її як певне становище в розслідуванні злочинів, яке характеризується наявністю тих або інших доказів і інформаційного матеріалу й виникаючих у зв'язку із цим конкретними завданнями його збирання й перевірки²⁰⁴.

Пізніше В. К. Лисиченко та О. В. Батюк визначили її як сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень²⁰⁵. Підтримуючи позицію зазначених авторів, С. В. Великанов охарактеризував цю категорію як сукупність сформованих на певному етапі умов – положення, стану й обстановки – розслідування, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних задач і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування²⁰⁶. Як бачимо, в наведених визначеннях йде мова про сукупність умов, які виникають на певному етапі кримінального провадження.

Ми підтримуємо позицію Р. Л. Степанюка, який наголошує на тому, що типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування²⁰⁷.

²⁰⁴ Колесніченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук. / Х., 1967. 522 с.

²⁰⁵ Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. 1988. Вып. 36. С. 4–9.

²⁰⁶ Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методикі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 24 с.

²⁰⁷ Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України // Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

В свою чергу Л. Я. Драпкін підійшов до визначення слідчої ситуації з інформаційних позицій, говорячи, що це динамічна інформаційна система, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення у кримінальній справі, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін²⁰⁸. В такому ж ракурсі, С. С. Чернявський у типовій слідчій ситуації визнає інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії²⁰⁹. В даних випадках мова вже йде про певну інформаційну модель, яка включає певну сукупність ознак та обставин.

Дещо по-іншому розуміє її Г. А. Матусовський, який зазначає, що це уявна динамічна модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стани, що склались у кримінальній справі, та характеризує сприятливий (чи несприятливий) перебіг процесу розслідування²¹⁰.

А, наприклад, В. А. Журавель взагалі вважає, що слідча ситуація — це наукова абстракція, яка сформована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення та аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному)²¹¹.

М. С. Качковський завдяки аналізу розвитку визначення цих понять зробив такі висновки: типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі

²⁰⁸ Драпкін Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений: Сб. науч. тр. 1975. Вып. 41. С. 27–29.

²⁰⁹ Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / К., 2010. 610 с.

²¹⁰ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник [для студентів юрид. вузів фак.] / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.

²¹¹ Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Х.: Право, 2008. Вип. 8. С. 102–108.

елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо). Типові слідчі ситуації несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними²¹², що ми підтримуємо.

Констатуємо вищенаведене, зазначимо, що типова слідча ситуація є сукупністю певних умов об'єктивної дійсності, які виходять з конкретних особливостей вчинення певного суспільно-небезпечного діяння та визначають загальні риси в кожному окремому випадку розслідування.

Початкова слідча ситуація, на думку науковців, включає низку етапів, проходження яких означає її вирішення. Для кожного з них характерними є свої завдання та способи їх розв'язання. Типовими для них є отримання інформації, її уточнення та прийняття рішення про зміст першочергових слідчих дій і складання плану їх реалізації, втілення прийнятого рішення шляхом провадження першочергових слідчих дій, в ряді випадків у поєднанні з оперативно-розшуковими заходами, розшук і затримання підозрюваного, його особистий обшук, обшук житла, за місцем роботи, аналіз усієї сукупності отриманих даних, побудова версій, складання плану подальшого розслідування в даній кримінальній справі²¹³.

²¹² Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>.

²¹³ Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2009. № 21. С. 141–148.

Тому важливим є визначення умов, які створюють загальні слідчі ситуації. Очевидно, що в переважній більшості випадків втягнення неповнолітніх до проституції зумовлене комплексом причин. Визначити, які з вищенаведених причин є домінуючими, досить складно, оскільки кожен конкретний випадок залучення дівчинки до проституції є індивідуальним процесом, зумовленим конкретними обставинами. Однак, дозволимо собі відмітити, що, якщо в 20-ті рр. ХХ ст. основними мотивами заняття проституцією серед жінок, в тому числі неповнолітніх дівчат, були голод, бідність та злидні, то в наш час сфера секс-бізнесу є способом забезпечення «красивого життя»²¹⁴, що свідчить про кризу перетворення сексуальності із мети в засіб; посттравматичний синдром сексуального насильства; несформованість позитивного образу «Я»; невпевненість у собі та низька самооцінка; спроба за допомогою фізичної близькості вирішити проблеми психологічного дискомфорту²¹⁵.

Зазначені умови вчені визначають іноді як «фактори», «компоненти» або «чинники» та поділяють їх на об'єктивні та суб'єктивні. Зокрема, В. К. Весельський об'єктивними чинниками визначав наступні: наявність і характер доказової та орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого; наявність і стійкість існування ще не використаних джерел доказової інформації та надійних каналів надходження орієнтуючої інформації; інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які впливають на ці процеси; наявність у даний момент у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу і можливість їх оптимального використання; існуюча в даний момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події²¹⁶.

Соціально-економічні чинниками, які впливають на поширення досліджуваних кримінальних правопорушень будуть

²¹⁴ Кушнірчук О. Р. Чинники та причини формування схильності до проституції у вихованок школи-інтернату [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/2012_104_1/Kushnir.pdf.

²¹⁵ Бондаренко Л. О. Проституція: юридичний та соціально-психологічний аспекти // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 194–199.

²¹⁶ Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 25. С. 193–199.

наступні: соціально-економічна нестабільність в державі; криміналізація економіки держави; наявність тіньової економіки; бідність; безробіття; зубожіння населення; деформації у сфері розподілу благ; деформація споживацьких установок; соціальна нерівність; бажання неповнолітніх швидко стати матеріально незалежними. Серед психофізіологічних: акселерація; наявні психічні відхилення (психопатія, олігофренія в степені дебільності і т. п.); експериментальна форма сексуальної поведінки як наслідок порушення процесу психосексуального розвитку дівчинки; гіперсексуальність як наслідок підвищення рівня статевих гормонів; сексуальна компульсивність (сексуальна залежність), в основі якої лежить підвищена сексуальна активність, пов'язана з компульсивним (непоборним) тяжінням і нездатністю контролювати сексуальні бажання. Психолого-педагогічні: дефіцит емоційного контакту з батьками, особливо з матір'ю; висока особистісна тривожність; порушення у сфері міжособистісних відносин (нездатність індивіда встановити адекватний контакт з оточуючим середовищем); бажання виглядати дорослим; прагнення здобути підтримку й захоплення ровесників; несформована або деформована система моральних цінностей; бажання самоствердження; цікавість; орієнтація на задоволення своїх потреб будь-якою ціною; відчуження сексуальних відносин.

Суб'єктивними чинниками, на його думку, є: психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуваній справі; психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого та свідків; сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в бажану сторону; наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта; наслідки розголошення даних досудового слідства; непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування²¹⁷.

На наше переконання з визначених чинників найбільш важливе значення мають ті, які вказують на недосконалість

²¹⁷ Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 25. С. 193–199.

проведення окремих дій під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Адже не слід забувати, що у зв'язку з поєднанням об'єктивні та суб'єктивні чинники впливають на реалізацію конкретних завдань кримінального провадження²¹⁸.

Т. А. Шевчук серед суб'єктивних чинників називає наступні: зваблення дорослими, примус; низький рівень сексуальної культури особистості; конфлікти в сім'ї; насилля в сім'ї; неблагополуччя в родині: пияцтво й аморальна поведінка батьків; виховання в неповній сім'ї; бездоглядність; занадто жорсткий контроль з боку батьків; порушення емоційних контактів із батьками, особливо з матір'ю; зниження престижу материнства; соціальне сирітство; невідповідність освітніх програм статевого виховання; недоліки статево-рольового виховання; відчуження від школи, розрив позитивних зв'язків зі школою; ранній початок статевого життя; статева деморалізація суспільстві споживачької психології. Ефективними адміністративно-профілактичними заходами представляють комплексні заходи щодо попередження втягнення неповнолітніх до проституції, здійснювані злагоджено у взаємодії органів освіти, охорони здоров'я, міліції та ін. Але першочергове значення має здійснення комплексу соціально-економічних, моральних, правових заходів на подолання залучення в проституцію²¹⁹.

В. С. Соловйов, в свою чергу, до факторів, що діють на загальносоціальному рівні на втягнення неповнолітніх в заняття проституцією, відносить наступні: соціально-економічні детермінанти: несприятливе економічне становище значної частини населення, в першу чергу неповнолітніх, що приводить до пошуку джерел засобів до існування, в тому числі і за допомогою заняття проституцією; криза духовно-моральної сфери суспільства: руйнування моральних і поведінкових

²¹⁸ Лазарев В. А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституции и сутенерстве. Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 3. С. 107–112.

²¹⁹ Шевчук Т. А. Щодо негативної ролі засобів масової інформації у популяризації заняття проституцією серед неповнолітніх [Електронний ресурс] // Форум права. 2012. № 2. С. 774–778. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12stapcn.pdf>.

стереотипів; схвалення антисоціальних форм поведінки, спрямованої на отримання матеріальної вигоди, в тому числі і шляхом надання сексуальних послуг; деморалізація статевої відносин: комерціалізація інтимної сфери; безладні статеві зв'язки; ранній початок статевого життя; недосконалість системи статевого виховання; пропаганда проституції, в тому числі за участю неповнолітніх, в кіно, на телебаченні, в мережі Інтернет та інших засобах масової комунікації; проблеми в сімейному і шкільному вихованні неповнолітніх: індиферентне ставлення до поведінки дитини, а також свідоме формування негативного поведінки неповнолітніх; недосконалість системи організації дозвілля неповнолітніх: відсутність у молоді уявлення про соціально-позитивних формах проведення дозвілля або відсутність можливості скористатися ними; недоліки в правові заходи протидії сексуальній експлуатації неповнолітніх: недосконалість кримінального, сімейного законодавства, законодавства про засоби масової інформації, про рекламу, про адміністративні правопорушення; недоліки в роботі правоохоронних органів у попередженні, виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних із залученням неповнолітніх в «сексуальний бізнес»: відсутність спеціалізованих підрозділів органів внутрішніх справ, відсутність регулярних оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення фактів втягнення неповнолітніх у заняття проституцією; самодетермінація досліджуваного виду злочинності²²⁰.

Аналіз анкетування респондентів дозволив визначити, що факторами, які впливали на те, що розслідувані ними кримінальні правопорушення, кваліфіковані за ч. 3 ст. 303 КК України, залишались нерозкритими, були наступні:

До об'єктивних чинників слід віднести такі:

- відсутність свідків й очевидців злочинної події – 43 %;
- знищення сутенерами слідів, знарядь й засобів злочину (записів з камер відеоспостереження, комп'ютерної техніки) – 64 %;

²²⁰ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2013. 18 с.

– активна протидія розслідуванню (використання коруптованих зв'язків в органах влади й управління, правоохоронних органах) – 22%;

- прихований характер надання інтимних послуг – 89%;
- небажання неповнолітніх співпрацювати зі слідчим – 28%.

Суб'єктивними чинниками є:

- невчасний виїзд СОГ на місце події – 3%;
- поверхневий огляд місця події – 63%; неякісне проведення розшукових заходів при встановленні сутенера за «гарячими» слідами – 38%;
- недостатнє використання науково-технічних засобів при проведенні процесуальних дій – 78%;
- вибіркоче використання спеціальних знань – 71%;
- відсутність чіткого планування й системності в організації початкового етапу розслідування – 27%;
- помилки в оцінці наявної інформації та доказів – 34%.

Стосовно можливої класифікації слідчих ситуацій вважаємо за доцільне наголосити на тому, що для цього, як зазначалося вище, може бути декілька критеріїв. Л. Я. Драпкін основним критерієм загальної класифікації слідчих ситуацій вбачає їх складність, тому поділяє слідчі ситуації на прості та складні, визначаючи, що залежно від кількості, характеру і змісту формулюючих факторів усі складні слідчі ситуації можна диференціювати на п'ять класифікаційних груп: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно неупорядковані й комбіновані (змішані ситуації)²²¹.

Багато з цих ситуацій носять типовий характер. Розрізняються вони лише обсягом наявної інформації про подію злочину та причетних до нього осіб. Відповідно визначаються і основні напрямки розслідування²²². Наприклад, для початкового етапу характерні наступні ситуації: 1) є відомості про подію злочину і про нібито винному в ньому особі (головним чином, від потерпілих), але ще не ясно, чи дійсно була ця подія, чи мала вона злочинний характер і чи причетна до нього зазначена особа

²²¹ Драпкін Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1987. 163 с.

²²² Криминалистика : Учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

(згвалтування, грабiж, розбiй, дача і одержання хабара і т. д.). Напрямок розслідування – встановлення дійсності події, його конкретних обставин, причетності до нього запідозреного особи. При цьому велике значення має виявлення відповідних слідів і речових доказів та особливостей взаємин між учасниками події. При необхідності підозрювану особу затримується; 2) встановлено події з ознаками злочину і відомі конкретні особи, що несуть за це відповідальність по своєму службовому становищу, але характер їх особистої провини не ясний (порушення правил безпеки на виробництві та транспорті та ін.). Напрямок розслідування – з'ясування безпосередніх і основних причин події і ступеня впливу на виникнення основних причин кожного із зазначених осіб, виявлення основних винних і доведення їх вини; 3) встановлено події з ознаками злочину, здійснити який і скористатися його результатами могли тільки особи з певного кола за своїм становищем (підроблені видаткові документи, безтоварні операції, знищення облікових документів і ін.) Або для здійснення якого потрібні особливі професійні навички і знання (виготовлення під-слухних грошей, цінних паперів, злом сховища з використанням складних методів і т. д.). Напрямок розслідування – дослідження поведінки, пов'язаного з досліджуванним подією, кожного підозрюваного, характеру їх відносин до виявлених даними, встановлення факту використання будь-ким з них результатів злочину; 4) встановлено події з ознаками злочину, але відсутні або майже відсутні відомості про винну особу (крадіжка, таємні вбивства і ін.). Напрямок розслідування – із використанням користування типових версій виявлення максимальної кількості даних, що характеризують злочинця, району його можливого перебування, просівання виявлених запідозрених осіб, встановлення і затримання винної особи²²³.

В свою чергу, інші науковці класифікують слідчі ситуації на: 1) сприятливі і несприятливі; 2) безконфліктні і конфліктні; 3) початкові, проміжні і кінцеві; 4) типові і специфічні. Важливим є поділ типових слідчих ситуацій залежності від етапу розслідування. З огляду на це визначаються типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину та етапах його

²²³ Криминалистика : Учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

розслідування²²⁴. З огляду на це, В. О. Малярова, визначаючи зміст та межі етапів розслідування злочину, акцентує увагу на тому, що початковий етап починається з моменту внесення відомостей про подію до ЄРДР і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України)²²⁵. На наш погляд, зазначена класифікація має найбільш дієве значення для розслідування окресленого кримінального правопорушення. Тому нами були типізовані слідчі ситуації на початковому та подальшому етапах розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства.

Загалом, типова слідча ситуація є сукупністю певних умов об'єктивної дійсності, які виходять з конкретних особливостей вчинення певного суспільно-небезпечного діяння та визначають загальні риси в кожному окремому випадку розслідування.

Підводячи підсумок, зазначимо, що на початковому етапі розслідування, на основі аналізу матеріалів судово-слідчої практики, визначено, що виникають такі типові слідчі ситуації, зокрема:

а) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини злочину та її причетності до нього — 19%;

б) злочинець (сутенер) відомий, але недостатньо доказів для повідомлення йому про підозру — 47%;

в) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, наявні матеріальні сліди й очевидці злочину, але вона переховується від слідства й суду — 18%;

г) наявний факт втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, але відсутні матеріальні сліди й очевидці злочину, особу злочинця не встановлено — 16%.

Стосовно першої ситуації слід зазначити наступне. За неї головним завданням слідчого є збирання інших доказів вини особи для повідомлення їй про підозру. Слідчий повинен провести першочергові слідчі (розшукові) дії, зокрема:

— огляди;

- освідування потерпілого та підозрюваного;
- обшуки;
- допит потерпілого, свідків та підозрюваного;
- огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані злочинні дії;
- призначення експертизи для доведення причетності конкретної особи до злочину.

Під час їх здійснення необхідно лише зафіксувати відповідними процесуальними діями. Зокрема, матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків для з'ясування іншої інформації. У цій ситуації можливе проведення інших заходів: припинення злочинних дій; затримання підозрюваного; особистий огляд підозрюваного; встановлення особи затриманого.

Приклад: у середині листопада 2012 року гр. Ю. перебуваючи в квартирі, достовірно знаючи про те, що гр. Н. неповнолітня, переслідуючи мету втягнення її до заняття проституцією, використовуючи її уразливий стан, порушила бажання у останньої займатися проституцією шляхом опису переваг роботи в якості повії та запропонувала останній надавати сексуальні послуги клієнтам за матеріальну винагороду під її керівництвом. Реалізуючи свій злочинний гр. Ю. протягом листопада 2012 року створила умови для сексуальної експлуатації гр. Н., а саме: визначила місце для заняття проституцією, ділянку місцевості розташовану біля автомобільної траси в Орджонікідзевському районі м. Маріуполя та здійснювала дії щодо забезпечення її клієнтами для надання нею сексуальних послуг. Зокрема, в листопаді 2012 року домовилась з гр. Й. про надання йому гр. Н. послуг сексуального характеру, їх виду та розміру матеріальної винагороди, познайомила раніше не знайомих гр. Й. та гр. Н., отримавши від гр. Й. матеріальну винагороду за надання йому послуг сексуального характеру в сумі 100 грн²²⁶.

Друга слідча ситуація є найбільш складною в процесі доказування. Важливого значення набуває вміння слідчого якісно

²²⁴ Криміналістика : Підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 392 с.

²²⁵ Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків // Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 86–91.

²²⁶ Справа № 265/3736/13-к, Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької обл, 2014 р.

провести одночасні допити раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, НСРД для виявлення доказової інформації з метою доведення причетності особи до сутенерства. Тому у даному випадку необхідно зібрати максимум орієнтуючої інформації: записи відеокамер з різних об'єктів, що розташовані неподалік від місця події, дані про надання послуг інтимного характеру в цьому районі. Серед СРД, які в будь-якому випадку доцільно якнайшвидше проводити будуть наступні:

- огляд місця події з метою виявлення найбільшої кількості доказів надання послуг інтимного характеру;
- призначення експертиз, необхідних для встановлення окремих обставин правопорушення;
- огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані злочинні дії;
- встановлення та допит свідків.

Приклад: *гр. Г. в січні 2015 року розробив злочинний план щодо здійснення дій по забезпеченню заняття проституцією іншими особами з втягненням осіб в заняття проституцією. При цьому, роль гр. Г., як організатора групи полягала у виконанні функцій контролю за діяльністю членів створеної їм організованої групи, вимагання від них, чіткого виконання покладених на них функцій, безпосередньому забезпеченні безперервної діяльності належного особисто йому банного комплексу розташованого, де здійснювалось надання послуг сексуального характеру за грошову винагороду, розподіленні грошових коштів отриманих від заняття сутенерством, забезпечення безпеки повій та ін. Крім того, він встановив розмір винагороди за надання послуг сексуального характеру у розмірі 500 гривень за 1 годину наданої послуги. В період часу з січня 2015 року по липень 2015 року гр. Г. запропонував займатися проституцією під його керівництвом трьом дівчатам. Останнім було повідомлено, що за надання послуг сексуального характеру особам чоловічої статі, їм виплачуватиметься грошова винагорода в сумі 250 гривень за 1 годину надання таких послуг, гарантував нагляд та опіку над ними, захист та відвернення насильства чи обману з боку клієнтів, тощо. Вказані особи погодилися на цю пропозицію та дали згоду вступати в багаторазові позашлюбні сексуальні зв'язки за грошову винагороду. При*

цьому з метою конспірування злочинної діяльності організованою групою підприємство діяло під прикриттям законної діяльності — надання готельних послуг та послуг сауни. Зокрема, 24.06.2015 приблизно о 22.23 до готельного комплексу прибув гр. Л., де отримав від адміністратора номер телефону, за яким клієнт мав можливість замовити жінку, для надання послуг сексуального характеру за грошову винагороду. Отримавши номер телефону, він зателефонував на номер, за яким гр. І. приймала замовлення від клієнтів на надання сексуальних послуг за грошову винагороду, з проханням замовити жінку для надання йому сексуальних послуг. Після чого отримав від неповнолітньої гр. Ф. послуги сексуального характеру в своєму номері²²⁷.

Третя ситуація характеризується наступними обставинами: зникненням одного чи декількох підозрюваних у вчиненні втягнення неповнолітнього проституцією. За цієї ситуації слідчому необхідно провести тактичну операцію «Розшук злочинця» та вжити вичерпних заходів для швидкого встановлення його місця знаходження й затримання. Це обов'язок працівників правоохоронних органів. Він здійснюється шляхом збирання доказів по встановленню всіх обставин справи на стадії досудового розслідування.

Все це забезпечує належне розслідування кримінального правопорушення та складання обвинувального акту до суду з подальшим підтриманням обвинувачення під час провадження в суді до винесення відповідного судового рішення. Л. М. Лобойко зазначає, що зміст зазначеного вище обов'язку полягає в необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелось б покласти юридичну відповідальність за невиконання обов'язку. Відповідальність компетентних службових осіб встановлена лише за невжиття всіх заходів для встановлення вини особи. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий під час законного й об'єктивного доказування результат — невстановлення вини обвинуваченого²²⁸.

²²⁷ Справа № 243/9808/15-к, Архів Слов'янського міськрайонного суду Донецької обл., 2017 р.

²²⁸ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : [підручник] / Істина, 2014. С. 88. 432 с.

Тактична операція «Розшук злочинця» передбачає ряд різних заходів, спрямованих на з'ясування фактичних обставин справи та встановлення її учасників. Зокрема, проводяться огляди місця події, допити свідків, потерпілих, обшуки, впізнання, а також оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії. Крім цього, необхідно провести ряд СРД, НСРД, пошукових та інших заходів: огляд інших місць з метою виявлення ознак, що допоможуть звузити коло підозрюваних; призначення та проведення експертиз.

Приклад: 07 травня 2013 року за попередньою змовою гр. Ю. разом з гр. Ц., приїхавши в м. Луганськ на потязі сполучення «Харків-Луганськ», зустрілися з трьома дівчатами, з однією з яких початку травня 2013 року гр. Ю. у Інтернеті познайомився та домовився зустрітися в м. Луганську та з умовою, щоб остання прийшла з подружкою. Після чого гр. Ю. разом з гр. Ц. запропонували шляхом вмовлення останнім надавати сексуальні послуги за грошову винагороду у м. Москва РФ, на що дві з них надали згоду. 07 травня 2013 приблизно о 16.30 годині вони на таксі перебували на кордоні Луганської та Донецької областей разом з дівчатами, коли під їхали робітники міліції та затримали правопорушників. Гр. Ц. вдалося потім зникнути та довгий час переховуватися від слідства²²⁹.

Четверта ситуація є найбільш складною, адже особа, яка вчинила злочинні дії не встановлена. У цій ситуації необхідно ретельно зафіксувати матеріальні й ідеальні сліди злочину, вжити вичерпних заходів щодо встановлення й розшуку сутенера та можливих його співучасників.

Приклад: невстановлена слідством особа вирішила займатись злочинною діяльністю направленою на порушення норм моральних засад суспільства у сфері статевих стосунків. Способом вчинення злочинної діяльності невстановлена слідством особа, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження, обрала сутенерство, тобто забезпечення заняття проституцією

²²⁹ Справа № 437/9790/13, Архів Ленінського районного суду м. Луганська, 2013 р.

іншими особами з метою власної наживи. Володіючи якостями лідера, сильним і стійким характером, переслідуючи корисливі цілі, маючи за мету використовувати злочинну діяльність, як постійне і основне джерело прибутку та усвідомлюючи, що для виконання функцій із забезпечення діяльності з організації надання сексуальних послуг за плату необмеженому колу чоловіків з метою отримання достатнього прибутку для задоволення своїх матеріальних потреб, необхідне залучення інших осіб, Вона вирішила для заняття сутенерством створити в м. Одесі організовану групу учасників якої об'єднати єдиним планом з розподілом функцій кожного з учасників групи, а також приймати участь у такій групі та керувати нею. Зокрема, невстановлена слідством особа, як лідер приймала остаточні рішення з питань порядку надання послуг сексуального характеру, їх тривалості, вартості, а також вирішення всіх інших основних питань діяльності злочинної групи, встановлювала розмір заробітку повій, розміщувала оголошення про надання повіями послуг сексуального характеру на сайті «mister-x.org» дощці об'яв «UKRGO», контролювала розміщення на них фотознімків повій, спілкувалась за допомогою всесвітньої мережі Інтернет з особами чоловічої статі, які мали намір на отримання сексуальних послуг від імені дівчат-повій, залучених учасниками організованої групи; передавала дівчатам-повіям, залученим учасниками організованої групи отримані замовлення від осіб чоловічої статі про надання сексуальних послуг; організовувала зустрічі клієнтів з повіями; вела облік відпрацьованих годин, залучених учасниками організованої групи дівчат-повій; вела облік коштів отриманих в результаті надання повіями залученими учасниками організованої групи чоловікам сексуальних послуг²³⁰.

Констатуємо вищенаведене, слід наголосити на тому, що нами було досліджено погляди науковців на сутність типової слідчої ситуації як наукової категорії. Крім того, на основі судово-слідчої практики вирізнено відповідні ситуації під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. З огляду на ці ситуації було визначено

²³⁰ Справа № 522/15097/15-к, Архів Приморського районного суду м. Одеси, 2017 р.

найбільш оптимальний порядок проведення СРД, НСРД, процесуальних дій та інших заходів.

2.3. Особливості розслідування легалізації доходів, отриманих від втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом є надзвичайно важливою проблемою будь-якої держави, в тому числі й України. Ефективність розслідування визначеного кримінального правопорушення характеризується якістю проведення відповідних процесуальних дій. В той же час необхідно розуміти, що його вчинення шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства має свою специфіку. Тому для проведення окремих процесуальних дій виникає необхідність у залученні спеціалістів, тобто осіб з відповідними спеціальними знаннями. Крім того, сам процес кримінального провадження також буде мати свою специфіку в плануванні початку досудового розслідування.

Для початку потрібно визначитись, що ми розуміємо під терміном «легалізація доходів». Так, І. І. Білоус наголошує на тому, що у вузькому розумінні, термін «легалізація (відмивання)» доходів означає процес перетворення нелегально отриманих доходів на легальні. Цей термін почав використовуватись з того часу, коли виникла необхідність в приховуванні справжнього походження грошей або майна при здійсненні фінансових операцій та інших угод. Автор наприкінці свого дослідження робить висновок, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом — це складний процес здійснення легальних фінансових операцій, в ході яких приховується незаконне походження цих доходів, а у деяких випадках, і справжнього власника грошей²³¹.

В свою чергу, ми більше схилиємося до позиції Л. І. Аркуші, яка формулює легалізацію доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як динамічну систему стійко повторюваних дій, спрямованих на здійснення

²³¹ Білоус І. І. Сутнісна характеристика легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 82–88.

операцій з доходами, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження, введення в легальний обіг та для подальшого здійснення організованої злочинної діяльності²³². Дане визначення включає в себе і організовану злочинну діяльність, що є найбільш характерним і в нашому випадку. Адже, як показує вивчення судово-слідчої практики, випадки легалізації доходів, одержаних від втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, в 99 % вчиняють організовані групи.

В такому ж ракурсі робить висновок Л. М. Кашпур, говорячи, що легалізація доходів практикується, найчастіше, організованими злочинними групами, що підвищує її латентність, оскільки такого роду групи мають злагоджено працюючий апарат нейтралізації соціального контролю, що забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень²³³.

Стосовно початку розслідування досліджуваної категорії кримінально караних діянь слід наголосити на тому, що всі дії необхідно проводити досить швидко та ефективно. Це не дає змогу членам організованих груп вчасно починати протидію розслідуванню, в тому числі використовувати для цього корумповані зв'язки.

Стосовно корумпованих зв'язків, звернемось до праці Л. І. Аркуші, яка вказувала, що залежно від ієрархічного становища державних службовців і сфер діяльності розрізняють такі види корупції: 1) корупція у сфері бізнесу, або корупція у сфері державного управління (контрольна корупція, дозвільна корупція, розподільча корупція); 2) корупція у політиці; 3) корупція у побутовій сфері; 4) корупція у приватному секторі²³⁴. Усі види

²³² Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. на здоб. наук. ст. д.ю.н. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

²³³ Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 103–106.

²³⁴ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. на здоб. наук. ст. д.ю.н. / Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса. 2011. 42 с.

корупційних проявів можливі під час вчинення злочинів проти моральності. Адже, з одного боку, це досить розповсюджені діяння в суспільному житті пересічних громадян. З іншого боку, вчинення їх організованими групами вимагає «кришування» на самих різноманітних ієрархічних ланках державних органів.

Також під час планування розслідування, як вдало робить акцент О. В. Халін, варто зосередитися на доцільності доказування всього шляху проходження незаконно одержаних доходів: від конкретних протиправних дій, які дозволяють одержати дохід, до придбаного на ці кошти майна, відкриті рахунки в іншій валюті тощо. Логічність у плануванні, яка притаманна процесу розслідування інших видів кримінальних правопорушень, наражається на труднощі, зумовлені специфічною етапністю злочинного механізму. На першій стадії злочинець намагається звільнитися від готівкових коштів, на наступній — «відірватися» від незаконного джерела одержаних коштів, а далі — надати цим фінансовим ресурсам або нерухомості законно набутого вигляду²³⁵.

Стосовно версій, які можливо висувати та досліджувати в ході розслідування визначеного кримінального правоопущення, ми підтримуємо позицію В. П. Головіної, яка акцентує увагу на тому, що оскільки у випадках, коли слідчий має відомості про певну особу злочинця, але невідомі співучасники, то можливі наступні версії:

- можливо, підозрюваний є злочинцем, а виявлені в нього кошти здобуті законним шляхом;
- підозрюваний здобув виявлені кошти внаслідок вчинення злочинних дій;
- можливими співучасниками злочину виступають особи, що допомогали, чи самостійно здійснювали певні грошові операції²³⁶.

Методика попередження злочинів у сфері банківської діяльності вимагає нових наукових підходів і сучасних знань про

²³⁵ Халін О. В. Особливості організації розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 60–67.

²³⁶ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

способи вчинення зазначених діянь. Оскільки банківська сфера забезпечує життєдіяльність підприємств, організацій і в цілому всієї держави, необхідність боротьби з нелегальними операціями є першочерговим завданням для нормального функціонування економіки²³⁷.

Слід зазначити, що під час доказування обставин, які віднесені до суб'єктивної сторони легалізації (відмивання) доходів, варто враховувати, що на факт усвідомлення підозрюваним (обвинуваченим) незаконного характеру привласнення ним або іншими особами фінансових ресурсів або нерухомості, які в подальшому використовуються ними для здійснення інших фінансових операцій або підприємницької діяльності, можуть вказувати: нехарактерна для стану справ та характеру діяльності, пов'язана з переміщенням фінансових ресурсів з одного рахунку на інший в короткий проміжок часу; оформлення майна на інших осіб; придбання нерухомості за явно заниженими цінами; не викликана необхідністю купівля-продаж цінних паперів або майна за цінами, які мають очевидне відхилення від поточного курсу цін на аналогічні товари та цінні папери²³⁸.

Доречним є нагадування О. В. Халіна, що фахівці у сфері надання фінансових послуг рекомендують правоохоронним органам урахувати ризики можливого використання для легалізації кримінальних доходів нової технології електронних грошей — блокчейн, що являє собою базу даних загального користування, яка функціонує без центрального керівництва. Якщо зараз усі операції з грошми, документами проходять через посередників (банки, державні органи або нотаріуси посвідчують дійсність операцій), то з часом це втратить потребу (можливо, ускладнить процес збирання доказів). Як уважають розробники системи, якщо технологія буде впроваджена, то контроль банків, аудиторів контролерів, страхових компаній інших реєстраторів буде не потрібен. Оскільки програмний код мережі відкритий, то будь-який громадянин матиме змогу користуватися системою,

²³⁷ Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 103–106.

²³⁸ Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей / [И. С. Алексеева, С. В. Амплеев, В. Г. Баяхчев и др.] ; под ред. И. Н. Кожевникова. М. : Спартак, 1999. 266 с.

однак особистісні дані й інша персональна інформація залишаються конфіденційними. Банки світового рівня, такі як Golman Sachs, JP Morgan, Credit Suisse, Barclays, об'єдналися в консорціум R3 (станом на кінець 2015 р. він нараховував 20 найбільших банків світу) для вивчення переваг і ризиків блокчейн²³⁹.

Наступним важливим моментом для ефективного розслідування досліджуваної категорії кримінально караних діянь є визначення типових слідчих ситуацій. Визначення поняття слідчої ситуації донині викликає суперечності серед різних авторів. Зокрема, М. О. Селіванов визначає слідчу ситуацію як обстановку, картину розслідування, що склалася на певному етапі, певну кількість значущої для розслідування інформації, яка береться до уваги поряд із джерелом її одержання²⁴⁰. Зі свого боку, С. В. Великанов визначив слідчу ситуацію як сукупність сформованих на певному етапі умов, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних цілей розслідування²⁴¹.

На нашу думку, найбільш точно визначення слідчої ситуації надали В. К. Лисиченко та О. В. Батюк, які визначили її як сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень²⁴².

Водночас не слід забувати, що у зв'язку з поєднанням об'єктивних та суб'єктивних чинників слідчі ситуації будуть конкретними в кожному окремому випадку. Ці чинники впливають як

²³⁹ Халін О. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 166–168.

²⁴⁰ Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Соц. законность*. 1977. № 2. С. 54–62.

²⁴¹ Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09 / Х., 2002. 22 с.

²⁴² Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк // *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.

на реалізацію конкретних завдань, так і на розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства.

Зокрема, В. П. Головіна зазначала, що на початковому етапі розслідування можливі такі ситуації: 1) справа порушується відносно керівників (працівників) комерційної структури, приватного підприємця, що працює без створення юридичної особи щодо проведення сумнівних трансакцій на підставі заяви банку, інших органів, покликаних проводити фінансовий моніторинг; 2) справа порушується відносно керівників комерційної структури на підставі матеріалів ревізій, інвентаризацій, проведених за ініціативою правоохоронних органів; 3) справа порушується відносно керівників комерційної структури, приватного підприємця, що працює без створення юридичної особи на підставі матеріалів ОРД²⁴³.

В свою чергу, Л. І. Аркуша визначає наступні ситуації: 1) кримінальна справа порушена за тими підставами, що містяться в акті про перевірку юридичної особи оперативними підрозділами; 2) кримінальна справа порушена за актом виїзної перевірки, складеної контролюючими органами; 3) кримінальна справа порушена за матеріалами органів Державного комітету з фінансового моніторингу. Автор наголошує на тому, що коли взяти за основу схему «злочинець – співучасник – корупціонер», то в момент порушення кримінальної справи про легалізацію складаються три слідчі ситуації. Перша ситуація характеризується наявністю інформації про факти й ознаки легалізації: відомий злочинець (затриманий на «гарячому»), але невідомі безпосередній виконавець (співучасник) і спосіб легалізації. Друга ситуація характеризується наявністю незаконних операцій легалізації доходів у фінансово-кредитній або господарюючій структурі, але невідомі джерело «брудних» грошей та їхній власник-злочинець. Для першої та другої слідчих ситуацій характерними слідчими діями є: виїмка, затримання, обшук, допит, огляд, проведення ревізій, судових експертиз. Третя ситуація виникає,

²⁴³ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи: дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

коли є інформація про факти легалізації, відомий співучасник-корупціонер, але невідомі інші особи, які беруть участь у легалізації доходів. У даній ситуації необхідно вилучати всі документи, що стосуються угоди, і окремо допитувати не тільки учасників угоди, але і всіх осіб, які беруть участь у її оформленні²⁴⁴.

А вже О. В. Халін наголошував, що слідчі ситуації варто класифікувати залежно від джерела інформації, оскільки це, у свою чергу, суттєво впливає на обсяг початкових об'єктивних даних та визначає момент початку відкриття кримінального провадження: 1) інформація надійшла від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, конкретною особою. Ця ситуація ускладнюється тим, що викривач має можливість повідомити інформацію вказавши свої персональні дані або повідомити про відоме йому анонімно, що суттєво ускладнить процес перевірки; 2) інформація надійшла від заявника, який є свідком, що певним чином був задіяний у підготовці або викритті ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (нотаріус, адвокат, аудитор, оцінщик тощо); 3) інформація надійшла від засобів масової інформації. ЗМІ відіграють активну роль у запобіганні злочинності, однак подеколи створення резонансу не впливає позитивно на результати розслідування. Власне журналістське виявлення свідків, інтерв'ю призводить до погіршення стану безпеки, створення тиску на свідків зацікавленими особами, що призводить до відмови від раніше наданих показань; 4) від оперативних працівників про підготовку до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. В Україні, на жаль, не немає жодного постановленого вироку за замах на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (наприклад, створена офшорна компанія, але не відбулося руху на її рахунках). Це зумовлено складністю доведення мети. Усі обвинувальні вироки ґрунтуються на вже проведених операціях щодо зміни власності, форми тощо злочинних активів; 5) інформація стала відомою в ході проведення

²⁴⁴ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. на здоб. наук. ст. д.ю.н. / Національний університет «Одеська юридична академія»: Одеса, 2011. 42 с.

розслідування предикатного злочину; 6) інформація стала відома від банку, який виявив підозрілі операції, що вчинялися особою за підробленим або втраченим паспортом; 7) інформація стала відома від іноземних правоохоронних органів, про вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, громадянином України²⁴⁵.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень, нами було зроблено висновок, що типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, будуть наступні:

1) відомості надійшли від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства конкретною особою – 31 %;

2) відомості надійшли від заявника, що є свідком втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства або їх легалізації – 22 %;

3) відомості стали відомі в ході проведення розслідування предикатного злочину – 41 %;

4) відомості стали відомі від іноземних правоохоронних органів, які виявили факт легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, громадянином України – 4 %;

5) інформація надійшла від засобів масової інформації – 2 %.

Як бачимо, найбільша кількість ситуацій пов'язана з розслідуванням предикатних злочинів. Загалом, предикатний злочин – це суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом²⁴⁶. Тобто визначені кримінально карані діяння передують вчиненню злочину, кваліфікованого за ст. 209 КК України. В той же час необхідно розуміти, що багато

²⁴⁵ Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Класичний приватний університет, Запоріжжя. 2017. 236 с.

²⁴⁶ Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів: Наказ Мінфін, МВС, СБУ № 103/162/384 від 11.03.2019 р. Електронний ресурс : Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0368-19>.

випадків легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, залишається латентними. Адже, як зазначалося вище, має місце досить велика корумпованість зазначеної суспільної сфери. При чому для корупції в даних діяннях характерні майже всі риси, які є їй притаманні.

Наприклад, Л. І. Аркуша наголошує наявність наступних рис в корупції України: 1) звичність та органічність корупційної діяльності, що створює умови для існування корупції як органічної частини сучасного способу життя; 2) поширеність корупційних дій фактично в усіх органах державної системи; 3) відкритість корупційної діяльності, яка відображається в певних публікаціях засобів масової інформації; 4) некримінальність корупційної діяльності, про що свідчать певні абсолютно законні дії корупціонерів; 5) колективізм і кооперація корупціонерів, які здійснюють свою злочинну діяльність через підлеглих та інших співучасників (основа так званої вертикальної корупції); 6) дефіцит і понаддефіцит послуг та благ, який створюється корупціонерами штучно²⁴⁷.

Розв'язання версій у ситуації, коли відомі дані про осіб, зовнішній прояв злочинної діяльності (джерела походження злочинних прибутків, способи їх легалізації, місцезнаходження), але невідомо про співучасників (у тому числі з кола співробітників банків, органів влади та управління повинно зосереджуватися на:

- дослідженні роду діяльності злочинців, організаційних форм юридичних осіб;
- доброякісності ведення справ, реальності фінансового стану;
- вивченні даних про кредиторів, боржників;
- пошуку осіб, з якими підтримуються тісні зв'язки;
- вивченні контактів з контрагентами, бенефіціарами, кредитно-банківськими установами, правоохоронними органами, органами державної влади;

²⁴⁷ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. на здоб. наук. ст. д.ю.н. / Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса. 2011. 42 с.

– вивченні діяльності підприємств, які здійснювали операції з великими сумами грошових коштів²⁴⁸.

Крім зазначених дій, важливе значення має проведення НСРД, які дозволяють максимально повно дослідити взаємодію учасників втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Ми підтримуємо думку В. А. Колесникова з приводу того, що введення до вітчизняної системи кримінального судочинства НСРД як окремого інституту процесуальних дій, що проводяться під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, є важливою процесуальною новацією, практика застосування якої не має аналогів у роботі правоохоронних органів інших держав і викликає численні запитання у слідчих, прокурорів, слідчих суддів, суддів та адвокатів. Автор наголошує на тому, що визначена законодавцем негласність процесуальних дій означає особливий порядок їх підготовки, проведення та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. Негласність проведення істотно впливає на визначення видів НСРД, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, прийняття слідчим, прокурором рішення про здійснення конкретного виду дій, визначення основних виконавців і кола учасників, способу фіксування ходу й результатів проведення, порядку ознайомлення з отриманими результатами зацікавлених осіб і водночас збереження від необґрунтованого розголошення тих відомостей, які становлять державну таємницю. Особливі процесуальні вимоги впливають і на розроблення специфічних тактичних прийомів і тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення НСРД, на порядок взаємодії їх учасників, застосування техніко-криміналістичних і спеціальних технічних засобів та використання отриманих результатів у доказуванні як під час досудового розслідування, так і в суді²⁴⁹.

²⁴⁸ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

²⁴⁹ Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник / Академія адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 135 с.

Оперативно-розшукове забезпечення, як доречно зазначає М. В. Салтевський, здійснюється в двох видах: «1) взаємодія органів досудового слідства та дізнання; 2) збирання оперативної інформації за дорученням слідчого»²⁵⁰. У змісті оперативно-розшукового забезпечення, як вважають К. В. Антонов та інші автори, можна виділити наступні елементи:

- необхідний для забезпечення своєчасного й обґрунтованого порушення кримінальної справи збір вихідної інформації;
- забезпечення тісної співпраці слідчих та оперативних працівників, а також інших членів слідчо-оперативної групи, що створена для розкриття конкретного злочину;
- оперативне супроводження слідчих дій;
- інформаційне забезпечення розкриття злочину;
- нейтралізація протидії кримінального середовища встановленню істини у справі;
- виявлення невідомих раніше діянь, вчинених підозрюваними і обвинуваченими у кримінальній справі, виявлення їх співучасників²⁵¹.

Взагалі, оперативно-розшукова діяльність безумовно є однією з основних складових процесу розкриття злочину. До того ж в умовах, коли злочинці можуть користуватися найсучаснішим матеріально-технічним обладнанням, мають достатній інтелектуальний рівень, більшість тяжких злочинів носить латентний характер, при їх вчиненні застосовуються різноманітні досягнення науки, оперативно-розшукова діяльність, як слушно відмічає О. М. Бандурка, все більше набуває творчого характеру, а серцевиною її є «...отримання збирання, у відповідності з законом, інформації про обставини злочину і осіб, які його вчинили»²⁵².

²⁵⁰ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі); Підручник. К.: Кондор, 2005. С. 439 (588 с.).

²⁵¹ Правові засади оперативно розшукової діяльності: Навчальний посібник / [Антонов К. В., Вишня О. В., Сачко О. В., Халимон С. І.] / За ред. проф. І. Г. Богатирьова. Х.: Харків юридичний, 2009. С. 45–62 (348 с.).

²⁵² Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

В Главі 21 КПК надано вичерпний перелік НСРД:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);
- 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК);
- 3) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК);
- 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК);
- 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК);
- 6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);
- 7) встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);
- 8) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК);
- 9) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);
- 10) контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК);
- 11) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);
- 12) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК)²⁵³.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень нами було з'ясовано, що під час розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, найбільш часто працівниками правоохоронних органів проводяться наступні НСРД:

- аудіо-, відеоконтроль особи – 87 %;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – 76 %;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем – 34 %;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи – 23 %;

²⁵³ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

- встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – 19 %;
- спостереження за особою, річчю або місцем – 12 %;
- аудіо-, відеоконтроль місця – 16 %;
- контроль за вчиненням злочину – 13 %;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – 9 %.

Ми підтримуємо позицію науковців, які наголошують на тому, що кримінальна процесуальна вимога ч. 1 ст. 258 КПК України, якою заборонено будь-кому втручатися у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, стосується порядку здійснення усього кримінального провадження. Якщо будь-яка слідча (розшукова) дія передбачатиме необхідність чи ймовірність допущення втручання у приватне спілкування, то прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на втручання у приватне спілкування. Порядок подання клопотання повинен відповідати вимогам ст.ст. 246, 248, 249 КПК України, якими врегульовано загальний порядок підготовки й проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це означає, що під час досудового розслідування правомірне втручання в приватне спілкування є можливим лише у формі проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Таке втручання полягає в отриманні співробітниками правоохоронних органів доступу до змісту спілкування як інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома. Кримінальним процесуальним законом передбачено різновиди втручання у приватне спілкування, що може бути здійснене під час проведення досудового розслідування і потребує отримання дозволу слідчого судді. Це може бути втручання: шляхом аудіо-, відеоконтролю особи, арешту, огляду і виїмки приватної кореспонденції, зняття приватної інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем²⁵⁴.

Доречною в цьому розрізі є позиція В. П. Головіної, яка зазначає, що у випадках, коли має місце версія про утягнення до

²⁵⁴ Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник / Академія адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 135 с.

злочинної легалізації працівників банку, що можуть попередити злочинців про дії слідчого, розв'язанню слідчої ситуації сприяють термінові дії по накладенню арешту на рахунки фірм, осіб, підозрюваних у злочині. Поряд з цим необхідний обшук у цих суб'єктів з метою вилучення матеріальних цінностей та грошових коштів. Перевірка за цими напрямками допоможе підтвердити чи спростувати, що операція здійснена вигаданими особами, а відомостей про дійсних злочинців немає. Наприклад, з метою перевірки версії про створення фіктивної юридичної особи, слід перевірити належність адреси фірмі, яка за нею розташована, шляхом допиту сусідів, вилучення квитанцій державних комунальних служб про сплату послуг терміном не пізніше ніж 3 місяці від дати проведення перевірки. За наявності злочинців, що діяли від імені юридичної особи перевірка наведених версій повинна будуватися на вивченні виду та фінансових показників діяльності такої особи, кола контрагентів, осіб засновників, керівників, їх зв'язків в органах влади, управління²⁵⁵.

Для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж слідчий під час досудового розслідування шляхом проведення тимчасового доступу до документів оператора телекомунікацій, в порядку передбаченому главою 15 КПК, має встановити ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати:

- абонента спостереження (споживача телекомунікаційних послуг), тобто його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі);
- транспортну телекомунікаційну мережу, тобто який оператор телекомунікацій має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження;
- кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код ІМЕІ мобільного телефону,

²⁵⁵ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

модему) або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих мереж телекомунікацій. Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомості, що особа користуючись засобами телекомунікації передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування²⁵⁶.

Крім того, як зазначають окремі науковці, виявлення співучасників легалізації можливе шляхом зустрічних перевірок рахунків контрагентів, які одержували чи переказували грошові кошти, ревізій в банках платника (одержувача) коштів. Така перевірка сполучається з дуже великим обсягом роботи. Тільки у однієї організації слід здійснити виїмку, огляд документів, допитати співробітників, перевірити отримані дані під час експертиз, очних ставок і т. д. А кількість «ділових партнерів» може бути необмежена²⁵⁷, що ми підтримуємо.

Слід також наголосити, що у досліджуваній категорії проваджень насамперед доцільно застосовувати економічні знання для виявлення ознак предикатного злочину. Основними завданнями економічної експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є такі: 1) визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і коштів, періоду й місця їх утворення; 2) визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг; 3) визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку коштів, цінних паперів; 4) визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій із нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; 5) установлення відповідності чинному законодавству

²⁵⁶ Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: Навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриценко С. О. Х.: «Оберіг», 2013. 344 с.

²⁵⁷ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

відображення в податковому обліку доходів і витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток; б) визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість. При цьому варто зауважити, що проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи²⁵⁸.

В даних випадках також необхідно до призначення та проведення визначеного виду експертиз провести огляд документів. Огляду документів в книгах, папках, передую уважний огляд міцності підшивки, плетіння, фіксація пояснювальних записів, кольору барвника, яким документи пронумеровані, наявності пропусків у нумерації, кількості сторінок, змісту першої й останньої фраз тексту. Достовірність складання документу перевіряється шляхом перевірки відповідності штампу та печатки найменуванню підприємства, наявності текстових протиріч, граматичних помилок, непропорційності окремих елементів документа (буквах, реквізитах печатки, штампу), на якому папері виконано документ. Так, при огляді бланкових чекових книжок слідчий повинен звернути увагу на те, чи виготовлені вони на спеціальному папері, забезпечені послідовною нумерацією з метою запобігання їх підробки²⁵⁹.

При огляді ксерокопій документів слід упевнитися у їх нотаріальному засвідченні. Слідчий може обмежитися фіксацією не всього змісту документу, а лише доказової його частини дослівно. Дотримання такого прийому стане на заваді твердженням про фальсифікацію документів слідчим, залученню до матеріалів справи великого обсягу документів (зокрема, книг бухгалтерської звітності), якщо доказове значення має лише

²⁵⁸ Халін О. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 166–168.

²⁵⁹ Атанесян Г. А., Поташник Д. П. Криминалистическое и судебно-бухгалтерское исследование документов при расследовании хищений социалистического имущества: Учеб. пособ. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. 99 с.

один запис²⁶⁰. Наприклад, виписці з Книги відкритих рахунків про наявність рахунків у особи, Журналів обліку переказів іноземної валюти фізичними особами в установі банку передусім перевірка наявності нумерації, плетіння, підписів керівника та головного бухгалтера, скріплених печаткою банку. Тобто, тактика огляду документів не тотожна й залежить від виду, призначення документів.

Слід зазначити, що проведення окремих СРД, НСРД та інших дій буде залежати від способу легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Типологію основних способів легалізації злочинних доходів Л. І. Аркуша репрезентує наступним чином: 1) легалізація злочинних доходів, одержаних у формі наявних коштів, з використанням операцій з банківськими векселями; 2) легалізація злочинних доходів з використанням статусу клієнта професійного учасника ринку цінних паперів (брокера); 3) легалізація злочинних доходів з використанням «безпрограшних» технологій гри в казино («рулетка»); 4) легалізація доходів, одержаних від реалізації продукції тіньового сектора виробництва; 5) легалізація з використанням схем привласнення фінансових коштів; 6) легалізація доходів з використанням їхнього вивезення за кордон по каналу імпорту послуг; 7) легалізація бюджетних коштів, що привласнюються (відшкодування експортного ПДВ)²⁶¹.

Підтримуючи зазначену класифікацію, одразу слід наголосити на тому, що, на нашу думку, серед способів легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, необхідно виокремлювати легалізацію злочинних доходів з використанням сфери надання послуг. Надання послуг має досить широку природу. І на даний час, в умовах розвитку економіки в нашій державі, зазначена сфера видозмінюється і має досить недосконале нормативно-правове забезпе-

²⁶⁰ Кузьменко Н. К. Систематизация неотложных следственных действий при раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособ. К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1981. 96 с.

²⁶¹ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. на здоб. наук. ст. д.ю.н. / Національний університет «Одеська юридична академія»: Одеса, 2011. 42 с.

чення. Тому це дає можливість правопорушникам використовувати зазначений аспект для легалізації злочинних доходів.

Також слід звертати увагу на випадки відкриття клієнтських рахунків на ім'я третіх осіб, та ведення справ досліджуваним підприємством за дорученням такої особи. Для цього треба ретельно вивчити особу таких фігурантів, в банках, що їх обслуговують, допитати відповідальних виконавців та керівників відносно здійснення ними розрахунків (встановлення юридичної адреси, осіб контрагентів, яка мета переказів, види діяльності, наявність будь-яких заборгованостей). Аналогічні перевірки провести у податковій інспекції (вилучити статутні документи, баланси). Отримана інформація дає можливість встановити коло осіб, зацікавлених у вчиненні легалізації, інших злочинів²⁶².

Важливе значення при розслідуванні легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, має допит. Слід окреслити окреслити коло питань, які необхідно поставити допитуваним особам. З огляду на проведене дослідження наукової літератури^{263, 264, 265} та матеріалів кримінальних проваджень ми визначили наступні обставини, які необхідно встановити в досліджуваній категорії проваджень:

- подія злочину (який злочин вчинено, наявність кваліфікуючих ознак: вчинені групою, з залученням дітей тощо);
- місце вчинення злочину (виконання кожного з етапів злочинної операції: втягнення або вербування до участі

²⁶² Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

²⁶³ Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 / Кривий ріг. 2015. 280 с.

²⁶⁴ Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 3 (62). С. 8–97.

²⁶⁵ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро. 2016. 218 с.

в антигромадській діяльності, переміщення; місце надання сексуальних послуг, збуту інформаційної продукції, яка пропагує жорстокість та насильство, сексуальну розпусту та порнографію, межі злочину в цілому);

- час і термін виконання окремих етапів і злочину в цілому;
- способи дії злочинців на кожному з етапів злочинного посягання;

- знаряддя і способи, використані злочинцями; характер їх застосування на кожному з етапів; походження цих знарядь і засобів у злочинців;

- зміни в обстановці місця події;

- наявність дій з приховування окремих етапів реалізації злочинного задуму, їх слідів або злочину в цілому; їх характер;

- кількість і персональні дані потерпілих, їх особистісні характеристики, вид діяльності (яка саме); якщо злочин вчинено за участю неповнолітньої чи малолітньої особи, то крім зазначених відомостей, необхідно зібрати інформацію про батьків (або законних представників) і сферу їх діяльності;

- серед виявлених осіб слід встановити чи притягувалися вони до адміністративної відповідальності за заняття проституцією у відповідності до ст. 181-1 КУпАП тощо;

- поведінка виявлених осіб до, під час і після злочину;

- характер і розмір шкоди, заподіяної здоров'ю потерпілих (одному чи декільком); походження цієї шкоди, її джерела;

- розмір і характеристики матеріальних збитків;

- інші тяжкі наслідки вчинення злочину;

- кількість осіб, які брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів, їх роль;

- наявність і характер висловлених злочинцями пропозицій або погроз (які, кому, коли і яким способом передавалися: безпосередньо, опосередковано (по телефону, іншому переговорному пристрою, у листі, записці тощо);

- замовний характер вчиненого злочину: одержання плати за вчинення злочину (безпосередньо від замовника, через посередника), пов'язані з цим обставини;

- наявність ознак організованості в діях групового суб'єкта злочину, розподіл ролей співучасників, їх функції в загальному механізмі вчинення злочину;

- наявність попередніх контактів злочинців з встановленими особами;

- як відбувалося підбурення та втягнення осіб до антигромадської діяльності;

- мотив вчинення злочину, характеристика особи підозрюваного;

- причини та умови вчинення злочинів у сфері моралі;

- інші фактори.

Стосовно допитуваних осіб ми вважаємо достатньо повною позицію В. П. Головіної, яка зазначає, що для ефективного розслідування легалізації важливо встановити коло обізнаних про злочин осіб. Залежно від ситуації допиту підлягають:

- 1) підозрювані (обвинувачувані) у легалізації злочинних прибутків в кредитно-банківській системі;

- 2) особи, що знаходяться в трудових стосунках з банком (керуючий, заступник, головний бухгалтер, економіст, бухгалтери, відповідальний виконавець певної грошової операції, інженер економічного відділу, працівник кредитного, фінансового, депозитного, юридичного відділів, відділів касових операцій, цінних паперів, рахунків у національній, іноземній валюті, платіжних систем та міжбанківських розрахунків, служби безпеки банку);

- 3) особи, що знаходяться у трудових стосунках із злочинцем (працюють в відділах, володіють відомостями про фінансово-господарську діяльність злочинців, їх спосіб життя, коло спілкування, епізоди злочинної діяльності);

- 4) сторонні особи, що через свою професійну діяльність мають інформацію, значиму для справи (ревізори, аудитори, працівники державних та контролюючих органів, нотаріуси);

- 5) посередники і партнери у підприємницькій діяльності (контрагенти, гаранті, поручителі);

- 6) особи, що знаходяться в родинних чи дружніх стосунках з підозрюваними (обвинуваченими)²⁶⁶.

Головною метою проведення слідчих дій є отримання інформації окремо про кожну фінансову операцію та її зв'язок із

²⁶⁶ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

суміжними діями злочинців. Тільки сукупність таких відомостей надасть можливість побудувати картину злочинної діяльності злочинців та застосовані ними схеми легалізації злочинних прибутків. Найбільш ефективним тактичним прийомом при допиті під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, на нашу думку, є пред'явлення речових доказів. Адже вплив, який вони здійснюють на допитувану особу, дозволяє вийти з конфліктних ситуацій. Зокрема:

– зумовити необхідність надання показань з приводу наявності у особи матеріалів порнографічного характеру (відео порнографічного характеру, журнали та брошури з елементами порнографії);

– взаємовідносин з повіями (телефонну переписку, наявність електронних листів);

– фактів перебування у місці розпусти (відеозаписи, показання свідків) тощо.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що під час розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, досить важливо швидко та ефективно провести початковий етап розслідування. Це повинно здійснюватись завдяки чіткому алгоритму відповідно до типових слідчих ситуацій. Серед них на початковому етапі розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень нами було виокремлено наступні: 1) відомості надійшли від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства конкретно особою – 31%; 2) відомості надійшли від заявника, що є свідком втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства або їх легалізації – 22%; 3) відомості стали відомі в ході проведення розслідування предикатного злочину – 41%; 4) відомості стали відомі від іноземних правоохоронних органів, які виявили факт легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, громадянином України – 4%; 5) інформація надійшла від засобів масової інформації – 2%.

РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ І СУТЕНЕРСТВА

3.1. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування

Розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства вимагає від працівників правоохоронних органів негайного реагування на будь-які випадки можливого отримання доказової інформації про подію правопорушення або окремі її сліди. В той же час, на початковому етапі розслідування найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією для збору первинної матеріальної інформації про суспільно-небезпечне діяння є огляд місця події. Його проведення забезпечує, по-перше, збір можливих доказів, які через певний проміжок часу можуть втратити свою репрезентативність (наприклад, сліди біологічного походження, презервативи), а, по-друге, орієнтування слідчого в напрямках подальшої діяльності (планування розслідування, побудова версій). Тому актуальним залишається питання надання конкретних пропозицій щодо організації і тактики проведення огляду місця події при розслідуванні досліджуваного правопорушення.

Загалом, відповідно до ст. 237 до КПК України серед об'єктів, що можуть оглядатися, виділено наступні категорії: місцевість, помешкання, предмети і документи. Крім того, в означеному нормативно-правовому акті в ст. 214 йдеться мова про огляд місця події. Вчені-криміналісти, в свою чергу, виділять

більш ширший перелік об'єктів огляду: місце події (місцевість або приміщення); місцевість або приміщення, що не є місцем події; живі особи; предмети (знаряддя і сліди злочину чи злочинця); труп; документи; тварини або їхні трупи²⁶⁷.

Дослідженням матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] встановлено, що здебільшого слідчими проводилися такі огляди:

- огляд місця події – 100 %;
- огляд живих осіб (освідування) – 79 %;
- огляд комп'ютерної техніки – 68 %;
- огляд предметів і документів – 54 %.

Розглянемо два найбільш розповсюджені види огляду: ОМП та освідування. Аналіз анкетування респондентів [Додаток Б] дозволив дійти висновку, що при розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ст. 303 КК України, огляд є найбільш незамінною й ефективною процесуальною дією. Дані, які отримані під час огляду, у 47 % випадках є джерелом інформації для висунування версій, встановлення особи сутенера та проведення подальших процесуальних дій, НСРД й розшукових заходів. Як бачимо, кількість зазначених осіб складає менше половини опитаних працівників правоохоронних органів. Тобто ОМП не викликає у них зацікавлення в плані ефективності проведення. Що, на наше переконання, є недоліком процесу розслідування досліджуваного кримінально караного діяння.

Слід також наголосити на тому, що збирання та перевірка доказів під час досудового розслідування займає чільне місце в правозастосовній діяльності слідчого. Водночас процес доказування тісно пов'язаний з інститутом слідчих (розшукових) дій, адже ця діяльність є не лише засобом збирання, перевірки та оцінки доказів, але й виступає ключовим елементом для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Від якості проведення слідчих (розшукових) дій та дотримання їх процесуального порядку залежить дальший успіх досудового розслідування. Тому наукове та методичне забезпечення діяльності слідчого в цьому напрямі в умовах

²⁶⁷ Криміналістика : [навч. посіб.] / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірня, В. М. Бараняк та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

реформування правоохоронної системи в сучасний період набуває неабиякої актуальності²⁶⁸.

Одразу акцентуємо увагу на тому, що на початковому етапі розслідування досліджуваних суспільно-небезпечних діянь найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією для збору первинної матеріальної інформації про суспільно небезпечне діяння є огляд місця події. Його проведення забезпечує, по-перше, збір можливих доказів, які через певний проміжок часу можуть втратити свою репрезентативність (наприклад, сліди біологічного походження, презервативи), а, по-друге, орієнтування слідчого в напрямках подальшої діяльності (планування розслідування, побудова версій). Тому актуальним залишається питання надання конкретних пропозицій щодо організації і тактики проведення огляду місця події при розслідуванні досліджуваного правопорушення²⁶⁹.

Загалом, огляд місця події науковці визначають як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці і фіксації слідчим обстановки місця події, слідів та об'єктів, які мають відношення до справи, їх ознак, властивостей, станів та взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, що сталася, механізму злочину і його обставин, які мають значення для встановлення істини по справі²⁷⁰, з чим ми погоджуємося.

Але одразу слід вказати на те, що, наприклад, Н. П. Яблоков зважив це поняття до такого – це слідча дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні слідчим об'єктів матеріальної обстановки з метою виявлення слідів злочину, речових доказів, з'ясування обстановки події та інших обставин, що мають відношення до подією, що відбулася²⁷¹. Таке визначення є характерним для ряду науковців.

²⁶⁸ Лазарев В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій / Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. 2017. № 3. С. 240–248.

²⁶⁹ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 148-149.

²⁷⁰ Колмаков В. П. Следственный осмотр / М.: Юрид. лит., 1969. 196 с.

²⁷¹ Криміналістика : Учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

На нашу думку, в ньому відсутня досить важлива складова — невідкладність проведення. Зазначена характеристика впливає на здійснення окремих підготовчих заходів. Тому їх висвітлення в розрізі розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства є просто необхідним.

Досліджувана процесуальна дія, на думку Є. І. Макаренка, є невідкладною слідчою дією, спрямованою на дослідження території (помешкання або споруди), де сталася подія, що містить ознаки злочину²⁷². Як бачимо, в досить короткому визначенні передана суть досліджуваної СРД з усіма найбільш важливими ознаками.

Серед завдань ОМП більшість криміналістів²⁷³ виділяє наступний перелік:

- вивчення і фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру та механізму події;
- виявлення та вилучення слідів злочину, які надалі можуть слугувати речовими доказами у провадженні;
- виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину;
- фіксація особливостей, притаманних потерпілому та іншим об'єктам посягання;
- встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події;
- наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками;
- виявлення ознак, що вказують на мотиви і мету вчинення злочину;
- виявлення обставин, які сприяють вчиненню злочину.

В свою чергу, серед завдань огляду місця події А. А. Леві виокремив наступні:

- встановлення часу вчинення правопорушення та часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;

²⁷² Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посібник / Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 2001. 156 с.

²⁷³ Осмотр места происшествия : практическое пособие / Под ред. А. И. Дворкина. М. : Юрист, 2000. 336 с.

- встановлення особи потерпілого та відомостей, що його характеризують;
- встановлення способу і знарядь вчинення злочинних дій;
- визначення мотивів і цілей суспільно-небезпечного діяння;
- виявлення шляху підходу й відходу злочинців з місця події;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на особі злочинця²⁷⁴.

Доречною є думка М. В. Салтевського з приводу того, що судово-слідча діяльність з розслідування та попередження злочинів представляє собою дослідницьку, пізнавальну діяльність, що характеризується загальними закономірностями пізнання. Разом з тим, пізнання не можна ототожнювати з процесом розслідування, що здійснюється у формі процесуального доказування. Розслідування слід розуміти як двоєдиний процес, що характеризується з однієї сторони пізнавальною, а з іншою — засвідчувальною діяльністю слідчого²⁷⁵. З іншого боку, зазначена діяльність базується на вивченні умов об'єктивної дійсності, які можуть заважати зібранню доказової інформації.

При описі обстановки під час огляду при розслідуванні злочинів досліджуваної категорії слідчий завжди повинен виходити з того, що в більшості випадків на подальшому етапі розслідування необхідно буде проводити слідчий експеримент з метою відтворення обстановки і обставин події. Ефективне проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії стане можливим лише в тому випадку, якщо якісно буде складено протокол огляду місця події. Тому слідчому обов'язково необхідно залучати до ОМП при розслідуванні досліджуваної категорії діянь інспектора-криміналіста, який здійснить фотографування та відеозапис, складе план-схему, допоможе оглянути та вилучити речі і документи, що мають значення для кримінального провадження²⁷⁶.

²⁷⁴ Осмотр места происшествия: Справочник следователя / Рук. авт. кол. А. А. Левы. М.: Юрид. лит., 1979. С. 165.

²⁷⁵ Салтевский М. В. Собираение криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии: учеб. пособие. Киев: НИИРОО КВШ МВД СССР, 1980. 112 с.

²⁷⁶ Єфімов М. М. Особливості проведення огляду при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2019. № 6. С. 61–66.

Так, на думку слідчих [Додаток Б], ОМП при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства переважно відбувався за несприятливих ситуацій (82%), зокрема:

- невстановлення очевидців події – 53%;
- відсутність (знищення) слідів злочину – 47%;
- очевидці злочину наявні, проте вони не можуть назвати прикмети, за якими можна встановити сутенера – 18%.

Досліджувана СРД, як і більшість інших, складається з трьох етапів: підготовчого, робочого та заключного. Підготовчий етап починається з моменту прийняття рішення про проведення слідчого огляду і включає діяльність слідчого до виїзду на місце події і на місці події²⁷⁷.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК ОМП у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. З огляду на наведені положення ми підтримуємо позицію науковців, які пропонують включити огляд місця події до переліку видів огляду, який наведено в ч. 1 ст. 237 КПК України²⁷⁸.

На підготовчому етапі огляду В. В. Степанов виокремлює такі заходи як встановлення меж місця події, в процесі якого виявляється характер вчинених дій; з врахуванням характеру місцевості та інших факторів, визначається порядок просторового охоплення місця події і пересування учасників огляду; вирішується питання про організацію роботи учасників огляду, розподілу їх обов'язків; проведення заходів, спрямованих на збереження слідів на місці події; вирішення питання про застосування технічних засобів, які доцільно використовувати на місці події²⁷⁹.

Д. Г. Забрда на основі проведеного дослідження зробив умовивід, що до виїзду на місце події слідчий повинен здійснити такі підготовчі дії:

²⁷⁷ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

²⁷⁸ Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис НАВС. 2013. № 1. С. 264–269.

²⁷⁹ Степанов В. В. Современные проблемы осмотра места происшествия // Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Влияние идей И. Н. Якимова на развитие современной криминалистики», посвященной 130-летию со дня рождения И. Н. Якимова. М., 2014. С. 86–91.

– одержати вичерпну інформацію про обставини учиненого злочину;

– забезпечити до свого прибуття охорону місця події, зокрема, силами патрульно-постової служби або пересувної міліцейської групи, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи²⁸⁰.

Також ми підтримуємо позицію Р. С. Белкіна, який серед організаційно-підготовчих заходів виокремив наступні:

– переконатися, що заходів щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито та скласти план огляду;

– перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;

– визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду;

– встановити особу потерпілого (свідків) і за необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;

– отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій;

– видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;

– забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події;

– організувати переслідування і затримання злочинців по «гарячих» слідах;

– оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців;

– організувати спостереження у місцях можливої появи злочинців;

– використовувати (за необхідності) засоби масової інформації²⁸¹.

²⁸⁰ Забрда Д. Г. Правові та організаційні основи діяльності Патрульної служби МВС України : навч. посібник / Д. Г. Забрда, Ю. В. Сіроштан. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. 148 с.

²⁸¹ Криминалістика : учеб. для вузов / Под ред. Р. С. Белкина. М. : Изд. Группа НОРМА-ИНФРА М, 2001. 998 с.

Серед найбільш важливих заходів підготовчого етапу ОМП при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства є визначення учасників цієї слідчої (розшукової) дії. Адже в багатьох випадках для вилучення доказів слідчий повинен залучити до ОМП окремі категорії осіб. Зокрема:

– працівників патрульної поліції за погодженням з їх безпосереднім керівництвом – для забезпечення збереження доказів до приїзду СОГ, охорони місця події, а також пошуку можливих її очевидців;

– експертів НДЕКЦ відповідних областей – для найбільш ефективного виявлення та вилучення слідів біологічного походження;

– спеціалістів відповідного профілю – для вилучення іншої важливої інформації²⁸².

З огляду на зазначене, ми підтримуємо позицію вчених, які наголошують на тому, що особливого значення має дотримання принципів комплектування слідчо-оперативних груп, де необхідно враховувати поєднання професійного й життєвого досвіду її учасників, їх психологічну сумісність, яка повинна розумітися як готовність взаємно співпрацювати та допомагати один одному. Слідчий також не повинен залишати поза увагою й психологічні аспекти міжособистісних взаємин. Його ділове й доброзичливе спілкування з учасниками огляду – важлива передумова успішного проведення слідчої дії²⁸³.

Слідчому також необхідно залучити до огляду при розслідуванні досліджуваної категорії діянь інспектора-криміналіста, який проведе вимірювання, фотографування чи відеозапис, складе план або схему, виготовить відбитки та зліпки, допоможе оглянути та вилучити речі і документи, що мають значення для

²⁸² Лазарев В. О. Особливості здійснення підготовчих заходів до огляду місця події при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства / В. О. Лазарев, К. О. Чаплинський // Теорія і практика розвитку наукових знань : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 28-29 грудня 2017 року). Київ: Міжнародний центр наукових досліджень, 2017. С. 18–20.

²⁸³ Борідько О. А. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник / О. А. Борідько, К. В. Парасочкіна, Г. О. Пономаренко. Херсон : Видавель Чувєв С. М., 2006. 72 с.

кримінального провадження. Під час огляду місця події його допомога складається у наступному:

– визначення меж території, яка підлягає огляду;

– установлення способу огляду місць найбільш ймовірного відступу злочинця;

– вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;

– проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишенях одягу підозрюваного);

– проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);

– проведення попередніх досліджень слідів;

– вилучення і упакування виявлених наркотиків, слідів, об'єктів-носіїв;

– роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;

– надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів²⁸⁴.

Важливе значення також має залучення працівників патрульної поліції. Адже, завдяки постійному патрулюванню території, вони можуть виявляти факти сутенерства та зайняття особи проституцією. Завдяки чому при ОМП можуть вказувати на важливі обставини. Серед їх функцій до приїзду СОГ окремі науковці виділяють наступні:

– надати допомогу потерпілому;

– забезпечити попередження можливих наслідків події;

– організувати силами поліції або громадськості переслідування та затримання злочинця по «гарячих слідах»;

– вжити заходи щодо забезпечення недоторканності обстановки місця події²⁸⁵.

²⁸⁴ Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: Методичні рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова]. Х.: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.

²⁸⁵ Мороз І. Участь патрульних поліції в огляді місця події // Підприємство, господарство і право. № 2. 2017. С. 274–277.

Стосовно питання залучення понятих одразу зазначимо, що відповідно до ч. 7 ст. 223 і ч. 2 ст. 237 КПК України не передбачено їх залучення для проведення огляду місця події окрім тих випадків, коли проводиться огляд житла чи іншого володіння особи, де зберігається небезпечна продукція²⁸⁶. У цьому разі огляд слід проводити за правилами обшуку, а залучення понятих є обов'язковим.

Незрозумілим, на нашу думку, в умовах перебудови вітчизняної системи кримінального процесу за європейськими стандартами залишається існування в рамках досудового розслідування інституту понятих, який як елемент є невід'ємною частиною ряду слідчих дій. Адже слідчий, прокурор і так фактично з усіх боків обмежені рамками кримінальної відповідальності за прийняті рішення та вчиненні дії, тобто несуть персональну відповідальність за них. Водночас існування вищевказаного правового інституту не виключає можливості залучення як понятих саме зацікавлених осіб, адже процес перевірки цього майже завжди зводиться до мінімуму, а в деяких випадках узагалі неможливий (проведення слідчої дії в пізній час доби через необхідність, у віддаленій від населених пунктів місцевості тощо). Крім того, залучення понятих давно змінило своє початкове призначення. Так, незважаючи на своє даліше широке застосування, «Зводом законів Російської імперії» установлювалося, що поняті залучалися до допиту для захисту допитуваних від насильства й неправильного запису їх показань, адже факти насильства над допитуваними стали на той час досить масштабним явищем.

Після завершення даних дій працівники поліції приступають до безпосередньо огляду. На його початку слідчий повинен зорієнтуватися на місці, вирішити питання про вихідну точку і спосіб огляду, дати вказівку спеціалісту-криміналісту провести орієнтуючу та оглядову фотозйомку (або зробити це самому). Робочий етап огляду складається із загальної та детальної стадій огляду²⁸⁷.

²⁸⁶ Кримінальний процесуальний Кодекс України від від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

²⁸⁷ Гумін О. М. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції // О. М. Гумін, Є. В. Пряхін // Наше право. № 8. 2014. С. 100–105.

Під час безпосереднього огляду місця події слідчий, як вірно відмічає М. І. Єнікеев, повинен забезпечити з'ясування таких умов: чи вчинено злочин, і якщо так, то якого виду; чи є дана місцевість місцем вчинення злочину; скільки осіб брало участь у вчиненні злочину; на якій основі, з якою метою, коли вчинено злочин; які механізм та спосіб вчиненого, які дії вчинив злочинець, до яких наслідків вони призвели; що знищено чи пошкоджено; які предмети використовувалися як знаряддя злочину, чи було у правопорушника транспортний засіб; які сліди на тілі, одязі, взутті, інших речах злочинця могли утворитися, в якому напрямку він відбув з місця події; хто міг бути свідком скоєного, приходу і відходу злочинця²⁸⁸.

Під час оглядової стадії слідчий повинен уявити характер події, а також встановити положення предметів і явищ шляхом визначення їх взаємозв'язок. Після чого визначає межі огляду, порядок руху учасників огляду та методи дослідження окремих елементів та обстановки в цілому. На робочому етапі слідчий повинен пам'ятати, що його діяльність повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: 1) виявити ознаки, що свідчать про вчинення саме цього правопорушення; 2) встановити спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) встановити конкретний предмет кримінального правопорушника, його кількість, а також його власника (розповсюджувача); 4) організувати пошук і фіксацію слідів, які можуть вказувати на особу правопорушника чи про спосіб вчинення кримінального правопорушення; 5) встановити осіб, які могли бачити як відбувалося кримінальне правопорушення; 6) якнайповніше вивчити та зафіксувати в протоколі і додатках до нього обстановку місця події²⁸⁹.

Розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень зумовлює обов'язкове дослідження окремих фактів події,

²⁸⁸ Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. Издательство Проспект, 2011. С. 21.

²⁸⁹ Качковський М. С. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 136–142.

які на рівні дають підстави судити про певні обставини правопорушення. Серед них, наприклад, М. І. Єнікеев, виділяє наступні:

- чи вчинено злочин, і якщо так, то якого виду;
- чи є дана місцевість місцем вчинення злочину;
- скільки осіб брало участь у вчиненні злочину;
- на якій основі, з якою метою, коли вчинено злочин;
- які механізм та спосіб вчиненого, які дії вчинив злочинець, до яких наслідків вони призвели;
- що знищено чи пошкоджено;
- які предмети використовувалися як знаряддя злочину, чи було у правопорушника транспортний засіб;
- які сліди на тілі, одязі, взутті, інших речах злочинця могли утворитися, в якому напрямку він відбув з місця події;
- хто міг бути свідком скоєного, приходу і відходу злочинця²⁹⁰.

З огляду на зазначене, при проведенні ОМП під час розслідування втягнення особи в заняття проституцією та сутенерства працівникам правоохоронних органів необхідно виявляти і вилучати:

- 1) документи, які містять відомості про неповнолітніх та сутенерів;
- 2) мобільні телефони неповнолітніх з перепискою із сутенером, фотографіями чи відеороликами;
- 3) комп'ютерну техніку, на якій може міститися інформація про діяльність сутенера чи надання неповнолітніми послуг інтимного характеру;
- 4) сліди біологічного походження;
- 5) дорогоцінні предмети та інші речі, які в подальшому можна пред'явити для впізнання;
- б) предмети, що вказують на факт надання послуг інтимного характеру (презервативи, інші предмети, що пристосовані для задоволення статевої пристрасті).

Найбільшу ефективність проведення ОМП забезпечують наступні тактичні прийоми:

- правильне визначення меж огляду;
- розстановка сил та засобів (їх використання);

²⁹⁰ Енікеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология / М. И. Енікеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. Издательство Проспект, 2011. 216 с.

– обрання найдоцільнішого порядку (методу) пересування місцем події під час огляду;

– визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів²⁹¹.

Ми погоджуємося з позицією М. В. Салтевського, який методи огляду за послідовністю класифікував залежно від способів пересування під час нього наступним чином:

- ексцентричний спосіб (рух по спіралі від центра до периферії);
- концентричний (рух від периферії до центра);
- фронтальний (дослідження об'єктів, розташованих на одній лінії);
- секторний (вивчення території по секторах);
- вузловий (об'єкт поділяється на ділянки, вузли, квадрати)²⁹².

В свою чергу І. М. Якимов відмічає, що оглядати обстановку місця події варто від периферії до центра, стверджуючи, що ніколи не слід розпочинати огляд із трупа, а передусім треба оглянути і вивчити оточення (місцевість, приміщення), шляхи до нього, входи й виходи, а вже потім переходити до головного предмета огляду²⁹³.

На нашу думку, слідчий, залежно від ситуації, що склалася, повинен самостійно вирішувати питання про застосування того чи іншого методу огляду місця події. Однак під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією найбільш доречним та поширеним є концентричний метод огляду місця події.

²⁹¹ Мінка П. Я. Тактика розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями : навч. посібник / П. Я. Мінка, К. О. Чаплинський. Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітарн. ун-тет, 2007. 176 с.

²⁹² Салтевский М. В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей : специализированный курс криминалистики: Учебник / Отв. ред. М. В. Салтевский. К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1987. 344 с.

²⁹³ Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика: Практическое пособие, 2-е изд., перераб. и доп. / М.: НКВД РСФСР, 1929. 236 с.

Приклад: на початку вересня 2008 року гр. П. організував та очолює організовану групу, спрямовану на створення та утримання місць розпусти, звідництво для розпусти, а також втягнення осіб в заняття проституцією та сутенерство. До її складу увійшло ще п'ять осіб. Протягом певного періоду вони вчинили визначені кримінальні правопорушення. Зокрема, втягнули в заняття проституцією ряд неповнолітніх. В результаті проведених СРД були виявлені та вилучені предмети і документи, що підтверджували злочинну діяльність, а також встановлені особи повій. Серед доказів слід акцентувати увагу на наступних: протокол огляду місця події від 09.08.2011 р., а саме квартири, в ході якого з сумочки гр. О, було вилучено 700 грн, які остання отримала від гр. Н. за надання йому сексуальних послуг за винагороду; протоколом огляду 14 купюр, номіналом 50 грн кожна, що були вилучені 09.08.2011 р. під час зазначеного огляду місця події²⁹⁴.

Під час внесення відомостей в протокол ОМП уповноважена особа при розслідуванні досліджуваного правопорушення, повинна розуміти, що в подальшому в більшості випадків виникає закономірність в реконструкції обстановки місця події. В цьому аспекті ми беззаперечно підтримуємо Г. І. Грамовича, який зазначає, що неприпустимо вживати в протоколі невізначені слова і вирази типу «поблизу», «поруч», «близько» або робити в ньому якісь припущення. Можна лише фіксувати заяви потерпілих, матеріально-відповідальних осіб, свідків-очевидців, які беруть участь в огляді. При описі місця розташування об'єктів необхідно вказувати дві координати щодо нерухомих предметів. У заключній частині протоколу слідчий перераховує вилучаються об'єкти і вказує спосіб їх упаковки. Якщо застосовувалося фотографування, перераховуються сфотографовані об'єкти, вказуються умови зйомки і кількість зроблених знімків. Після виготовлення фотознімків вони оформляються у вигляді фототаблиці і долучаються до протоколу. До протоколу долучаються також схеми і плани місця події²⁹⁵.

²⁹⁴ Справа № 2602/246/2012, Архів Дарницького районного суду м. Києва, 2015 р.

²⁹⁵ Грамович Г. И. Осмотр места происшествия / М.: Юристъ, 1960. 46 с.

Також ОМП дає можливість вирішити на місці події завдання щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В. А. Образцов з цього приводу відмічає, що для цього встановленню повинен підлягати симбіоз властивостей людини (як особистості, як учасника злочинної події і процесу її відображення, як носія найрізноманітнішої інформації, що має значення для справи²⁹⁶. Тобто вивчення об'єктів, на яких утворилися сліди, надає можливість отримати інформацію про сутенера.

Стосовно помилок, що допускаються працівниками правоохоронних органів в ході проведення окремих СРД ми підтримуємо позицію В. П. Крамаренко, яка серед них виділяє наступні:

- помилки в оцінці вихідних даних, на яких будується модель майбутньої слідчої дії;
- помилки при визначенні цілей слідчої дії, тобто ймовірність отримання протилежних результатів при одних і тих самих вихідних даних, з одними і тими самими засобами їх пошуку, виявлення і фіксації;
- помилки в плануванні майбутньої дії, що безпосередньо пов'язані з неправильним визначенням цілей слідчої дії або його структурного елементу;
- помилки в об'єкті дії, а саме неправильний вибір об'єкта, на який спрямована тактична дія слідчого;
- помилки в характері дії, що проявляють себе в необранні найбільш оптимальних прийомів і методів провадження операціональних піддій, що спричиняє негативні результати слідчої дії у цілому;
- помилки в обранні місця проведення слідчої дії;
- помилки у визначенні і виборі часових параметрів виконання послідовності тих чи інших дій, спрямованих на пошук і закріплення доказової інформації;
- помилки у визначенні ключових складових слідчої дії, що виявляються у неправильній організації початку і послідовності виконання дії або виборі прийомів обраної дії²⁹⁷.

²⁹⁶ Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / М.: Юристъ, 2007. 336 с.

²⁹⁷ Крамаренко В. П. Организационно-тактические ошибки в структуре следственного действия // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. Х., 2007. Вип. 7. С. 32–34.

Завдяки дослідженню матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами було з'ясовано найбільш характерні тактичні помилки й прорахунки, що допускають слідчі під час ОМП:

- невчасне здійснення огляду – 67%;
- безпідставне звуження меж огляду (59%);
- відокремлене, без відповідної взаємодії проведення ОМП слідчим та інспекторами-криміналістами (67%);
- нелогічне й поверхневе дослідження слідів на місці події – 69%;
- невикористання розшукової інформації – 72%;
- ігнорування багатьох слідів, що мають важливе значення у конкретному кримінальному провадженні – 37%;
- недостатність техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину – 56%;
- ігнорування записів з камер спостереження – 29%;
- відсутність додатків до протоколу огляду – 79%.

О. М. Домашенко в несприятливих результатах слідчих помилок вбачає такі характеристики:

- втрата доказової інформації або джерела її виявлення (отримання);
- втрата доказової сили виявленої (отриманої) релевантної криміналістичної інформації (неприпустимість доказів);
- створення загрози настання негативних наслідків через тактичні прорахунки і, як результат, неможливість використання такої інформації як доказу²⁹⁸.

Підводячи підсумок, зазначимо, що організація проведення огляду місця події при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства має досить важливе значення для ефективного кримінального провадження. Для цього необхідно невідкладно проводити зазначену слідчу (розшукову) дію з максимальним здійсненням можливих підготовчих заходів. Серед них центральне місце займає визначення та залучення відповідних учасників до слідчо-оперативної групи. Зокрема, працівників патрульної поліції за погодженням з їх безпосереднім керівництвом; експертів НДЕКЦ відповідних областей; спеціалістів відповідного профілю.

²⁹⁸ Домашенко О. М. Тактичні помилки в слідчій діяльності: їх види та класифікація // Питання боротьби зі злочинністю. Випуск 32. 2016. С. 125–140.

Освідування особи полягає в огляді підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Хід освідування також фіксується в протоколі й за аналогією є досить подібним до огляду СРД. На нашу думку, є досить спірною норма КПК, за якою підставою проведення освідування встановлена наявність відповідної постанови прокурора, адже аналогічним чином слідчий за своїм власним переконанням відповідно до інших вимог може провести відповідну СРД.

Ми вважаємо найбільш точним визначенням те, яке надав Ю. В. Гаврилін, розглядаючи СРД як різновид слідчого огляду, що складається з огляду тіла живої людини для виявлення на ньому особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння або інших якостей та ознак, що мають значення для кримінальної справи, якщо для цього не потрібно проводити судову експертизу²⁹⁹.

Доречно звернутися до роботи С. О. Сафронова, який зазначив, що «...під час розслідування кримінальних справ про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідування підозрюваного, потерпілого і в окремих випадках свідків-очевидців. Це пояснюється тим, що в процесі розслідування імовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони для даної категорії справ велика»³⁰⁰.

Також слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК освідування здійснюється на підставі постанови прокурора. Даний аспект, як стверджують Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков, вносить додаткові гарантії захисту особистих прав людини, забезпечення її реальної недоторканності при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії³⁰¹.

²⁹⁹ Гаврилін Ю. В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / М.: Книжный мир, 2004. 332 с.

³⁰⁰ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. (12.00.09.) / Київ, 1999. 20 с.

³⁰¹ Лук'янчиков Є. Д. Завдання і види освідування за новим КПК України / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Впровадження нового Кримінального

З приводу ймовірності застосування примусового освідування щодо підозрюваного Д. О. Савицький справедливо наголошує, що за факту наявності належних підстав не може бути сумніву щодо його проведення. В той же час, для примусового освідування потерпілого підставою має бути обґрунтоване припущення щодо неправдивості його показань і наявність достатніх даних вважати, що це дозволить виявити фактичні дані на підтвердження або спростування такої версії. А вже примусове освідування свідка можливе за наявності даних вважати, що на його тілі можуть бути виявлені сліди злочину або інші докази, що мають значення для встановлення його обставин, а також оцінки правдивості його показань³⁰².

Так, при проведенні освідування – це тіло живої людини. Простим оглядом тіла людини, як зазначають деякі автори, можливо виявити лише зовнішні ознаки, а не внутрішні властивості, стани організму, що потребує спеціального дослідження. Оскільки ні слідчий, ні судовий медик таких досліджень не проводять, а лише документують передбаченими засобами зовнішні ознаки на тілі людини, виявлення, так званих ознак сп'яніння або вживання наркотичних речовин може викликати потребу у призначенні експертизи³⁰³.

Тому до об'єктів освідування потрібно віднести:

- підозрюваного, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, родимки, татування, родимі плями, шрами), сліди боротьби, поранення, а також інші ознаки;
- неповнолітнього потерпілого, на тілі якого можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення (крові, сечі, інші речові докази біологічного походження);

процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (Харк. нац. ун-т внутр. справ, 5 квіт. 2013 р.) Х. : ХНУВС, 2013. С. 136–142.

³⁰² Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні освідування // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 24–26.

³⁰³ Букаев Н. Проблемы производства освидетельствования как следственного действия по УПК РФ / Н. Букаев, Н. Гребнева // Закон и жизнь. 2004. № 10. С. 13-14.

– свідка, на тілі якого можуть бути сліди надання йому послуг інтимного характеру.

Важливим моментом є проведення освідування за участю неповнолітнього (54%) [Додаток А]. Освідування дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення особливих прикмет та слідів злочину.

Підводячи підсумок, зазначимо, що освідування є першочерговою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Об'єктами, що можна оглядати під час його проведення, може бути тіло живої особи – підозрюваного, неповнолітнього потерпілого або свідка. Освідування потрібно проводити негайно після затримання особи, адже ряд доказової інформації з часом може зникнути.

3.2. Криміналістичне забезпечення проведення подальших слідчих (розшукових) дій

Важливою складовою доказування вини сутенера є проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб. Загалом, наприклад, В. О. Коновалова розглядала його як слідчу дію, яка проводиться для отримання доказів у справі і полягає в одночасному допиті двох осіб (двох свідків, двох обвинувачених, свідка і обвинуваченого) судово-слідчими органами з метою усунення істотних суперечностей, які є у показаннях цих осіб, і встановлення істини³⁰⁴. Відповідно до п. 9 ст. 224 КПК України, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

На підставі аналізу кримінальних проваджень [Додаток А] встановлено, що одночасний допит проводився у 65% випадках. Окрім того, виявлено кількість учасників одночасного допиту, зокрема: а) два допитуваних – 97%; б) три – 2%; в) чотири і більше – 1%. На думку більшості слідчих (95%) одночасний допит є найбільш ефективною процесуальною дією, що провадиться на подальшому етапі розслідування сутенерства.

³⁰⁴ Коновалова В. Е. Тактика производства очной ставки // Ученые записки Харьковского юридического института. 1955. Вып. 6. С. 121–126.

Відповідно до процесуального статусу учасників слідчої (розшукової) дії [Додаток А] допит проводився між: неповнолітнім і сутенером – 51%; неповнолітнім потерпілим і свідком – 11%; підозрюваними (сутенером, звідником) – 23%; свідками – 4%; потерпілими – 11%; підозрюваним й свідками – 31%.

В тактиці проведення одночасного допиту центральне місце слід відвести організаційним заходам з її підготовки. Їх Ю. В. Гаврилін визначає наступним чином: вивчення раніше отриманих показань; з'ясування змісту протиріч; вивчення особи допитуваних; з'ясування обставин, що належить встановити; визначення послідовності допиту; вибір місця та часу проведення; підбір та систематизація доказів; формулювання питань та визначення їх послідовності³⁰⁵, що ми підтримуємо.

На основі аналізу опитування респондентів [Додаток Б] встановлено, що більшість одночасних допитів (93%) за участі підозрюваних (сутенер, звідник) та неповнолітніх проводяться у конфліктних ситуаціях. Зважаючи на конфліктний характер одночасного допиту, необхідною умовою для отримання достовірних й повних показань є ретельна та всебічна підготовка до його проведення.

Серед заходів підготовчого характеру до проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства неодмінною умовою цього є вивчення матеріалів кримінального провадження. Всебічне та ретельне їх дослідження дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності і суперечності в різних аспектах. Розгляду підлягають відомості, що містяться як у протоколах слідчих (розшукових) дій: протокол огляду місця події; протоколи допиту потерпілих та свідків; протокол пред'явлення для впізнання тощо. Крім того, досліджуються й інші матеріали провадження: різноманітні довідки; характеристики на окремих учасників процесу; процесуальні документи³⁰⁶.

³⁰⁵ Гаврилін Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / М. : Книжный мир, 2004. 332 с. С. 51.

³⁰⁶ Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності // Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.

Для подолання конфліктних ситуацій допиту ми пропонуємо використання найбільш ефективних, на нашу думку, прийомів його проведення:

- 1) встановлення психологічного контакту;
- 2) втягнення неповнолітнього у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для справи;
- 3) використання рефлексії неповнолітнього;
- 4) деталізація показань учасників допиту;
- 5) пред'явлення доказів для активізації пам'яті допитуваних осіб;
- 6) спостереження за поведінкою допитуваного;
- 7) застосування відеозапису.

В свою чергу, С. Я. Хоменко відмічає деякі тактичні особливості проведення очної ставки з участю неповнолітніх. Так, автор зазначає, що при проведенні даної СРД слідчий повинен ретельно продумати розташування допитуваних осіб в кабінеті таким чином, щоб дорослий учасник не міг жестом, мімікою або іншим способом вплинути на неповнолітнього і схилити його до надання неправдивих показань. Тому небажано розташовувати учасників один проти одного, обличчям до обличчя. Необхідно, щоб між учасниками очної ставки знаходився педагог або законний представник неповнолітнього з метою перешкодити їх спілкуванню³⁰⁷.

С. М. Стахівський наголошує на тому, що правильна організація проведення очної ставки передбачають врахування певних чинників, які впливають на ефективність цієї слідчої дії. До них належать: фактор раптовості, моральні і вольові якості учасників очної ставки, їх психічний стан та характер взаємовідносин³⁰⁸.

Дуже складною є проблема встановлення і підтримання, протягом всієї очної ставки, психологічного контакту слідчого з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим та іншою особою, що допитується. Це можна пояснити наявністю

³⁰⁷ Хоменко С. Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 396–405.

³⁰⁸ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [наук.-практ. посібник] / К. : Атіка, 2009. 64 с.

конфлікту між допитуваними особами. Встановлення контакту з тим, що добросовісно дає свідчення, не викликає труднощів, водночас установа подібних відносин з іншим учасником вимагає значних зусиль і не завжди вдається, тому що в очах того, що допитується, слідчий і інший допитуваний виглядають як його противники і союзники між собою³⁰⁹.

Зокрема, значна кількість неповнолітніх, які втягнуті у заняття проституцією (34%) [Додаток Б], відмовляються давати будь-які свідчення та співпрацювати зі слідчим, побоюючись розголошення злочинної події. Тому для подолання психологічного бар'єру ми пропонуємо тактичні прийоми встановлення психологічного контакту із неповнолітнім.

Одним з найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні одночасного допиту по досліджуваній категорії кримінальних правопорушень слід визначити загострення протиріччя в свідченні його учасників по менш значущих спірних обставинах. Його необхідно застосовувати під час участі в слідчій (розшуковій) дії співучасників втягнення неповнолітнього в заняття проституцією. Під час його використання уповноважена особа починає одночасний допит із з'ясування менш істотних спірних обставин, постановкою питань акцентує увагу особі, яка допитується на цих протиріччях, поступово все більше і більше загострює їх. У такій обстановці особа, яка допитується всупереч своєму бажанню переходить від обговорення менш важливих спірних питань до більш важливих.

Приклад: 14.01.2008 р. неповнолітня гр. Є. отримала на свій мобільний телефон вхідний дзвінок від раніше малознайомого гр. Ж. і домовилась з останнім про те, що вона надасть йому послуги сексуального характеру, а також познайомить з дівчиною, яка також надасть йому послуги сексуального характеру, обумовивши вартість вищевказаних послуг у сумі 200 доларів США. Того ж дня, в вечірній час, знаходячись в м. Харкові, в ході телефонної бесіди гр. Є. домовилась зі своєю неповнолітньою знайомою гр. В. та запросила її в приміщення сауни,

³⁰⁹ Хоменко С. Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 396–405.

розташованої в м. Харків, сказавши їй, що вона отримає від громадянина гр. Ж. грошову винагороду за надання останньому послуг сексуального характеру. 14.01.2008 р., близько 20:00 години, прибувши до сауни гр. Є. познайомила гр. Ж. та гр. В., внаслідок чого остання вступила в статевий зв'язок за грошову винагороду з громадянином гр. Ж. Гр. Є. вину свою не визнала. Наголосила на тому, що у сауні вони з іншими особами сходили в парну, випили шампанського та лягли у кімнаті відпочинку, після чого зайшли працівники міліції та почали їх допитувати. Сексом вони не займалися та не збирались займатись. Зазначені покази гр. Є. були спростовані під час проведення одночасних допитів з гр. В. та гр. Ж., які вказали на факт втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією та надання останньою послуг інтимного характеру³¹⁰.

Важливе значення також має ретельне вивчення особи неповнолітнього та збирання оперативної інформації відносно нього. З огляду на означене, слід наголосити на тому, що вплив на допитуваних осіб має не тільки інший учасник, але і слідчий. Він використовує такі способи психологічного впливу, як методи переконання, викриття, правомірного психологічного навіювання (вимога, прохання, пропозиції, застереження)³¹¹.

В ході дослідження ми з'ясували, що у більшості кримінальних проваджень [Додаток А] одночасний допит був вкрай необхідним, проте проводився лише у 65% випадках. Також було виявлено низьку ефективність одночасних допитів, адже лише у 18% випадків [Додаток А] протиріччя у показаннях підозрюваних (сутенера, звідника) і неповнолітнього було усунуто.

Слід акцентувати увагу на тому, що, на думку респондентів [Додаток Б], одночасний допит раніше допитаних осіб проводився з метою:

— викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань — 48%;

³¹⁰ Справа № 646/5514/15-к, Архів Червонозаводського районного суду м. Харкова, 2015 р.

³¹¹ Хоменко С. Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 396–405.

– з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних та їх усунення – 54%;

– посилення позиції сумлінних учасників допиту, які надали правдиві показання – 69%;

– додаткової перевірки й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних – 19%.

Щодо фіксації ходу та результатів проведення досліджуваної СРД ми вважаємо за доцільне наголосити на необхідності використання відеозапису проведення допитів, особливо за участі неповнолітнього та сутенера.

Підводячи підсумок, зазначимо, що одночасний допит раніше допитаних осіб має важливе значення для усунення протиріч на подальшому етапі розслідування. Ретельна підготовка до нього забезпечить найбільш оптимальне проведення цієї процесуальної дії.

Пред'явлення особи для впізнання є беззаперечно важливою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Воно надає додаткову доказову інформацію для слідства. Крім того, його проведення здійснює відповідний психологічний вплив на сутенера. Адже він розуміє, що на нього вказують, як на правопорушника. Тому її своєчасне проведення завжди є запорукою швидкого дослідження усіх обставин кримінального провадження. Під час вчинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства завжди є певна кількість потерпілих та свідків. З огляду на це, правильна організація і тактика проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії збільшить ймовірність швидкого розслідування досліджуваного злочину по «гарячих слідах»³¹².

Стосовно поняття пред'явлення для впізнання, то Г. І. Прокопенко визначає її як слідчу дію, що полягає в пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності чи

³¹² Лазарев В. О. Організація і тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Випуск 2. Том 3. С. 134–139.

групової належності³¹³. В свою чергу О. Я. Гінзбург зауважує, що пред'явлення для впізнання є однією з форм криміналістичної ідентифікації, в процесі якої ототожнення або встановлення схожості відбувається шляхом упізнання³¹⁴. Як бачимо, мова йде про ідентифікацію особи завдяки ідеальним слідам, що залишились в пам'яті певного учасника процесу. Тобто, в процесі проведення даної слідчої (розшукової) дії відбувається ототожнення певних об'єктів з ідеальними слідами, що залишились у пам'яті людини.

В свою чергу, Є. П. Іщенко, зазначає, що вона полягає в порівнянні допитаною особою образу раніше сприйнятого ним об'єкта у зв'язку з подією злочину або за інших обставин, які мають значення для досудового розслідування, з пред'явленням у натурі чи за фотознімком з метою встановлення їх тотожності, подібності чи відмінності за ознаками та особливостями зовнішньої будови³¹⁵.

М. І. Бажанов та Ю. М. Грошевий більш конкретизуючи процесуальні статуси осіб, що можуть бути задіяні в проведенні пред'явлення для впізнання, відзначували, що його суть полягає у тому, що свідкові, потерпілому, а рідше підозрюваному чи обвинуваченому пред'являється особа чи предмет для того, щоб вони засвідчили, що це ті самі предмет чи особа, яких вони раніше бачили і про які давали показання³¹⁶.

Ми підтримуємо позицію П. П. Цветкова, який зазначає, що ідентифікація під час пред'явлення для впізнання представляє собою такий процес, у результаті якого може бути встановлена як наявність, так і відсутність тотожності, причому встановлений факт відсутності тотожності має однакове доказове значення у порівнянні із фактом наявності тотожності, хоча роль кожного

³¹³ Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / За заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. К.: Хрінком Інтер, 2001. 368 с.

³¹⁴ Гинзбург А. Я. Тактика предьявления для опознания / Под редакцией И. М. Лузгина. М., 1971. 64 с.

³¹⁵ Ищенко Е. П. Криминалистика / Ищенко Е. П., Филиппов А. Г. / учебник / 2013. 798 с.

³¹⁶ Советский уголовный процесс / Под ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого. К.: Вища шк., 1983. 380 с.

із них у процесі розслідування неоднакова³¹⁷. Як висновок, слід зазначити, що результатом цієї процесуальної дії може бути як впізнання, так і відсутність позитивного результату.

Стосовно видів пред'явлення для впізнання, то, наприклад, В. М. Петренко відповідно до можливих об'єктів виділяє наступні: живих людей, речей, трупів та пред'явлення для впізнання за фотографією³¹⁸. А вже М. В. Салтевський до кола об'єктів, які можуть бути пред'явлені для впізнання, включив: живих осіб; трупи та їх частини; предмети і документи; тварин; ділянки місцевості, приміщення і споруди³¹⁹.

На нашу думку, через проведення такої процесуальної дії, як пред'явлення для впізнання, матеріалізується доказовість суб'єктивного сприйняття особою, яка впізнавала, певні явища, події та образи. За результатами проведення пред'явлення для впізнання складається відповідний протокол, який безпосередньо несе доказову інформацію. Однією з основних проблем отримання доказів у цьому контексті, на нашу думку, є неможливість повторного проведення зазначеної процесуальної дії. На практиці відомі випадки, коли підозрюваний, якого мають упізнати, умисно намагається зірвати хід цієї процесуальної дії, щоб слідчий провів відповідний захід повторно, тим самим надалі скористатися складеною ситуацією для унеможливлення визнання отриманих результатів як доказів. Тож доцільним було б нормативне врегулювання таких непередбачуваних ситуацій. Тобто пропонуємо на законодавчому рівні встановити невизнання будь-яких дій з боку особи, яку впізнають, спрямованих на перешкодження або ухилення її пред'явлення для впізнання, підставою для зупинення або переривання цієї слідчої (розшукової) дії та такою, що не може вважатися обставиною для спростування доказового значення отриманих результатів. Про наведене

³¹⁷ Цветков П. П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе / Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. 76 с.

³¹⁸ Петренко В. М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений / М.: МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. 64 с.

³¹⁹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / К. : Кондор, 2005. 588 с.

обов'язково попереджаються всі учасники процесуальних дій перед його початком³²⁰.

Загалом, ознаки об'єкта (особи, речі), який підлягає пред'явленню для впізнання є інформаційною основою його проведення. Через виділення та порівняння зазначених ознак та особливостей образу в пам'яті та об'єкта в натуральному вигляді відбувається встановлення тотожності, подібності або відмінності. Тому доречною є думка Є. Д. Лук'янчиков з приводу того, що впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість – це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним. Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру сталість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості особи, що впізнає, та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами³²¹.

Стосовно досліджуваного кримінального правопорушення відносно цієї класифікації можемо вказати наступне. Як показує аналіз кримінальних проваджень [Додаток А] при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства для впізнання пред'являються наступні об'єкти:

- а) підозрювані в натурі – 46 %;
- б) підозрювані за фотографічними зображеннями – 32 %;
- в) предмети й знаряддя злочину – 9 %;
- г) приміщення та окремі ділянки місцевості – 1 %.

³²⁰ Лазарев В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. 2017. № 3. С. 240–248.

³²¹ Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.

Одразу слід наголосити на тому, що в досліджуваній категорії кримінальних проваджень найскладнішим та об'ємним є пред'явлення для впізнання живої особи. Воно проводиться у випадках, коли:

– особа, яка підлягає пред'явленню, не була раніше відома тому, хто впізнає, але спостерігалася ним у зв'язку зі злочинною подією;

– той, хто впізнає, знав раніше особу, яка пред'являється, але не може повідомити про неї необхідних даних (наприклад, не може повідомити її прізвище та ім'я);

– особа добре знайома тому, хто впізнає, однак вона це знайомство заперечує³²².

Слід наголосити на тому, що пред'явлення особи для впізнання займає досить значну частку з усього масиву цих процесуальних дій. Тому особливу увагу слід приділити саме йому.

Процес проведення впізнання складається з трьох етапів: підготовка до проведення; робочий етап (безпосереднє проведення впізнання); фіксація результатів. Стосовно організаційно-підготовчих заходів, то, дослідивши їх загальне визначення, надане К. О. Чаплинським, та застосувавши його до втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, нами визначено такі їхні елементи: попередній допит особи, яка впізнає; визначення місця, часу і способу проведення впізнання; створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії; визначення способу фіксації ходу і результатів впізнання; підбір статистів і понять; підготовка необхідних науково-технічних засобів; забезпечення охорони злочинців, які знаходяться під вартою; інструктаж усіх учасників даної слідчої (розшукової) дії³²³.

Розглянемо більш детально деякі з них. Стосовно попереднього допиту особи, доречно, на наш погляд, зазначають С. І. Ластов та Ф. Г. Тарасенко, характеризуючи його як одну із найважливіших слідчих дій. Автори зазначають, що під час допиту свідок

³²² Криміналістика : навч. посіб. / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

³²³ Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 103 с.

не лише дає показання про факти, але і обов'язково висловлює про них свої міркування. Сприйняття свідка завжди піддається розумовому опрацюванню, осмисленню, і тому при відтворенні в показаннях свідка наявний елемент суб'єктивного відношення до сприйнятих фактів, але жодні здогадки чи припущення свідка не можуть бути основою обвинувачення³²⁴. Під час попереднього допиту особи в обов'язковому порядку досліджуються питання первинного сприйняття нею об'єктів, впливу різнобічних об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать умови, за яких відбувався процес сприймання події: її тривалість, динаміка, погодні умови, освітленість, технічні засоби спостереження тощо. Суб'єктивні фактори – психічний стан спокою або хвилювання, значущість ситуації для спостерігача, стан органів чуття, вік, стать, соціальний та професійний статус, інтелектуальний розвиток тощо. Під час допиту встановлюються питання, що стосуються зовнішності, мови, ходи особи, яка має впізнаватимуть, а також всі можливі ознаки, які характеризують людину як особистість. При допиті на запитання про можливість впізнання особи, яка раніше спостерігалася, має бути отримана лише позитивна категорична відповідь з зазначенням конкретних прикмет, які запам'яталися³²⁵.

Р. Л. Степанюк доречно акцентує увагу на тому, що з'ясування окремих обставин має бути здійснено шляхом допиту, що і потрібно вказати безпосередньо в законі³²⁶. Тому допит, що передує впізнанню живих осіб, повинен бути спрямований на з'ясування: а) обставин, за яких впізнаючий бачив особу в зв'язку із злочином; б) зовнішності і прикмет цієї особи;

³²⁴ Ластов С. І. Допрос – важнейшее следственное действие : лекция / С. І. Ластов, Ф. Г. Тарасенко. К.: Высш. шк. МВД УССР, 1962. 36 с.

³²⁵ Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія / В. І. Галаган, І. В. Басиста. К.: КНУВС, 2007. 236 с.

³²⁶ Степанюк Р. Л. Окремі проблеми та перспективи формування і реалізації криміналістичних рекомендацій в умовах дії нового КПК України // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (Харк. нац. ун-т внутр. справ, 5 квіт. 2013 р.) Х. : ХНУВС, 2013. С. 278–282.

в) психологічного стану впізнаючого; г) його фізіологічного і психічного стану (зір, слух, особливості пам'яті тощо). При з'ясуванні зовнішності і прикмет особи, яка підлягає впізнанню, слідчий повинен детально допитати свідка про загальні й характерні її риси. При цьому необхідно користуватися даними словесного портрету, але в загальноповживаних виразах. Слід детально допитувати щодо зросту, будови тіла, віку, типу обличчя, кольору, волосся, шкіри і особливих прикмет (шрами, родимки, бородавки тощо)³²⁷.

Обов'язково слідчий повинен з'ясувати необхідну інформацію про ознаки і властивості об'єкта, який особа раніше спостерігала. І. Когутич з цього приводу наголошує, що метою допиту особи, яка впізнаватиме є здобуття інформації про зовнішній вигляд, ознаки та прикмети об'єкта, що раніше спостерігався цією особою, і з'ясувати її спроможність впізнати його. Адже в тому випадку, коли допитуваний заявить, що він не пам'ятає ознак, за якими він міг би впізнати об'єкт, проведення цієї слідчої дії є недоцільним³²⁸.

Будь-яке зволікання з пред'явленням для впізнання, про що наголошує Ю. А. Чаплинська, може тягти за собою небажані наслідки, оскільки суб'єкт впізнання з часом забуває образ раніше сприйнятого об'єкта. Тому достовірність впізнання перебуває у прямій залежності від фактора часу. Впізнання може проводитися як за місцем проведення досудового слідства, так й на місці події, за умови якщо ця обстановка є сприятливою для спостереження та порівняння ознак об'єктів³²⁹. Тому визначення місця, часу та способу пред'явлення для впізнання є важливим підготовчим заходом, який має бути направлений на те, щоб впізнання проводилося за часом, якомога ближчим до моменту сприйняття злочинної події.

Не можна пред'являти для впізнання осіб, які мають помітні (унікальні) прикмети (наявність на обличчі татуювання, опіків

³²⁷ Криміналістика : Підручник / Н. П. Яблоков. М: Юристь, 2001. 398 с.

³²⁸ Когутич І. Тактика підготовки пред'явлення для впізнання у судовому слідстві // Вісник Львівського університету. 2004. № 40. С. 408–414.

³²⁹ Криміналістика (курс лекцій) : навчальний посібник / [М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська]. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 362 с.

або шрамів; відсутність кінцівок ніг чи рук), за якими допитаний може їх упізнати. У даному випадку можуть виникнути складнощі у підборі статистів. Якщо такі помітні прикмети невеликі за розміром (маленьке татуювання або невеликий шрам на щоці), то під час проведення впізнання особа, яка пред'являється, разом зі статистами повинні закрити її долонею або розташуватися таким чином, щоб дана прикмета не спостерігалась візуально³³⁰.

Відповідно до ст. 228, 229 КПК об'єкти мають пред'являтися в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Максимальна їх кількість визначається слідчим. При груповому пред'явленні об'єктів суб'єкт впізнання порівнює їх не тільки з образом, що зберігся в пам'яті, а й між собою. Це спрямовує процес впізнання на виявлення індивідуальних особливостей об'єкта. Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими особами тієї ж статі у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішності та одягу³³¹.

Як наголошують окремі автори, у тих випадках, коли сутенер заявляє, що не знайомий з повіями та не причетний до сутенерства, доцільно проводити таку СРД, як пред'явлення для впізнання. В цьому разі особою, яку пред'являтимуть для впізнання, буде сутенер, а особами, які будуть впізнавати, насамперед можуть бути: 1) особа, яка заявляє, що її втягують до зайняття проституцією; 2) повії, які працювали під «керівництвом» сутенера; 3) клієнти. Саме ж пред'явлення для впізнання проводиться за загальними правилами пред'явлення для впізнання живої особи. Також трапляються випадки, коли клієнтови пред'являють для впізнання водія, що привіз повію чи який він передавав гроші³³².

³³⁰ Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник / Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 103 с.

³³¹ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

³³² Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навчальний посібник / [О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

За типом сприйняття вирізняються об'єктивний і суб'єктивний типи сприйняття. Для об'єктивного типу сприйняття характерна суворі відповідність тому, що відбувалося в дійсності. Особи з суб'єктивним сприйняттям виходять за межі того, що відбулося в реальності і додають багато інформації від себе (в залежності від своєї суб'єктивної оцінки ситуації, упередженого ставлення). Такі особи під час розповіді надають перевагу своїм суб'єктивним враженням про подію над самою подією. Вони більше розповідають про те, що відчували або думали в момент подій, про які розповідають³³³.

Обов'язковим важливим елементом є визначення кола учасників та їх залучення до проведення слідчої дії. При підборі статистів, які не повинні мати різких відмінностей у зовнішності та одязі з особою, що пред'являється для впізнання, важливим є те, щоб статисти не були знайомі з підозрюваним чи потерпілим³³⁴. Слід наголосити на тому, що під час розслідування злочинів проти моральності можуть мати місце випадки, коли статисти не просто були знайомі з особою, яка впізнає, а отримували від неї послуги інтимного характеру, про що, звичайно, вони не повідомлять слідство. Тому дослідження можливих зв'язків між цими учасниками процесу є досить важливою умовою до проведення досліджуваної процесуальної дії³³⁵. В нашій категорії проваджень дані випадки також можуть мати місце, тому слідчому необхідно розуміти ці особливості конкретних правопорушень.

Наступним заходом, що відіграє вагомий значення при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, є створення сприятливих умов проведення пред'явлення для впізнання та дотримання нормативних приписів сприятиме результативності даної дії. Л. Д. Удалова перелічила

³³³ Маклаков А. Г. Общая психология : учебн. / СПб. : Изд-во «Питер». 2000. 592 с.

³³⁴ Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія / В. І. Галаган, І. В. Басиста. К.: КНУВС, 2007. 236 с.

³³⁵ Єфімов М. М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності // Вісник Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1-2. С. 162–168.

об'єктивні фактори, які впливають на повноту, об'єктивність і правильність сприйняття об'єкта під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Вона до них відносить метеорологічні умови (туман, дощ тощо); умови освітлення (сонячний день, штучне освітлення тощо); тривалість сприйняття; кількість об'єктів, що спостерігаються; місце спостереження; відстань до об'єктів. Звертаючись до цього переліку об'єктивних факторів, які впливають на достовірність слідчої дії Л. Д. Удалова прийшла до висновку, що деякі із них ускладнюють процес сприйняття (метеорологічні умови, освітленість, тривалість сприйняття), що вимагає від слідчого уважності в оцінці результатів, урахування умов, які ускладнюють сприйняття. В той час як інші вимагають проведення пред'явлення для впізнання, за різким винятком, у тому ж місці і при такому ж розташуванні учасників, як і в момент сприйняття. До числа суб'єктивних факторів цей вона відносить психічний стан людини в момент сприйняття (хвилювання, страх), спрямованість уваги, тривалість сприйняття, фізичний стан (біль, недомагання), стан органів чуття³³⁶, що ми підтримуємо. З огляду на дослідження зазначених факторів слідчий повинен вибирати найбільш оптимальні умови проведення досліджуваної СРД.

Не торкаючись усіх тактичних прийомів даної слідчої (розшукової) дії, розглянемо особливості її проведення під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Адже в цих випадках існують певні особливості, що не одержали досить повного висвітлення у науковій літературі.

Важливими тактичними прийомами також є спостереження за поведінкою свідків і потерпілих, а також за поведінкою підозрюваних. Так, у деяких випадках потерпілий або свідок через певні обставини заперечує, що вона упізнала злочинця. Хоча її емоційна реакція свідчить про протилежне. Слідчому у таких випадках необхідно її заспокоїти, дати можливість відчувати підтримку та захист з боку правоохоронних органів та запропонувати ще раз спробувати упізнати злочинця.

³³⁶ Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. 25 с.

Крім того, існують тактичні ризики помилкового впізнання або його зриву стороною захисту. Зважаючи на це, слідчим рекомендовано відмовитися від пред'явлення сутенера (звідника) для впізнання й провести інші процесуальні дії та розшукові заходи.

Спостереження за поведінкою підозрюваних, про що вказує С. М. Стахівський, дозволяє слідчому помітити за виразом обличчя, жестами й іншими ознаками, що злочинці намагаються ускладнити процес впізнання або ж зірвати його взагалі. Такі дії повинні негайно присікатися, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки³³⁷. Крім того, необхідно стежити за поведінкою свідків і потерпілих, а також за поведінкою підозрюваних. Адже у деяких випадках потерпілий або свідок через певні обставини заперечує, що вона упізнала злочинця. Хоча її емоційна реакція свідчить про протилежне. Слідчому у таких випадках необхідно її заспокоїти, дати можливість відчувати підтримку та захист з боку правоохоронних органів та запропонувати ще раз спробувати упізнати злочинця.

В ряді випадків потерпілі і свідки вважають, що підозрюваного будуть спостерігати приховано, щоб він їх не побачив. Таке ставлення впізнаючого до майбутньої участі у слідчій (розшуковій) дії пояснюється тим, що не кожна особа психологічно готова до подібної зустрічі, на що можуть впливати стан здоров'я, стать, вік, залежність від злочинця тощо.

Зазначене пояснюється тим, що людина може злякатися і заявити, що серед представлених осіб не має того, кого бачила під час злочину. Практиці відомі випадки, зазначає З. І. Мітрохіна, коли потерпілі боялися увійти в приміщення, де було підготовлене пред'явлення для впізнання, незважаючи на наявність охорони, уникаючи зустрічі з насильником або іншим злочинцем³³⁸. Тому ми пропонуємо при проведенні пред'явлення особи для впізнання під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає забезпечити умови, коли особа, яку пред'являють для впізнання,

³³⁷ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник / К.: Атіка, 2009. 64 с.

³³⁸ Мітрохіна З. И. Использование данных психологии при производстве допроса / К.: УМК ВО, 1990. 52 с.

не бачить і не чує останньої. Зазначене відповідає положенню ч. 4 ст. 228 КПК стосовно пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням.

Тому ми вважаємо найбільш ефективним застосування положення п. 2 ч. 1 ст. 232 КПК України (впізнання в режимі відеоконференції) для забезпечення безпеки неповнолітніх потерпілих й свідків. Адже даний вид впізнання у слідчій діяльності практично не застосовується. На думку слідчих, це зумовлено відсутністю відповідного технічного забезпечення слідчого підрозділу (74 %) та складністю підготовки й проведення процесуальної дії (49 %) [Додаток А]. Як було наведено вище, в багатьох випадках застосовувалось пред'явлення для впізнання за фотокартками.

Приклад: в лютому 2011 р. гр. Є. шляхом умовлянь втягнув неповнолітню гр. Ш. в заняття проституцією. У період з лютого по листопад 2011 р. він з метою забезпечення умов для заняття проституцією і підшукування осіб для надання їм неповнолітньою послуг сексуального характеру за грошову винагороду, використовуючи мобільний телефон, розмістив в меню «Знайомства» телевізійного інтертексту її номер мобільного телефону та на 4 веб-сайтах мережі Інтернет завантажив профілі з її анкетними даними, фотознімками та номером мобільного телефону. Вина підсудного у вчиненні інкримінованих злочинів підтверджена дослідженими в ході судового слідства доказами: протоколом пред'явлення фотознімків для впізнання від 06.01.12 р., в ході якого гр. Ж. впізнав гр. Є., як хлопця на ім'я гр. Є., якому він в травні 2011 р. передавав 100 грн в якості оплати за надання дівчиною на ім'я гр. Ш. послуг інтимного характеру і гр. Ш. — як дівчину на ім'я гр. Ш., яка в травні 2011 р. за грошову винагороду надала йому і його знайомому послуги інтимного характеру; протоколом пред'явлення фотознімків для впізнання від 06.01.12 р., в ході яких гр. Й. впізнав гр. Є., як хлопця на ім'я гр. Є., якому він в травні 2011 р. передавав 100 грн в якості оплати за надання дівчиною на ім'я гр. Ш. послуг інтимного характеру і гр. Ш. — як дівчину, яка в травні 2011 надавала йому і його знайомому послуги інтимного характеру; протоколом пред'явлення фотознімків для впізнання від

12.01.12 р., в ході якого гр. П. впізнав гр. Є. як чоловіка, якому близько 20.00 год. 09.11.11 р., перебуваючи біля НК «Міленіум» в м. Херсоні передав 300 грн в якості оплати послуги інтимного характеру дівчини, яку той підшукав³³⁹.

При розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, як зазначалося вище, об'єктами впізнання можуть бути різноманітні речі. До них можна віднести засоби вчинення правопорушення, одяг потерпілих чи підозрюваних, речі та інші об'єкти, які пов'язані зі злочинною подією тощо. Знаряддя вчиненого злочину бажано пред'являти не тільки потерпілому, а й підозрюваному, а також іншим особам, які могли раніше бачити цей предмет.

Впізнання речей, як зазначає К. О. Чаплинський, складається з таких етапів:

1) після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого кабінету і запрошує понятих та інших учасників даної слідчої дії;

2) усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права та обов'язки, а також мету, завдання та порядок проведення впізнання;

3) слідчий демонструє предмет (документ), що впізнають, і повідомляє ознаки, за якими суб'єкт впізнання може його упізнати;

4) слідчий розкладає на робочому столі предмети і пропонує понятим розмістити їх у будь-якому порядку. Після того як об'єкти розміщено, під кожним предметом слідчий проставляє номер і робить відмітку у протоколі. Такий порядок розміщення предметів доцільно зафіксувати фотозйомкою;

5) запрошується особа, яка впізнає, до кабінету слідчого, де знаходяться усі учасники впізнання, та попереджається про кримінальну відповідальність;

6) слідчий пропонує суб'єкту впізнання оглянути пред'явлені предмети (документи) і сказати, чи немає того, який спостерігався під час злочинної події, пояснити, за якими ознаками він його впізнає. Під час впізнання можна дозволяти особі, яка

³³⁹ Справа № 2120/1369/12, Архів Суворовського райсуду м. Херсон, 2013 р.

впізнає, брати до рук предмети для кращого їх огляду, якщо це не призведе до пошкодження (зміни) їх зовнішніх ознак та стану;

7) після того як особа впізнає предмет (документ), його необхідно сфотографувати масштабним способом;

8) слідчий складає протокол, який підписують усі учасники слідчої дії³⁴⁰.

Фіксація результатів пред'явлення для впізнання є заключним етапом слідчої (розшукової) дії, що обов'язково проводиться шляхом заповнення протоколу відповідно до ст. 231 КПК. Як допоміжні засоби фіксації результатів і ходу впізнання можуть застосовуватися фотографування, відеозапис або звукозапис. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволяє зробити висновок, що під час проведення впізнання використовувалися фотозйомка (27%) та відеозапис (7%).

Ми підтримуємо позицію, що відеозапис при розслідуванні злочинів проти моральності, доцільно застосовувати у таких випадках: якщо впізнання проводиться за голосом, особливостями мови, ходи та інших динамічних ознак людини; за наявності достовірної інформації, що суб'єкт впізнання надалі змінить показання і це поставить під сумнів достовірність результатів впізнання; за наявності достатніх підстав вважати, що суб'єкт впізнання не з'явиться до суду, а результати впізнання будуть оскаржені або поставлені під сумнів тощо³⁴¹. З огляду на це ми акцентуємо увагу на необхідності застосування технічних засобів фіксації процесуальної дії.

Як бачимо, нами було узагальнено тактичні помилки, яких припускаються слідчі при проведенні впізнання, та запропоновано алгоритм їх вирішення.

Крім того, на підставі аналізу положень окремих норм КПК України пропонується доповнити редакцію статті 228 КПК України десятою частиною такого змісту: «Учинення будь-яких дій особою, яка пред'являється для впізнання, спрямованих

³⁴⁰ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія / Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

³⁴¹ Єфімов М. М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності // Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 5. С. 213–218.

на перешкоджання або ухилення цьому, не є підставою для зупинення або переривання слідчої (розшукової) дії та не може вважатися підставою для спростування отриманих результатів».

Підводячи підсумок, зазначимо, що пред'явлення для впізнання є важливою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Адже очевидці вчинення досліджуваного суспільно-небезпечного діяння можуть безпосередньо вказати на конкретну особу – правопорушника. Найбільш розповсюдженим об'єктом, що пред'являється для впізнання є живі особи. Організаційно-підготовчі заходи до пред'явлення для впізнання мають значення для найбільш ефективного та повного проведення цієї слідчої (розшукової) дії. На робочому етапі найбільш доцільними тактичними прийомами є спостереження за поведінкою свідків, потерпілих та підозрюваних, а також скорочення часу його проведення.

3.3. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства

Важливим криміналістичним засобом, що забезпечує найбільш ефективно та швидко кримінальне провадження по факту втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, є використання спеціальних знань. Вони використовуються під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Це пояснюється необхідністю розширення можливостей слідчого за рахунок залучення до процесу інших осіб. Адже він, як і кожна інша особа, не може володіти різного роду знаннями, вміннями та навичками. В той же час, необхідно розуміти, що використання тих чи інших знань виникає в залежності від конкретної ситуації, що склалася під час розслідування. Тому особливості їх вибору та застосування при виявленні фактів втягнення неповнолітнього в заняття проституцією потребують докладного розгляду.

Досліджуючи зазначену наукову категорію необхідно для початку надати їй визначення. Так, Є. І. Зуєв зазначає, що спеціальними є професійні, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального

права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь³⁴².

В свою чергу, Б. В. Романюк надає таке тлумачення: «спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства»³⁴³. А вже В. І. Шиканов характеризує їх як знання та практичний досвід, що необхідні для всебічного, повного й об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування³⁴⁴.

На нашу думку, найбільш вдало формулює це поняття Г. І. Грамович зазначаючи, що спеціальними в кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, вміння та навички в окремій галузі людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права), одержані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду роботи, що використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації про злочинне діяння, а також сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановлення вагомих обставин, що мають значення для справи³⁴⁵. Хоча навіть до означеного визначення можна навести декілька зауважень.

³⁴² Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел / Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.

³⁴³ Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : Монографія / К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

³⁴⁴ Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособие / Иркутск: Изд-во Иркут. Гос. Ун-та, 1976. 92 с.

³⁴⁵ Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : Учебное пособие / Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

Зокрема, ми підтримуємо позицію М. Г. Щербаковського, який вказує наступне. Якщо говорити про вміння експерта, то, насамперед, слід вказати на те, що він знає, як провести дослідження, тобто володіє знаннями про об'єкт дослідження і способи вилучення з нього необхідної інформації. Тому в поняття вміння необхідно включити знання про об'єкти і методи, методики дослідження. З іншого боку, вміння завжди є застосуванням знань, тобто недостатньо просто знати щось про предмет, необхідно опанувати цілим рядом дій та операцій для того, щоб застосувати ці знання. Таким чином, уміння – це цілеспрямовані дії (операції, дослідження) з об'єктом на основі знання про нього. У цьому сенсі виконання дії на основі навичок стає автоматичним. У свідомості обізнаної особи, наприклад, висуюються на передній план цілі, заради яких виконуються дії, і умови, в яких вони протікають, а також їх можливі результати. На підставі викладеного вважаємо, що включення в поняття «спеціальних знань» вмінь та навичок є зайвим й не відповідає прийнятим у педагогіці та психології положенням. Тому цілком вірним є роз'єднання законодавцем спеціальних знань та навичок їх застосування у спеціаліста в кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України)³⁴⁶.

Використання спеціальних знань, на думку опитаних працівників правоохоронних органів [Додаток Б], є незамінним способом виявлення й фіксації нових доказів. Таку думку підтримує 93% опитаних респондентів.

При розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Звичайно, їх використання потрібно розглядати крізь призму їх оперування ними тими чи іншими суб'єктами при проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій. У кримінально-процесуальному законодавстві України як суб'єкти використання спеціальних знань, про що наголошує І. В. Пиріг, чітко визначені їх безпосередні носії – слідчий,

³⁴⁶ Щербаковський М. Г. Співвідношення спеціальних знань з уміннями та навичками // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 225-226.

спеціаліст, експерт³⁴⁷. О. В. Фролов з цього приводу наголошує, що до суб'єктів застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні необхідно відносити наступних осіб: експерта; спеціаліста; педагога; психолога; перекладача; безпосередньо особу, що проводить розслідування³⁴⁸.

Тобто спеціальні знання, в залежності від того, який суб'єкт їх застосовує при розслідуванні досліджуваної категорії злочинів, можуть використовуватися як безпосередньо слідчим, так і опосередковано.

А вже Ю. М. Черноус наголошує на тому, що реалізація техніко-криміналістичного забезпечення стосується різних питань, пов'язаних із залученням спеціальних знань, участю спеціалістів (зокрема, інспекторів-криміналістів, судових експертів) при проведенні слідчих (розшукових) дій, вилученням речових доказів, наступним проведенням судових експертиз. Судово-експертна діяльність є предметом дослідження за змістом багатьох наукових робіт, заслугове особливої уваги у структурі техніко-криміналістичного забезпечення, а згідно іншої точки зору – як самостійна складова криміналістичного забезпечення. Таким чином, основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів складають відповідні спеціальні знання і технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Розвиток суспільних відносин, вплив науково-технічного прогресу, удосконалення засобів та методів злочинної діяльності вимагають постійної уваги до вказаних питань³⁴⁹.

В свою чергу, О. В. Бишевець визначила, що спеціальні знання можуть бути процесуальними та непроцесуальними.

³⁴⁷ Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / К., 2006. 205 с.

³⁴⁸ Фролов О. В. Суб'єкти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування // Часопис Академії адвокатури України. № 4 (25). 2014. С. 77–83.

³⁴⁹ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

До процесуальної форми автор відносить: проведення судових експертиз (ст.ст. 242–245 КПК України); залучення спеціалістів для участі в окремих СРД (ст.ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного з способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п.п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч.ч. 1–4 ст. 107 КПК України); письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у СРД щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів (п. 2, ч. 2 ст. 105 КПК України). Серед непроцесуальними форм використання спеціальних знань були вирішені такі: проведення ревізій; проведення аудиторських перевірок; проведення попереднього дослідження об'єктів; консультації спеціалістів³⁵⁰.

Серед основних форм використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства потрібно виділити:

- безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування – 7%;
- призначення та проведення судових експертиз – 96%;
- участь спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій – 68%.

На наше переконання важливою складовою розслідування досліджуваного кримінального правопорушення є участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. Слід зазначити, що спеціалістом згідно ст. 71 КПК у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок³⁵¹.

³⁵⁰ Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях // Вісник кримінального судочинства. № 2. 2015. С. 187–193.

³⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. ; відп. за вип. В. А. Прудников. Х. : Право, 2016. 392 с.

Як бачимо, головним завданням цього учасника процесу є консультування працівників правоохоронних органів з різноманітних питань, що виникають під час кримінального провадження. В. В. Коваленко акцентує увагу на тому, що спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може дати консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також кількості матеріалів, необхідних для проведення експертизи³⁵².

Для найбільш ефективного вилучення об'єктів, які будуть направлені на експертизу, важливим є достатнє теоретичне та технічне оснащення спеціалістів під час проведення окремих СРД. Адже саме воно дозволяє вилучити велику кількість матеріальної доказової інформації. Особливо це має важливе значення під час огляду місця події, оскільки докази, які будуть виявлені при його проведенні, дають змогу висувати певні версії, що будуть конкретизувати подальші напрямки розслідування. Завдяки побудові і перевірці зазначених версій можливе відпрацювання відповідних слідчих ситуацій, визначення та проведення інших СРД³⁵³.

Ми погоджуємося з позицією О. Ю. Бутиріна, який наголошує на тому, що відмінність в характері діяльності спеціаліста по відношенню до експерта, зазначаючи, що спеціаліст дає консультацію в усній або письмовій формі, виходячи з професійних знань, без проведення спеціальних досліджень, що признаються ухвалою суду³⁵⁴.

³⁵² Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 // Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 253 с.

³⁵³ Єфімов М. М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (10-11 березня 2017 року, м. Сладковичево). Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 270.

³⁵⁴ Бутирин А. Ю. Теория и практика судебной строительно-технической экспертизы / ОАО Издательский Дом «Городец»: СПС «Консультант Плюс». 2008. 134 с.

Зокрема, під час огляду місця події спеціалісти повинні вивчати його з особливою ретельністю. Як зазначають окремі науковці допомога спеціаліста при проведенні зазначеної процесуальної дії складається у наступному:

- визначення меж території, яка підлягає огляду;
- установлення способу огляду місць найбільш ймовірного відступу злочинця. Перелік об'єктів пошуку залежить від характеру вчиненого злочину. Тому спеціаліст при проведенні оглядів (обшуків) звертає увагу слідчого на об'єкти, які можуть мати значення для розслідування кримінальної справи;
- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишенях одягу підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів; орієнтуюча інформація, отримана у результаті попередніх досліджень: – полегшує і прискорює проведення наступних судових експертиз; – має важливе значення для термінового проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій; – є підставою для моделювання події злочину, висування версій та ін.;
- фіксація об'єктів та слідів, що вилучаються, шляхом ретельного опису у протоколі слідчої дії та фото- й відеозйомки;
- вилучення і упакування виявлених наркотиків, слідів, об'єктів-носіїв; роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів³⁵⁵.

³⁵⁵ Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : Методичні рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова]. Х.: ФО-П Чальцев О. В.. 2009. 100 с.

Приклад: в період часу з червня 2013 року до кінця липня 2013 року гр. Д., шляхом використання уразливого стану внаслідок тяжких сімейних обставин, тяжкого матеріального становища та переконання у вигідності надання оплатних сексуальних послуг, втягнула неповнолітніх гр. О., гр. Є. та гр. З. у зайняття проституцією та здійснювала сутенерство, а саме забезпечувала їх зайняття проституцією у вказаний період, шляхом надання їм орендованого нею помешкання за адресою м. Берегово, вул. Роздоріжжя Мочолівська, 31 та підшукування замовників оплатних сексуальних послуг. Під час огляду орендованого приміщення спеціаліст зібрав достатню доказову базу, що дала змогу в подальшому призначити та провести ряд експертиз, які знівеливали показання затриманих осіб³⁵⁶.

Тому в ході огляду місця події спеціаліст повинен проводити пошук різноманітних слідів: слідів крові, плями слини, поту, волосся тощо. Такі сліди можуть залишатися в найрізноманітніших місцях. Наприклад, як зазначають О. І. Юрін та Ю. Д. Федоров, слина може бути виявлена на недопалках, поштових конвертах, посуді, а також у вигляді плююків. Виявляється вона за допомогою ультрафіолетової лампи, в променях якої вона світиться блакитним кольором. В центральній частині плями на вигляд більш темні, ніж по краях³⁵⁷.

Доречною є позиція К. Ю. Берези, яка зазначає, що в ході огляду необхідно старанно досліджувати піднігтевий вміст осіб, що були задіяні в статевому акті. У зіскобах із-під їх нігтів при мікроскопічному дослідженні можуть бути виявлені волокна одягу, обривки волосся, сліди крові, які можуть бути направлені на експертизу. Особливої уваги вимагає огляд статевих органів. На статевому члені можуть бути виявлені ушкодження, заподіяні особі при вчиненні грубих спробах статевого акту – садна, подряпини, синці, надриви вуздечки, сліди укусів, в препуціальному мішку – волосся, яке належить особі, на статевому

³⁵⁶ Справа № 297/2471/13-к, Архів Березівського районного суду Закарпатської обл., 2013 р.

³⁵⁷ Юрін А. И. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция / А. И. Юрин, Ю. Д. Федоров. Ташкент, 1974. 20 с.

члені — кров, елементи вмісту піхви, слина, кал (при спотворених формах статевого акту). Всі речові докази надсилаються на біологічне дослідження. Також обов'язково вилучаються використані та невикористані презервативи³⁵⁸.

Крім застосування спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, важливою складовою кримінального провадження є призначення та проведення судових експертиз. Оскільки ефективність розслідування кримінальних правопорушень характеризується якістю проведення відповідних процесуальних дій. Але для проведення окремих з них виникає необхідність у залученні спеціалістів, тобто осіб з відповідними спеціальними знаннями. Особливо це стосується проведення експертиз. Адже вони проводяться у спеціальних установах конкретними експертами. В той же час, необхідно розуміти, що для оптимального проведення експертизи необхідно як максимально правильно вилучення та пакування необхідних для цього об'єктів, так і найбільш точна постановка питань, що слід вирішити експертам. Під час розслідування злочинів проти моральності дані моменти також мають свою актуальність. Оскільки кількість об'єктів, які можуть вилучатися та направлятися на відповідні експертизи, в зазначених кримінальних провадженнях досить значна. Крім того, необхідно систематизувати питання, що можуть ставитися експерту³⁵⁹.

Розглянемо їх окремі особливості при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Загалом, відповідно до чинного КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального

³⁵⁸ Береза К. Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : Збірник наукових праць. 2015. № 4. С. 303–309.

³⁵⁹ Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

провадження, необхідні спеціальні знання³⁶⁰. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень доводить, що проведення різних видів експертних досліджень надає відповідь на запитання, що цікавлять працівників правоохоронних органів на різних етапах розслідування³⁶¹.

В свою чергу, В. М. Глібоко сформулював визначення поняття криміналістичної експертизи як лабораторного дослідження об'єктів з метою встановлення їхнього фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності³⁶².

Інші автори зазначають, що криміналістичні експертизи призначаються для встановлення факту взаємодії підозрюваного з потерпілим, предметами його одягу, а також обставини вчинення злочину по слідах-нашаруваннях різного роду мікрочастинок³⁶³.

Слід наголосити на тому, що предмет експертиз визначається переліком питань, що підлягають вирішенню експертом. Зокрема, М. Г. Щербаковський зазначив, що він експертизи визначається рівнем розвитку тієї чи іншої галузі знань та практичної розробленістю методів встановлення окремих фактів. По-перше, він повинен бути випробуваний експертною практикою та для його встановлення розроблено відповідні методики, по-друге мати значення для розслідування справи. Одночасне врахування обох критеріїв дозволяє точно визначити конкретний предмет експертизи та відповідно — коло питань експерту³⁶⁴.

³⁶⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. ; відп. за вип. В. А. Прудников. Х. : Право, 2016. 392 с.

³⁶¹ Лазарев В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. С. 74–79.

³⁶² Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. К.: «Ін Юре», 2001. 684 с.

³⁶³ Использование специальных познаний при расследовании преступлений: Учебное пособие / Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф. В., Евдокимов Н. С. и др.; отв. ред. Ф. В. Глазырин. Свердловск: Ур. ГУ, 1978. 136 с.

³⁶⁴ Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы : учебно-теоретич. пособие / Х. : Эспада, 2005. 536 с.

К. О. Чаплинський серед головних цілей використання експертом спеціальних знань під час експертизи визначає сприяння повному і швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів, встановлення істини у кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильного та обґрунтованих рішень по справі; сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій³⁶⁵.

Тобто при проведенні судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється. Якщо при проведенні загальної маси слідчих дій слідчий є особою, що здійснює дії, то в даному випадку його функція змінюється таким чином: у тактиці проведення експертизи слідчий в основному виконує функції організації, контролю та фіксації³⁶⁶.

Ми пропонуємо поділяти їх на дві основні групи, які призначаються для:

1) ідентифікації злочинця (сутенера), знарядь злочину, транспортних засобів;

2) дослідження учасників злочину.

Обов'язкові експертизи проводяться для встановлення обставин, прямо зазначених у ч. 1. ст. 91 КПК України або таких, що зумовлені складними технічними, фізичними, хімічними явищами чи їх сукупністю

Стосовно структури проведення експертизи, то ми підтримуємо позицію А. В. Гриненка, який зазначає, що вона має складатися з декількох етапів: підготовки та призначення експертизи, взаємодії слідчого та експерта, отримання висновку та його оцінку³⁶⁷.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами визначено перелік судових експертиз, які

³⁶⁵ Чаплинський К. О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування // Навчальний вісник ДДУВС, спец. випуск. № 57. 2011. С. 232–238.

³⁶⁶ Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.

³⁶⁷ Руководство по расследованию преступлений: науч. практ пособие / А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников. Харьков: Консум, 2001. 608 с.

здебільшого призначаються у справах при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, зокрема:

- судово-медична – 82 %;
- експертиза холодної зброї – 2 %;
- судово-біологічна – 75 %;
- судово-балістична – 2 %;
- судово-хімічна – 21 %;
- судово-психіатрична – 59 %;
- трасологічна – 31 %.

Зазначені експертизи призначаються під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення в різних сукупностях. Це залежить від конкретних предметів, виявлених під час проведення різних СРД, НСРД та інших процесуальних дій. Зокрема, огляду місця події, обшуків приміщень та осіб тощо.

Приклад: в січні 2015 року гр. Ж. вирішила зайнятися сутенерством на території м. Краматорська, Донецької області. З метою виконання злочинного наміру, спрямованого на отримання неконтрольованого прибутку, ОСОБА_2 розробила злочинний план, що передбачав спільне, із залученими до групи особами, скоєння корисливого злочину, протягом тривалого часу на території Донецької області, а саме, заняття сутенерством, тобто, здійснення дій по забезпеченню заняття проституцією іншими особами з втягненням осіб в заняття проституцією з використанням їх уразливого стану, планування протиправних дій з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Після чого гр. Ж. з метою створення організованої групи, в різний період часу запропонувала своєму чоловіку та раніше знайомим двом особам спільно з нею займатися сутенерством. В ході злочинної діяльності в заняття проституцією було втягнуто багато неповнолітніх дівчат. Під час проведення обшуків за місцем проживання підозрюваних, а також місць надання інтимних послуг були виявлені наступні речі: пістолет «ZORAKI-MOD.914» та магазин з набоями у кількості 7 штук; 6 презервативів; 2 використані презервативи; 182 пачки з презервативами; 66 пачок з гелем-змазкою; сірниковий коробок, скляну банку,

об'ємом 1 літр, паперовий згорток, картонну коробку з надписом «Доменик» з особливо небезпечним наркотичним засобом — каннабісом, дві пластикові пляшки, пристосовані для куріння³⁶⁸.

В наведеному провадженні призначався великий перелік вищенаведених судових експертиз:

- судово-медична — неповнолітніх осіб, що надавали інтимні послуги;
- судово-біологічна — сліди, виявлені на місці події, використанні презервативи;
- судово-балістична — пістолет «ZORAKI-MOD.914» та магазин з набоями у кількості 7 штук;
- судово-хімічна — сірниковий коробок, скляну банку, об'ємом 1 літр, паперовий згорток, картонну коробку з надписом «Доменик» з особливо небезпечним наркотичним засобом — каннабісом, дві пластикові пляшки, пристосовані для куріння.
- судово-психіатрична — підозрюваних, а також неповнолітніх осіб, що надавали інтимні послуги.

Крім того, на основі аналізу слідчої практики [Додаток А] визначено, що експертизи призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР протягом: а) 5 діб — 12%; б) 15 діб — 33%; в) 1 місяця — 36%; г) понад 1 місяць — 19%.

Результати судово-медичної експертизи є важливим джерелом інформації, яку слідство отримує під час розслідування злочинів проти моральності. Але для найбільш повного її отримання потрібно дотримуватись певних рекомендацій. Насамперед, перед експертом потрібно поставити вичерпний перелік питань, пов'язаних із встановленням окремих аспектів стану потерпілого. Судово-медична експертиза живих осіб при розслідуванні досліджуваних кримінальних правопорушень може вирішувати широке коло питань, зокрема про: характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; давність і механізм утворення ушкоджень; рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. Велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення злочинів проти моральності внаслідок фізичного контакту осіб, які задіяні під час вчинення суспільно-небезпечного діяння. Вказана експертиза має

³⁶⁸ Справа № 234/9901/15-к, Архів Краматорського міського суду Донецької обл., 2015 р.

важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, оскільки її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваного³⁶⁹.

Стосовно судово-біологічної експертизи, то у випадках дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, перед експертом необхідно ставити наступні питання:

- чи міститься у сліді кров;
- належить кров людині чи тварині;
- чи може кров належати певній особі;
- належить кров чоловіку чи жінці;
- який механізм утворення слідів крові на речових доказах;
- яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла);
- як давно утворився слід;
- яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах тощо³⁷⁰.

По аналогії можна визначити питання для дослідження будь-якої речовини біологічного походження, вилученої під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема:

- чи міститься у сліді біологічна речовина;
- яка речовина міститься у сліді;
- чи належить речовина людині;
- належить речовина чоловіку чи жінці;
- чи може речовина належати підозрюваному;
- який механізм утворення слідів речовини на доказах;
- як давно утворився слід;
- яка кількість речовини, що створила сліди на речових доказах³⁷¹.

³⁶⁹ Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

³⁷⁰ Кисин М. В. Следы крови : пособие / М. В. Кисин, А. К. Туманов. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.

³⁷¹ Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, які викликають сумнів щодо їх осудності. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що 7% досліджуваних правопорушень вчинені в стані алкогольного сп'яніння. Тому можна погодитися із А. С. Дмитрієвим, який зазначає, що емоційне збудження виникає на тлі алкогольного сп'яніння і найчастіше є проявом розгальмованості афективних реакцій. В зв'язку з цим експерти-психологи повинні мати в своєму розпорядженні висновок судово-наркологічної експертизи про наявність або відсутність у підозрюваного в момент вчинення правопорушення алкогольного сп'яніння, а також його ступінь³⁷².

І. Д. Спіріна акцентує увагу на тому, що судово-психіатрична експертиза, не вирішує питання про осудність, а дає лише свій висновок, що стосується психічного стану особи. Питання про осудність або неосудність вирішується слідчими підрозділами та судом³⁷³.

Для ілюстрації цього та інших матеріалів кримінальних проваджень, доречна буде позиція М. М. Коченова, який вказує на те, що стану афекту потерпілого передувало гостро конфліктна ситуація з винною особою, що спонукає до негайного реагування. Ознаками такої ситуації, що може бути причиною афекту, є: обставини, що загрожують життю людини і вчинки оточуючих; їх висловлювання, соціальні оцінки, що глибоко зачіпають або травмують її³⁷⁴.

З огляду на даний приклад та інші матеріали кримінальних проваджень, ми підтримуємо думку В. В. Нагаєва, який вказує на те, що стану афекту потерпілого передувало гостроконфліктна ситуація з винною особою, що спонукає до негайного реагування. Ознаками такої ситуації, що може бути причиною

³⁷² Дмитриев А. С. Судебная психиатрия : учебник / А. С. Дмитриев, Т. В. Клименко. М.: Юристъ, 1998. 408 с.

³⁷³ Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник / 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

³⁷⁴ Коченов М. М. Судебно-психологическая экспертиза / М.: Юристъ, 1977. 57 с.

афекту, є: обставини, що загрожують життю людини і вчинки оточуючих; їх висловлювання, соціальні оцінки, що глибоко зачіпають або травмують її³⁷⁵.

На нашу думку, доречним є перелік питань, які В. П. Смірнов пропонує для постановки експертові-психологові, зокрема:

- які індивідуально-психологічні особливості підозрюваний;
- які особливості міжособистісних відносин потерпілого та підозрюваного (соціально-психологічна характеристика динаміки їхніх міжособистісних взаємовідносин, їх конфлікту, аналіз способів вирішення конфліктних ситуацій);
- яким чином виявлені особистісні характеристики могли вплинути на особливості поведінки підозрюваного в досліджуваній ситуації;
- чи заходився підозрюваний у момент вчинення злочину в стані фізіологічного афекту³⁷⁶.

Крім визначених експертиз іноді працівники правоохоронних органів призначають специфічні експертизи. Зокрема, мистецтвознавчу.

Приклад: в лютому 2011 р. гр. Є. шляхом умовлянь втягнув неповнолітню гр. Ш. в заняття проституцією. У період з лютого по листопад 2011 р. він з метою забезпечення умов для заняття проституцією і підшукування осіб для надання їм неповнолітньої послуг сексуального характеру за грошову винагороду, використовуючи мобільний телефон, розмістив в меню «Знайомства» телевізійного інтертексту її номер мобільного телефону та на 4 веб-сайтах мережі Інтернет завантажив профілі з її анкетними даними, фотознімками та номером мобільного телефону. Вина підсудного у вчиненні інкримінованих злочинів підтверджується дослідженими в ході судового слідства доказами: протоколом огляду від 16.01.12 р., згідно якого було оглянуто веб-сайти

³⁷⁵ Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы : учеб. пособие / [2-е изд., перераб. и доп.]. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. 333 с.

³⁷⁶ Васильев В. Л., Смирнов В. П., Мамайчук И. И. Использование психолога в качестве консультанта, специалиста и эксперта на предварительном следствии: Юридическая психология: Хрестоматия [Електронный ресурс]. 26 авг. 2005 р. Режим доступа: <http://yurpsy.fatal.ru/help/xrest/text/spe/05.htm>.

мережі Інтернет і зображення оголених статевих органів, які були скопійовані на оптичний диск; висновком мистецтвознавчої експертизи № 112 від 17.01.12 р., згідно з якою представлений на експертизу диск DVD-R містить графічні файли порнографічного характеру в кількості 34 штук³⁷⁷.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що проведення різних видів експертних досліджень надає відповідь на запитання, що цікавлять працівників правоохоронних органів на різних етапах розслідування³⁷⁸. В той же час ми розуміємо, що нас цікавить не весь спектр криміналістичних експертиз, а окремі з них. Зокрема, дійсно важливе значення має трасологічна експертиза.

Зазначена слідча (розшукова) дія, як наголошує М. І. Порубов, вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування злочинів. Зокрема, трасологічна експертиза проводиться з метою ототожнення особи підозрюваного за слідами рук, ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосовувалися ним, по їхніх слідах³⁷⁹. Адже зазвичай під час вчинення злочинів проти моральності учасники події не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати дає дактилоскопічна експертиза. Крім того, негайна перевірка таких слідів за дактообліками (наприклад, «Дакта-2000», «Папілон», «Sonda») зумовлює миттєвий результат стосовно встановлення особи злочинця, його місця реєстрації, мешкання, причетності до вчинення інших злочинів³⁸⁰.

Важливим елементом використання спеціальних знань під час розслідування є оцінка висновку експерта. Висновок

³⁷⁷ Справа № 2120/1369/12, Архів Суворовського райсуду м. Херсон, 2013 р.

³⁷⁸ Лазарев В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 6. С. 76.

³⁷⁹ Криміналістика: Учебное пособие / Под ред. Н. И. Порубова. Мн.: Выш. шк., 1997. С. 249.

³⁸⁰ Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

експерта не має переваги перед іншими доказами та не є обов'язковим для слідчого, однак, незгода його з експертним висновком повинна бути мотивована у відповідному процесуальному документі — постанові про призначення повторної експертизи. В судовому засіданні, як зазначає Н. В. Скорик, суд може розглянути справу і без участі експерта. Для цього вивчається висновок експерта, який він надав на досудовому слідстві. Потім висновок повністю оголошується, обговорюється судом та оцінюється ним³⁸¹. З цього приводу доречно звернутися до позиції Л. Д. Удалової, яка відмічає, що експертиза та допит експерта — це зовсім різні слідчі дії. Вона аргументує це, говорячи, що свідчення експерта не належать до джерел доказів, вони містять різні фактичні дані, на основі яких слідчий чи суд (суддя) встановлює наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння³⁸².

В той же час, як доречно зазначає Г. А. Абдумаджидов, допит зазначеної особи не повинен підміняти собою експертизу³⁸³. Тому не варто нехтувати можливістю застосування відеозапису при проведенні цих заходів. Ці науково-технічні засоби мають бути застосовані по відношенню до осіб, які вчинили злочин або будь-яким чином причетні до вчинення, інакше будуть порушені конституційні гарантії недоторканості особи, що є прямим порушенням законності³⁸⁴. Крім того, під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення зазначена дія є одним зі способів оцінки достовірності висновку експерту.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень по факту втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, було встановлено, що результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь — 47% випадків; одержати відомості про особливості вчинення

³⁸¹ Скорик Н. В. Оценка и использование заключения эксперта судом // *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1975. Випуск 11. 1975. С. 160–166.

³⁸² Удалова Л. Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання // *Право України*. 2003. № 2. С. 111–113.

³⁸³ Абдумаджидов Г. А. Расследование преступлений : (Процессуально-правовое исследование) / Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.

³⁸⁴ Паламарчук С. С. Деякі аспекти проведення оперативно-розшукових заходів із застосуванням відеозапису / С. С. Паламарчук, О. І. Ізотов // *Науковий вісник Нац. акад. вн. справ України*. Ч. 2. № 1. 2002. С. 112–118.

кримінального правопорушення – 68%. Якщо при розслідуванні застосовувати експертизи, на важливість яких було наголошено вище, то даний показник буде зростати.

Зважаючи на неоднорідність й специфічність об'єктів експертних досліджень у кримінальних провадженнях вказаної категорії, ми вважаємо також доцільним проведення комплексних експертних досліджень:

- судово-медичної та судово-психіатричної;
- судово-медичної та судово-біологічної.

Підводячи підсумок, зазначимо, що використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства має важливе значення протягом всього кримінального провадження. Вони можуть використовуватись як безпосередньо особою, так і опосередковано. Залучення відповідних спеціалістів до проведення огляду місця події дає позитивні результати: вилучається більша кількість доказової інформації, які можна використовувати в ході розслідування зазначених кримінальних правопорушень. В досліджуваних кримінальних провадженнях в основному призначаються судово-медичні та різні види судово-біологічних експертиз. Трасологічні експертизи, а також інші криміналістичні експертизи, призначаються досить рідко. Лише комплексне використання спеціальних знань надасть змогу більш чітко відтворювати частини явища.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичний аналіз та розв'язання наукового завдання з розробки й наукового обґрунтування концептуальних засад методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Найсуттєвішими результатами дослідження є такі.

Зокрема, визначено сутність та структуру криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, в якій виокремлено наступні елементи: спосіб вчинення злочину; засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; обстановка злочину; слідова картина; особа злочинця (сутенера); особа неповнолітнього потерпілого.

Виокремлено типові способи та засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією. Доведено, що при вчиненні досліджуваного правопорушення здебільшого має місце повноструктурний склад способу, адже переважно (96%) мають місце елементи підготовки й приховування злочину. Визначено способи підготовки до його вчинення: планування злочину – 98%; пошук приміщення для надання інтимних послуг – 37%; облаштування зазначеного приміщення – 18%; добір співучасників звідництва та розподіл між ними функцій – 62%; підбір неповнолітніх осіб для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам сексуальних послуг – 82%; вибір й підготовка засобів злочину – 79%; створення у неповнолітнього мотивації до заняття проституцією – 57%; пошук клієнтів – 26%; визначення засобів зв'язку між сутенером і клієнтами – 49%; розміщення оголошень в ЗМІ чи Інтернеті – 28%; виготовлення візиток – 2%. Запропоновано класифікацію засобів втягнення неповнолітніх в заняття проституцією. Розкрито типові способи приховування сутенерства.

Здійснено науковий аналіз обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, шляхом дослідження окремих її елементів: місця, часу, умов та слідової картини злочину. Вперше запропоновано класифікацію місць учинення кримінального правопорушення, зокрема: розважальні заклади (нічні клуби, кафе, бари, ресторани); місця проведення вільного часу (бази відпочинку, готелі, «зйомні» квартири; місця

проживання «замовника» (квартири, будинки, дачні кооперативи); відкрита місцевість (парки, сквери, лісосмуги); підсобні приміщення (фотостудії, масажні салони). Охарактеризовано час й умови здійснення сутенерства.

Окреслено слідову картину злочину. Виявлено вузлові ділянки, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, зокрема це місця: а) надання неповнолітніми інтимних послуг; б) проживання сутенера; в) проживання неповнолітнього потерпілого.

Визначено криміналістично вагомі ознаки особи злочинця (сутенера). Надано типову характеристику особи злочинця, який втягує неповнолітніх до заняття проституцією: це здебільшого жінки, віком від 30 до 40 років, які мають базову вищу освіту, заміжні, не мають постійного місця роботи, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за злочини проти громадського порядку й моралі.

Виявлено віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих в заняття проституцією, а саме це: особи із малозабезпечених сімей – 29%; особи, які навчаються далеко від місця проживання батьків – 67%; особи з нестабільною психікою або психічними захворюваннями – 11%; особи із неблагополучних сімей – 54%; особи, які проживають в зоні проведення антитерористичної операції – 5%.

Виокремлено обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, зокрема: 1) наявність факту втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства; 2) у чому саме полягали ці дії; 3) способи учинення злочину; 4) засоби й знаряддя, які застосовував сутенер для втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; 5) обстановка злочинної події; 6) місце злочинних дій; 7) тривалість злочинної діяльності; 8) відомості, що характеризують особу злочинця (сутенера); 9) мотиви злочину; 10) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності злочинця; 11) конкретні наслідки діяння; 12) характеристика особи неповнолітнього; 13) психологічний стан неповнолітнього, до та після втягнення його в заняття проституцією; 14) вчинення відносно неповнолітнього інших суспільно-небезпечних діянь; 15) причини та умови, що сприяли учиненню

злочину; 16) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності злочинця.

Виокремлено й систематизовано типові слідчі ситуації розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, зокрема: а) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини злочину та її причетності до нього – 19%; б) злочинець (сутенер) відомий, але недостатньо доказів для повідомлення йому про підозру – 47%; в) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, наявні матеріальні сліди й очевидці злочину, але вона переховується від слідства й суду – 18%; г) наявний факт втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, але відсутні матеріальні сліди й очевидці злочину, особу злочинця не встановлено – 16%.

Виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства: 1) відомості надійшли від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства конкретною особою – 31%; 2) відомості надійшли від заявника, що є свідком втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства або їх легалізації – 22%; 3) відомості стали відомі в ході проведення розслідування предикатного злочину – 41%; 4) відомості стали відомі від іноземних правоохоронних органів, які виявили факт легалізації доходів, одержаних шляхом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, громадянином України – 4%; 5) інформація надійшла від засобів масової інформації – 2%.

Конкретизовано організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, одночасного допиту раніше допитаних осіб та пред'явлення для впізнання. Розкрито тактичні помилки, яких припускаються слідчі при огляді місця події, зокрема: невчасне здійснення огляду – 67%; нелогічне й поверхневе дослідження слідів на місці події – 69%; невикористання розшукової інформації – 72%; недостатність техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину – 56%; відсутність додатків до протоколу

огляду – 79%. Запропоновано організаційно-підготовчі заходи та удосконалено тактичні прийоми проведення огляду місця події та освідування.

Встановлено, що більшість одночасних допитів (93%) за участі підозрюваних (сутенер, звідник) та неповнолітніх проводяться у конфліктних ситуаціях. Для подолання конфліктних ситуацій допиту запропоновано найбільш ефективні прийоми його проведення: 1) встановлення психологічного контакту; 2) втягнення неповнолітнього у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для справи; 3) використання рефлексії неповнолітнього; 4) деталізація показань учасників допиту; 5) пред'явлення доказів для активізації пам'яті допитуваних осіб; 6) спостереження за поведінкою допитуваного; 7) застосування відеозапису.

З'ясовано, що у більшості кримінальних проваджень одночасний допит був вкрай необхідним, проте проводився лише у 65% випадках. Виявлено низьку ефективність одночасних допитів, адже лише у 18% випадків протиріччя у показаннях підозрюваних (сутенера, звідника) і неповнолітнього було усунуто.

Доведено ефективність застосування положення п. 2 ч. 1 ст. 232 КПК України (впізнання в режимі відеоконференції) для забезпечення безпеки неповнолітніх потерпілих й свідків. З'ясовано, що даний вид впізнання у слідчій діяльності практично не застосовується. На думку слідчих, це зумовлено відсутністю відповідного технічного забезпечення слідчого підрозділу (74%) та складністю підготовки й проведення процесуальної дії (49%).

Конкретизовано форми використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Серед основних форм виділено: безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування – 7%; призначення та проведення судових експертиз – 96%; участь спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій – 68%. Найбільш розповсюдженим під час розслідування сутенерства є призначення експертиз. Серед них характерними є судово-медична та судово-психіатрична експертиза. Зважаючи на неоднорідність й специфічність об'єктів експертних досліджень у кримінальних провадженнях вказаної

категорії, обґрунтовано доцільність проведення комплексних експертних досліджень.

Викладені у монографії положення, висновки, рекомендації та емпіричний матеріал можуть бути використані як при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства працівниками правоохоронних органів, так і під час проведення подальших досліджень проблем організаційно-тактичного забезпечення розслідування інших видів кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдумаджидов Г. А. Расследование преступлений : (Процессуально-правовое исследование) / Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.
2. Алешина А. П. Социально-нравственный аспект института судимости и его учет в современной правовой политике. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2009. № 1. С. 89–94.
3. Анощенко С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем / Москва: Волтерс Клувер, 2006. 172 с.
4. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника : [учебное пособие] / М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.
5. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. на здоб. наук. ст. д.ю.н. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.
6. Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией : Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Махачкала: Дагестанский государственный университет. 2004. 19 с.
7. Атанесян Г. А., Поташник Д. П. Криминологическое и судебно-бухгалтерское исследование документов при расследовании хищений социалистического имущества: Учеб. пособ. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. 99 с.
8. Ахмедшин Р. Я. Понятие и сущность психолого-криминологической характеристики личности преступника. *Личность преступника и преступная мотивация*: Сб. статей. Томск: Изд-во НТЛ, 1999. С. 56–59.
9. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина І: Підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
10. Банин В. А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа) / Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1981. 54 с.
11. Басалаев А. Н. Криминологическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение) / А. Н. Басалаев, В. А. Гуняев // М.: Юрид. лит., 1976. 166 с.
12. Бахин В. П. Криминологика. Проблемы и мнения (1962–2002) / К.: Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.
13. Бахин В. П. Криминологика: курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахин, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 432 с.
14. Бахин В. П. Состав і призначення криминологічної характеристики злочинів / В. П. Бахин, Б. Є. Лук'янчиков // *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1 (4). С. 39–43.
15. Бедь В. В. Юридична психологія : Навчальний посібник / К.: «Каравелла»; Львів: «Новий світ-2000», «Магнолія плюс» 2003. 376 с.
16. Белкин Р. С. Криминологика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминологии / М. : НОРМА-ИНФРА М, 2000. 990 с.
17. Белкин Р. С. Тенденция и перспективы развития криминологии // Социалистическая законность. 1983. № 1. С. 25–26.
18. Береза К. Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Том 3. Випуск № 3-2. С. 257–260.
19. Береза К. Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : Збірник наукових праць*. 2015. № 4. С. 303–309.
20. Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–178.
21. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. № 2. 2015. С. 187–193.
22. Білоус І. І. Сутнісна характеристика легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 82–88.
23. Бондар В. С. Функціональне призначення криминологічної характеристики злочинів у сучасних умовах. *Вісник Академії адвокатури України*. № 2 (24). 2012. С. 130–137.
24. Бондаренко Л. О. Проституція: юридичний та соціально-психологічний аспекти. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 194–199.
25. Борідько О. А. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник / О. А. Борідько, К. В. Парасочкіна, Г. О. Пономаренко. Херсон : Видавельськ Чувє С. М., 2006. 72 с.
26. Боровик О. В. Особенности досудебного производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Москва, 2006. 220 с.
27. Букаев Н. Проблемы производства освидетельствования как следственного действия по УПК РФ / Н. Букаев, Н. Гребнева // *Закон и жизнь*. 2004. № 10. С. 13–14.
28. Бутырин А. Ю. Теория и практика судебной строительно-технической экспертизы / ОАО Издательский Дом «Городец»: СПС «Консультант Плюс». 2008. 134 с.

29. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних провадження щодо неповнолітнього : дисер. на здобуття наукового ступеня кан. юр. наук / Харківський національний університет внутрішніх справ: Харків, 2017. 298 с.
30. Валуйская М. Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. Наук. теоретич. журнал. 2000. Вип. 2. С. 138–143.
31. Варивода В. Адміністративно-правова протидія проституції: вирішення проблеми. *Право України*. 2005. № 7. С. 61–62.
32. Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину : порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. 2015. № 1. С. 25–30.
33. Василяди А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение: автор диссертации канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / М., 1988. 21 с.
34. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. М., 1984. 164 с.
35. Васильев А. Н. Следственная тактика [Текст] / М. : Юрид. лит., 1976. 200 с.
36. Васильев В. Л., Смирнов В. П., Мамайчук И. И. Использование психолога в качестве консультанта, специалиста и эксперта на предварительном следствии: Юридическая психология: Хрестоматия [Электронный ресурс]. 26 авг. 2005 р. Режим доступа: <http://yurpsy.fatal.ru/help/xrest/text/spe/05.htm>.
37. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 24 с.
38. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193–199.
39. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.
40. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения расследования отдельных видов преступлений: моногр. / Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. 333 с.
41. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / М.: Книжный мир, 2004. 332 с.
42. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / К., 1992. 20 с.
43. Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія / В. І. Галаган, І. В. Басиста. К.: КНУВС, 2007. 236 с.
44. Гапанович Н. Н. Отказ в возбуждении уголовного дела / Мн.: Изд-во БГУ, 1967. 187 с.
45. Гацелюк В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи // Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., 2 червня 2010 р. Донецьк, 2010. С. 53–57.
46. Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик // Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений. Свердловск: УрГУ. 1978. С. 8–10.
47. Гинзбург А. Я. Тактика предъявления для опознания / Под редакцией И. М. Лузгина. М., 1971. 64 с.
48. Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.
49. Гончаренко В. И. Понятие криминалистической характеристики преступлений / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпальный // Криминалистика и судебная экспертиза. К.: Вища школа, 1986. Вып. 33. С. 11–16.
50. Грамматчиков М. В. Судимость: исторический, уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М., 2003. 195 с.
51. Грамович Г. И. Осмотр места происшествия / М.: Юристъ, 1960. 46 с.
52. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : Учебное пособие / Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.
53. Гумін О. М. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції / О. М. Гумін, Є. В. Пряхін // *Наше право*. № 8. 2014. С. 100–105.
54. Гуров В. И. Орудия и средства совершения преступления в советском уголовном праве : дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. Свердловск, 1983. 182 с.

55. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1971. 168 с.
56. Демидов Н. Н. Изучение личности преступника в процессе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Волгоград, 2003. 23 с.
57. Дмитриев А. С. Судебная психиатрия : учебник / А. С. Дмитриев, Т. В. Клименко. М.: Юристъ, 1998. 408 с.
58. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : Монография / Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С. П. Щербы. М., 2009. 448 с.
59. Домашенко О. М. Тактичні помилки в слідчій діяльності: їх види та класифікація. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 32. 2016. С. 125–140.
60. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1987. 163 с.
61. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений*: Сб. науч. тр. 1975. Вып. 41. С. 27–29.
62. Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.
63. Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. Издательство Проспект, 2011. 216 с.
64. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник / Москва : НОРМА, 2001. 624 с.
65. Ємець О. М. Пошук фактичних даних про втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2015. С. 260–269.
66. Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.
67. Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.
68. Єфімов М. М. Особливості проведення огляду при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2019. № 6. С. 61–66.
69. Єфімов М. М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2017. № 1-2. С. 162–168.
70. Єфімов М. М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (10-11 березня 2017 року, м. Сладковичево). Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 270.
71. Єфімов М. М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 5. С. 213–218.
72. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / М. М. Єфімов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
73. Жванков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / Москва : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.
74. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1983. 246 с.
75. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении. *Криміналістика і судебна експертиза*. Вып. 26. К. : Вища шк., 1983. С. 46–51.
76. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Х.: Право, 2008. Вип. 8. С. 102–108.
77. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія. *Правничий часопис Донецького університету*. 2001. № 1 (6). С. 56–59.
78. Заброта Д. Г. Правові та організаційні основи діяльності Патрульної служби МВС України : навч. посібник / Д. Г. Заброта, Ю. В. Сіроштан. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. 148 с.
79. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю // Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. (12.00.09.) / Київ, 2005. 20 с.

80. Зелінський А. Ф. Кримінологія : Навчальний посібник / К.: Рубікон, 2000. 240 с.
81. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений*: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.
82. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления. *Соц. законность*. 1974. № 11. С. 14–19.
83. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / Горький: Горьковская высш. шк. МВД СССР, 1974. 168 с.
84. Ильченко Ю. И. Тактические приемы исследования обстановки места происшествия: автореф. дис. канд. юрид. наук / Алма-Ата, 1966. 18 с.
85. Использование специальных познаний при расследовании преступлений: Учебное пособие / Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф. В., Евдокимов Н. С. и др.; отв. ред. Ф. В. Глазырин. Свердловск: Ур. ГУ, 1978. 136 с.
86. Ищенко Е. П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений. 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : Матер. междунауч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 120–121.
87. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : Учебник / Изд. 2-е, испр. и доп. Под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П. Ищенко. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. 748 с.
88. Ищенко Е. П. Криминалистика / Ищенко Е. П., Филиппов А. Г. / учебник. 2013. 798 с.
89. Ищенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція 5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя: матеріали у 3 част. Запоріжжя. 2010. Ч. 1. С. 180–182.
90. Карагодін В. Н. Особенности детерминированности способа сокрытия преступления. *Повышение эффективности расследования преступлений*. Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. 64 с.
91. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 268–273.
92. Качковський М. С. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 27 (66). 2014. № 2. С. 136–142.
93. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%SA>.
94. Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 103–106.
95. Ким Д. В. Следственная ситуация как информационно-познавательная система в деятельности по расследованию преступлений: по материалам корыстно-насильственных преступлений : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юр. наук / Министерство общего и профессионального образования РФ. Томский государственный университет. Юридический факультет. Томск, 1999. 27 с.
96. Кисин М. В. Следы крови : пособие / М. В. Кисин, А. К. Туманов. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.
97. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 // Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 253 с.
98. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
99. Когутич І. Тактика підготовки пред'явлення для впізнання у судовому слідстві. *Вісник Львівського університету*. 2004. № 40. С. 408–414.
100. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємство, господарство і право*. № 11. 2016. С. 202–206.
101. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 10–18.
102. Колдин В. Я. Вещественные доказательства : Информационные технологии процессуального доказывания / М.: Издательство НОРМА, 2002. 768 с.
103. Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник / Академія адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 135 с.
104. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : [учеб. пособие] / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

105. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук / Х., 1967. 522 с.
106. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс... д-ра юрид. наук. / Х., 1967. 43 с.
107. Колмаков В. П. Следственный осмотр / М.: Юрид. лит., 1969. 196 с.
108. Кондратов Д. Ю. Відмежування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) від суміжних складів злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 53–62.
109. Коновалова В. Е. Тактика производства очной ставки. *Ученые записки Харьковского юридического института*. 1955. Вып. 6. С. 121–126.
110. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. Харьков: Факт, 2001. 156 с.
111. Коченов М. М. Судебно-психологическая экспертиза / М.: Юристь, 1977. 57 с.
112. Крамаренко В. П. Организационно-тактические ошибки в структуре следственного действия. *Теория та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Х., 2007. Вип. 7. С. 32–34.
113. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник [для студентів юрид. вузів фак.] / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.
114. Криміналістика (курс лекцій) : навчальний посібник / [М. Ю. Будзівський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська]. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 362 с.
115. Криміналістика : навч. посіб. / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.
116. Криміналістика : [учебник] / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юристь, 2005. 781 с.
117. Криміналістика : учеб. для вузов / Под ред. Р. С. Белкина. М. : Изд. Группа НОРМА-ИНФРА М, 2001. 998 с.
118. Криміналістика : учебник / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.]; под ред. Р. С. Белкина. М. : Норма, 2005. 992 с.
119. Криміналістика : Учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристь, 2001. 718 с.
120. Криміналістика : учебник / Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1984. 438 с.
121. Криміналістика : Учебник / Под ред. Р. С. Белкина. М.: Издательство «Юридическая литература», 1976. 411 с.
122. Криміналістика : Учебник для вузов / А. Ф. Волынский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александрова и др.; Под ред. проф. А. Ф. Волынского. М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.
123. Криміналістика: Учебное пособие / Под ред. Н. И. Порубова. Мн.: Выш. Шк., 1997. С. 249.
124. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
125. Криміналістика : Підручник / Н. П. Яблоков. М.: Юристь, 2001. 398 с.
126. Криміналістика: Підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко. За ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
127. Криміналістика / Под ред. В. А. Образцова. М.: Юрист, 1995. 346 с.
128. Криміналістика / Под ред. Н. П. Яблокова. М.: БЕК, 1995. 664 с.
129. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
130. Кримінологія : Курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. К.: МАУП, 2002. 296 с.
131. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [підручник] / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х. : Право, 2009. 288 с.
132. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / М.: Госюриздат, 1960. 244 с.
133. Кузнецов Н. П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела / Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1983. 116 с.
134. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление и покушение / М., 1958. С. 50-51.
135. Кузьменко Н. К. Систематизация неотложных следственных действий при раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособ. К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1981. 96 с.
136. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / За заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. К.: Хрінком Інтер, 2001. 368 с.
137. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 20 с.

138. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 219 с.
139. Курс криміналістики : учеб. пособие для вузов, 3-е изд., доп. / М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001. 846 с.
140. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.
141. Кушнірчук О. Р. Чинники та причини формування схильності до проституції у вихованок школи-інтернату [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/2012_104_1/Kushnir.pdf.
142. Лавров В. П. Исходные следственные ситуации и криминалистические методы их разрешения : сб. науч. тр. / [Отв. ред. В. П. Лавров]. М. : ВЮЗШ, 1991. 152 с.
143. Лазарев В. А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституции и сутенерстве. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2017. № 3. С. 107–112.
144. Лазарев В. О. Аналіз первинної інформації при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Харків, 19-20 січня 2018 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 86–90.
145. Лазарев В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. С. 74–79.
146. Лазарев В. О. Деякі аспекти обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Одеса, 29-30 грудня 2017 року). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 226–228.
147. Лазарев В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 240–248.
148. Лазарев В. О. Обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5. С. 106–112.
149. Лазарев В. О. Окремі проблеми визначення обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Право, суспільство і держава: форми взаємодії : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 12-13 січня 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 94–97.
150. Лазарев В. О. Організація і тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Том 3. С. 134–139.
151. Лазарев В. О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Львів, 26-27 січня 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 112–115.
152. Лазарев В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 178–185.
153. Лазарев В. О. Особливості здійснення підготовчих заходів до огляду місця події при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства / В. О. Лазарев, К. О. Чаплинський. Теорія і практика розвитку наукових знань : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 28-29 грудня 2017 року). Київ: Міжнародний центр наукових досліджень, 2017. С. 18–20.
154. Лазарев В. О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 88–92.
155. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / К., 2005. 227 с.
156. Ластов С. І. Допрос – важнейшее следственное действие : лекция / С. І. Ластов, Ф. Г. Тарасенко. К.: Высш. шк. МВД УССР, 1962. 36 с.
157. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія / К. : Логос, 2004. 324 с.
158. Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.

159. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : [підручник] / Істина, 2014. 432 с.
160. Ломброзо Ч. Преступление / СПб: Изд-во Н. К. Мартынова, 1900. 259 с.
161. Лузгин И. М. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение / И. М. Лузгин, В. П. Лавров // М., 1980. 34 с.
162. Лук'янчиков Є. Д. Завдання і види освідування за новим КПК України / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков. Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (Харк. нац. ун-т внутр. справ, 5 квіт. 2013 р.) X. : ХНУВС, 2013. С. 136–142.
163. Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.
164. Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков. *Юридичний часопис НАВС*. 2013. № 1. С. 264–269.
165. Лунгу В. И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационный аспекты) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / К., 1991. 25 с.
166. Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и понятиях криминалистического изучения личности. *Вестн. Моск. ун-та: Сер. 11. Право*. 1999. № 3. С. 42–45.
167. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. кандидата юридических наук: 12.00.09 / Москва, 1983. 200 с.
168. Макаренко Є. І. Огляд місця події: навч. посібник / Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 2001. 156 с.
169. Маклаков А. Г. Общая психология : учебн. / СПб. : Изд-во «Питер». 2000. 592 с.
170. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления // Энциклопедия уголовного права. Т. 4: Состав преступления. СПб : Издание профессора Малинина В. Б, 2005. С. 237–502.
171. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.
172. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 3 (62). С. 88–97.
173. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.
174. Маньч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография / под ред.: Мелешко Н. П. М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.
175. Матусовский Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 244 с.
176. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навчальний посібник / [О. В. Батюк, Р. І. Благуа, О. М. Гумін та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
177. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1973. Вып. 10. С. 28.
178. Митрохина З. И. Использование данных психологии при производстве допроса / К.: УМК ВО, 1990. 52 с.
179. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / К. : Изд-во при КГУ, 1984. 134 с.
180. Мишин А. В. Расследование поджогов личного имущества граждан / Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. 128 с.
181. Мінка П. Я. Тактика розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями : навч. посібник / П. Я. Мінка, К. О. Чаплинський. Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітарн. ун-тет, 2007. 176 с.
182. Мінц М. О. Соціологія девіантної поведінки: навч. посібник для вузів / Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили. 2010. 244 с.
183. Мінченко С. І. Визначення допустимих меж обмеження прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 3. 2013. С. 156–163.
184. Мінченко С. І. Запобігання невиконанню судових рішень у контексті реформування кримінальної юстиції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 9–14.
185. Мороз І. Участь патрульних поліції в огляді місця події. *Підприємство, господарство і право*. № 2. 2017. С. 274–277.
186. Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 / Кривий ріг. 2015. 280 с.
187. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы : учеб. пособие / [2-е изд., перераб. и доп.]. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. 333 с.

188. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 218 с.
189. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К. : Юрид. думка, 2010. 1288 с.
190. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: Навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Грищенко С. О. Х.: «Оберіг», 2013. 344 с.
191. Негоденко В. К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність // К.: «Наукова думка», 1971. 72 с.
192. Новий тлумачний словник української мови : У 3 т. / К., 2003. Т. 1: А–К.
193. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / Львів, 1978. 112 с.
194. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / М.: Юристь, 2007. 336 с.
195. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : Методичні рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова]. Х.: ФО-П Чальцев О. В.. 2009. 100 с.
196. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. М.: Рус. яз., 1985. 797 с.
197. Осмотр места происшествия : практическое пособие / Под ред. А. И. Дворкина. М. : Юристь, 2000. 336 с.
198. Паламарчук С. С. Деякі аспекти проведення оперативно-розшукових заходів із застосуванням відеозапису / С. С. Паламарчук, О. І. Ізотов. *Науковий вісник Нац. акад. вн. справ України*. № 1. Ч. 2. 2002. С. 112–118.
199. Пантелеев И. Ф. Криминалистика : учебник / И. Ф. Пантелеев, Н. А. Селиванов. М. : Юрид. лит., 1975. 544 с.
200. Петренко В. М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений / М.: МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. 64 с.
201. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / К., 2006. 205 с.
202. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 2. 2013. С. 126–131.
203. Полубинский В. И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений / М.: Академия МВД СССР, 1980. 121 с.
204. Правові засади оперативно розшукової діяльності: Навчальний посібник / [Антонов К. В., Вишня О. В., Сачко О. В., Халимон С. І.] / За ред. проф. І. Г. Богатирьова. Х.: Харків юридичний, 2009. 348 с.
205. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. : Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.
206. Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів: Наказ Мінфін, МВС, СБУ № 103/162/384 від 11.03.2019 р. Електронний ресурс : Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0368-19>.
207. Пудовочкин Ю. Е. Учение о составе преступления : [монография] / М. : Юристинформ, 2009. 248 с.
208. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция / Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.
209. Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей / [И. С. Алексеева, С. В. Амплеев, В. Г. Баяхчев и др.] ; под ред. И. Н. Кожевникова. М. : Спартак, 1999. 266 с.
210. Ривман Д. В. О содержании понятия виктимность. *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград, 1974. С. 18–28.
211. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : Монографія / К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.
212. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : Учеб. пособие для вузов / М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 351 с.
213. Руководство по расследованию преступлений: науч. практ. пособие / А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников. Харьков: Консум, 2001. 608 с.
214. Рыжаков А. П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства / М. : Инф. издат. дом «Филинь», 1997. 128 с.
215. Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні освідування // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 24–26.

216. Саинчин О. С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.
217. Салтевский М. В. Собираание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии: учеб. пособие. Киев: НИиРОО КВШ МВД СССР, 1980. 112 с.
218. Салтевский М. В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей : специализированный курс криминалистики: Учебник / Отв. ред. М. В. Салтевский. К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. 344 с.
219. Салтевский М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / К.: Кондор, 2008. 558 с.
220. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. (12.00.09.) / Київ, 1999. 20 с.
221. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Соц. законность*. 1977. № 2. С. 54–62.
222. Семернева Н. К. Пути усиления борьбы с преступностью несовершеннолетних / Н. К. Семернева, В. М. Сидорова // Сб. учен. тр. Свердлов. юрид. ин-та. 1974. Вып. 29. С. 64–67.
223. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.
224. Сенчик Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К., 1983. Вып. 26. С. 26–31.
225. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение преступлений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дисс... канд. юрид. наук / М., 1966. 26 с.
226. Сергеева Д. Б. Элементы (стадии) кримінально-процесуального доказування // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. С. 299–301.
227. Скорик Н. В. Оценка и использование заключения эксперта судом. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1975. Выпуск 11. 1975. С. 160–166.
228. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. 405 с.
229. Советский уголовный процесс / Под ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого. К.: Вища шк., 1983. 380 с.
230. Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воронеж: Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской федерации. 2013. 18 с.
231. Сперанский К. К. Уголовно-правовая борьба с преступлениями несовершеннолетних и против них / Ростов на Д., 1991. 118 с.
232. Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник / 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.
233. Справа № 2120/1369/12, Архів Суворовського райсуду м. Херсон, 2013 р.
234. Справа № 234/9901/15-к, Архів Краматорського міського суду Донецької обл., 2015 р.
235. Справа № 243/9808/15-к, Архів Слов'янського міськрайонного суду Донецької обл., 2017 р.
236. Справа № 2602/246/2012, Архів Дарницького районного суду м. Києва, 2015 р.
237. Справа № 265/3736/13-к, Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької обл, 2014 р.
238. Справа № 266/185/17, Архів Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької обл., 2017 р.
239. Справа № 297/2471/13-к, Архів Березівського районного суду Закарпатської обл., 2013 р.
240. Справа № 325/2089/15-к, Архів Приазовського районного суду Запорізької обл., 2016 р.
241. Справа № 345/1062/15-к, Архів Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської обл., 2015 р.
242. Справа № 405/7185/14-к, Архів Ленінського районного суду м. Кіровограда, 2016 р.
243. Справа № 437/6889/13-к, Архів Ленінського районного суду м. Луганська, 2014 р.
244. Справа № 437/9790/13, Архів Ленінського районного суду м. Луганська, 2013 р.
245. Справа № 522/15097/15-к, Архів Приморського районного суду м. Одеси, 2017 р.
246. Справа № 646/5514/15-к, Архів Червонозаводського районного суду м. Харкова, 2015 р.

247. Справа № 664/1351/16-к, Архів Цюрупинського районного суду Херсонської обл., 2016 р.
248. Справа № 750/10449/16-к, Архів Деснянського районного суду м. Чернігова, 2017 р.
249. Справа № 757/10942/14-к, Архів Печерського районного суду м. Києва, 2014 р.
250. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник / К., 1997. 44 с.
251. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [наук.-практ. посібник] / К. : Атіка, 2009. 64 с.
252. Степанов В. В. Современные проблемы осмотра места происшествия. Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Влияние идей И. Н. Якимова на развитие современной криминалистики», посвященной 130-летию со дня рождения И. Н. Якимова. М., 2014. С. 86–91.
253. Степанова Ю. П. Поняття рецидиву злочинів. Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення: м-ли міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 року): [у 2 ч.]. Львів, 2007. Ч. 1. С. 258–261.
254. Степанюк Р. Л. Окремі проблеми та перспективи формування і реалізації криміналістичних рекомендацій в умовах дії нового КПК України. Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (Харк. нац. ун-т внутр. справ, 5 квіт. 2013 р.) Х. : ХНУВС, 2013. С. 278–282.
255. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.
256. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.
257. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.
258. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. С. Строгович. М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.
259. Танасевич В. Г. О криминалистической характеристики преступлений / В. Г. Танасевич, В. А. Образцов. ВИ по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М., 1976. Вып. 25. С. 94–104.
260. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90–94.
261. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. М., «Юрид. лит.», 1974. 222 с.
262. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ : Монография / Одесса: Юридическая литература, 2002. 360 с.
263. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.
264. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : моногр. / Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с.
265. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / М.: Высшая Школа. 1968. 148 с.
266. Туляков В. А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы : моногр. / Одесса: Юридична література, 2000. 335 с.
267. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : Учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2009. 1072 с.
268. Удалова Л. Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання. *Право України*. 2003. № 2. С. 111–113.
269. Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. 25 с.
270. Франк Л. В. Виктимология и виктимность / Душанбе, 1972. С. 10.
271. Фролов О. В. Суб'єкти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Часопис Академії адвокатури України*. № 4 (25). 2014. С. 77–83.
272. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Класичний приватний університет, Запоріжжя. 2017. 236 с.
273. Халін О. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 166–168.
274. Халін О. В. Особливості організації розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 60–67.
275. Хольст Б. Факторы, формирующие виктимность. *Вопросы борьбы с преступностью*. М.: Юридическая лит-ра, 1984. Вып. 41. С. 73–77.

276. Хоменко С. Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 396–405.
277. Цветков П. П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе / Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. 76 с.
278. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.
279. Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Москва: Московская государственная юридическая академия. 2004. 21 с.
280. Чаплинский К. О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник ДДУВС*, спец. випуск. № 57. 2011. С. 232–238.
281. Чаплинский К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 103 с.
282. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
283. Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Одеса, 2005. 245 с.
284. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / К., 2010. 610 с.
285. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. До 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.
286. Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2011. 20 с.
287. Шевчук Т. А. Щодо негативної ролі засобів масової інформації у популяризації заняття проституцією серед неповнолітніх [Електронний ресурс] // Форум права. 2012. № 2. С. 774–778. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12stapcn.pdf>.
288. Шепитько В. Ю. Криминалистика: Курс лекций. Издание второе, переработанное и дополненное / Х.: ООО «Одиссей», 2005. 368 с.
289. Шепитько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. між від. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад.. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.
290. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
291. Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141–148.
292. Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособие / Иркутск: Изд-во Иркут. Гос. Ун-та, 1976. 92 с.
293. Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 40–43.
294. Шербаковский М. Г. Судебные экспертизы : учебно-теоретич. пособие / Х. : Эспада, 2005. 536 с.
295. Шербаковский М. Г. Співвідношення спеціальних знань з уміннями та навичками. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. До 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 225–226.
296. Щур Б. В. Джерела та особливості реалізації криміналістичних методичних рекомендацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 273–279.
297. Юрин А. И. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция / А. И. Юрин, Ю. Д. Федоров. Ташкент, 1974. 20 с.
298. Яблоков Н. П. Криминалистика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. М. : Юристь, 2005. 268 с.
299. Яблоков Н. П. Совершенствование методических основ расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 2. С. 68–71.
300. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика: Практическое пособие, 2-е изд., перераб. и доп. / М.: НКВД РСФСР, 1929. 236 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати узагальнення судово-слідчої практики
протягом 2008–2018 рр., а саме 268 кримінальних справ
та 112 кримінальних проваджень

№	Досліджувані питання	%
1	2	3
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		
Обстановка вчинення злочину		
1	Час вчинення злочину	
	1) з 24 до 6 години	7
	2) з 18 до 24 годин	73
	3) з 6 до 12 години	1
	4) з 12 до 18 години	19
	5) будні дні	66
	6) у вихідні дні	34
	6) влітку	32
	7) восени	23
	8) взимку	11
	9) навесні	34
2	Місце втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства	
	1) розважальні заклади	29
	нічні клуби	22
	кафе	2
	бари	1
	ресторани	4
	2) місця проведення вільного часу	42
	бази відпочинку	23
	готелі	6
	«зйомні» квартири	13
	3) місця проживання «замовника»	8
	квартири	3
	будинки	4
	дачні кооперативи	1
	4) відкрита місцевість	14

Додаток А (продовження)

1	2	3
	парки	4
	сквери	1
	лісосмуги	9
	5) підсобні приміщення	7
	фотостудії	3
	масажні салони	3
	інше	1
3	Сліди втягнення неповнолітнього в заняття проституцією випадків виявлялися	
	1) на місці надання інтимних послуг	64
	2) поза місцем надання інтимних послуг	36
4	Способи вчинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства	
	Підготовка до вчинення	94
	1) планування злочину	98
	2) пошук приміщення для надання інтимних послуг	37
	3) облаштування зазначеного приміщення	18
	4) добір співучасників звідництва та розподіл між ними функцій	62
	5) підбір неповнолітніх осіб для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам сексуальних послуг	82
	6) вибір й підготовка засобів злочину	79
	7) створення у неповнолітнього мотивації до заняття проституцією	57
	8) пошук клієнтів	26
	9) визначення засобів зв'язку між сутенером і клієнтами	49
	10) розміщення оголошень в ЗМІ чи Інтернеті	28
	11) виготовлення візиток	2
	Способи втягнення неповнолітніх в заняття проституцією та сутенерства	100
	1) застосування фізичного насильства	17
	2) погроза застосування фізичного насильства	8
	3) викрадення	14
	4) компрометація чи шантажування (погроза видати компрометуючу інформацію інтимного чи особистого характеру)	12
	5) обман	9

Додаток А (продовження)

1	2	3
	6) схилення до відпрацювання боргу (грошова або інша матеріальна заборгованість)	8
	7) використання емоційної залежності	16
	8) сексуальне насильство	5
	9) використання алкогольної чи наркотичної залежності	15
	10) використання психічного стану особи	9
	11) застосування мотивуючих засобів	53
	Використання різних способів у певній сукупності	63
	Способи приховування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією та сутенерства	98
	1) відмова від дачі показань відмова від дачі показань	69
	2) висунення неправдивого алібі	37
	3) давання неправдивих свідчень у разі викриття сутенерства	54
	4) маскування цільового призначення приміщення чи іншого місця з надання інтимних послуг	76
	5) ліквідація слідів та засобів втягнення неповнолітнього в проституцію	71
	6) використання корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах влади й управління	7
5	Відомості про «слідову картину» злочину	
	1) сліди рук	23
	2) сліди крові та інших органічних речовин	87
	3) сліди засобів учинення злочину	4
6	Дані про потерпілого	
	Стать:	
	1) чоловіча	4
	2) жіноча	96
	Сімейний стан	
	1) у шлюбі	3
	2) ні	97
	Рід занять	
	1) навчався	84
	2) не мають постійного місця роботи	11
	3) працюючі	5
	Віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих в зайняття проституцією	

Додаток А (продовження)

1	2	3
	1) особи із малозабезпечених сімей	29
	2) особи, які навчаються далеко від місця проживання батьків	67
	3) особи з нестабільною психікою або психічними захворюваннями	11
	4) особи із неблагополучних сімей	54
	5) особи, які проживають в зоні проведення антитерористичної операції	5
	Риси потерпілого	
	1) схильність до вживання алкоголю	18
	2) вживав наркотичні засоби	15
	3) мав різні психічні відхилення	6
7	Дані про осіб, що вчиняють втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією та сутенерство	
	Стать втягувача:	
	1) чоловіча	24
	2) жіноча	76
	Стать інших учасників злочинної діяльності (сутенери, охоронці, водії)	
	1) чоловіча	79
	2) жіноча	21
	Вік правопорушника:	
	1) від 14 до 20 років	7
	2) від 20 до 30 років	23
	3) 30–40 років	42
	4) від 40 років і старші	28
	Рівень освіти правопорушника	
	1) базова середня освіта	1
	2) середня	7
	3) середня спеціальна	13
	4) базова вища	52
	5) вища	24
	6) інша	3
	Сімейний стан	
	1) у шлюбі	65

Додаток А (продовження)

1	2	3
	2) ні	51
	Рід занять	
	1) навчався	12
	2) не мають постійного місця роботи	51
	3) працюючі	37
	Територіальна належність	
	1) місцевий мешканець	67
	2) мешканець іншої області (регіону)	33
	Наявність судимості	13
	Перебування на обліку у лікаря	
	1) психіатра	1
	2) нарколога	3
	Злочин вчинено у стані сп'яніння	
	1) алкогольного	7
	2) наркотичного	1
	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СРД	
8	Початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства, надходили до відділів поліції з таких джерел	
	1) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян	82
	2) повідомлення працівників різних установ та організацій	4
	3) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень	8
	4) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів	6
9	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування	
	1) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини злочину та її причетності до нього	19
	2) злочинець (сутенер) відомий, але недостатньо доказів для повідомлення йому про підозру	47
	3) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, наявні матеріальні сліди й очевидці злочину, але вона переховується від слідства й суду	18

Додаток А (продовження)

1	2	3
	4) наявний факт втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, але відсутні матеріальні сліди й очевидці злочину, особу злочинця не встановлено	16
10	Огляд	
	Види огляду, що проводився під час розслідування	
	1) огляд місця події	100
	2) огляд живих осіб (освідування)	79
	3) огляд комп'ютерної техніки	68
	4) огляд предметів і документів	54
	Оформлювались додатки до протоколу огляду:	21
	– фототаблиці	5
	– плани и схеми	2
	Типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення ОМП	
	1) невчасне здійснення огляду	67
	2) безпідставне звуження меж огляду	59
	3) відокремлене, без відповідної взаємодії проведення ОМП слідчим та інспекторами-криміналістами	67
	4) нелогічне й поверхневе дослідження слідів на місці події	69
	5) невикористання розшукової інформації	72
	6) ігнорування багатьох слідів, що мають важливе значення у конкретному кримінальному провадженні	37
	7) недостатність техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину	56
	8) ігнорування записів з камер спостереження	29
	9) відсутність додатків до протоколу огляду	79
11	Освідування проводилось	
	1) так	54
	2) ні	46
	3) з підозрюваним	7
	4) з потерпілим	93
	5) зі свідком	1
12	Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб проводився	65
	За кількісним показником	
	1) два допитуваних	97

Додаток А (продовження)

1	2	3
	2) три	2
	3) чотири і більше	1
	Учасниками були	
	1) неповнолітній і сутенер	51
	2) неповнолітній потерпілий і свідок	11
	3) підозрювані (сутенери, звідники)	23
	4) підозрювані та свідки	31
	5) потерпілі	11
	6) свідки	4
	Типовими помилками в тактиці одночасного добуту були	
	1) відсутність психологічного контакту	46
	2) неправильне формулювання питань	24
	3) нерозпізнання давання неправдивих показань	56
	4) часткове усунення протиріч	78
	5) зволікання з проведенням одночасного допиту	12
13	Пред'явлення для впізнання	
	Об'єкти	
	1) підозрювані в натурі	46
	2) підозрювані за фотографічними зображеннями	42
	3) предмети й знаряддя злочину	9
	4) приміщення та окремі ділянки місцевості	1
	Під час СРД використовувалось	
	1) фотозйомка	27
	2) відеозапис	7
14	Форми використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного правопорушення	
	1) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування	7
	2) призначення та проведення судових експертиз	96
	3) участь спеціаліста при проведенні окремих процесуальних дій	68
15	Призначення експертиз	
	Види експертиз:	
	1) судово-медична	82
	2) експертиза холодної зброї	2

Додаток А (закінчення)

1	2	3
	3) судово-біологічна	75
	4) судово-балістична	2
	5) судово-хімічна	21
	6) судово-психіатрична	59
	7) трасологічна	31
	З початку розслідування експертиза призначалася:	
	1) протягом 5 діб	12
	2) протягом 5–15 діб	33
	3) протягом місяця	36
	4) понад місяць	19

Додаток Б

Результати опитувань 532 працівників
правоохоронних органів України

№	З а п и т а н н я	%
1	2	3

1	Вкажіть займану Вами посаду:	
	начальник (заступник начальника) слідчого відділу (відділення)	7
	старший слідчий	28
2	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	9
	від 1 до 3 років	41
	від 3 до 5 років	29
	від 5 до 10 років	13
3	Чи розслідували Ви випадки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства?	
	так, розслідував	100
4	ні	0
	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих співробітників по розслідуванню зазначених злочинів:	
	існує	2
5	не існує	98
	Чи є необхідність, розробки окремої методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства:	
6	так.	93
	ні	7
6	Вкажіть причини (фактори, типові тактичні помилки), які впливали на те, що у розслідуванні кримінальні правопорушення, кваліфіковані за ч. 3 ст. 303 КК України, залишались нерозкритими	
	Об'єктивного характеру:	
	відсутність свідків й очевидців злочинної події	43

Додаток Б (продовження)

1	2	3
	знищення сутенерами слідів, знарядь й засобів злочину (записів з камер відеоспостереження, комп'ютерної техніки)	64
	активна протидія розслідуванню (використання корумпованих зв'язків в органах влади й управління, правоохоронних органах)	22
	прихований характер надання інтимних послуг	89
	небажання неповнолітніх співпрацювати зі слідчим	28
	Суб'єктивного характеру:	
	невчасний виїзд СОГ на місце події	3
	поверхневий огляд місця події	63
	неякісне проведення розшукових заходів при встановленні сутенера за «гарячими» слідами	38
	недостатнє використання науково-технічних засобів при проведенні процесуальних дій	78
	вибіркове використання спеціальних знань	71
	відсутність чіткого планування й системності в організації початкового етапу розслідування	27
	помилки в оцінці наявної інформації та доказів	34
7	Вкажіть найбільш ефективний та незамінний спосіб виявлення й фіксації нових доказів	
	огляд місця події	65
	допити неповнолітніх потерпілих	56
	допити свідків	72
	допити підозрюваних	23
	одночасні допити	67
	пред'явлення для впізнання	43
	слідчий експеримент	72
	призначення експертиз	34
	використання спеціальних знань	93
8	Вкажіть джерела з яких найчастіше Вами отримується інформація для висунування версій, встановлення особи сутенера та проведення подальших процесуальних дій, НСРД й розшукових заходів	
	1) огляд місця події	47
	2) допити свідків	64
	3) допити неповнолітніх потерпілих	46
	4) допити підозрюваних	24

Додаток Б (продовження)

1	2	3
	5) одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб	56
	6) проведення впізнання:	
	– живих осіб в натурі	54
	– за фотознімками	34
	7) слідчий експеримент зі встановлення:	
	– послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів	12
	– можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища побачити у відповідних умовах освітлення з певної відстані, почути звуки	23
	– меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство;	31
	– можливості вчинення тих або інших дій за визначений час	1
	– наявності або відсутності у конкретної особи відповідних професійних вмінь та навичок	1
	8) додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій:	
	– фото таблиць	12
	– схем, планів	7
	– відеозаписів	27
	9) використання спеціальних знань:	
	– власних	41
	– інших осіб (спеціалістів)	57
	10) результатів експертиз:	
	– дактилоскопічної	4
	– трасологічної	21
	– психологічної	18
	– психіатричної	31
	– наркологічної	2
	11) спеціальної літератури	
	– підручників:	6
	– методичних рекомендацій з розслідування відповідної категорії злочинів	2
9	Вкажіть, чи відбувався за несприятливих ситуацій огляд місця події при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства:	

Додаток Б (продовження)

1	2	3
	так	82
	ні	18
10	Які несприятливі ситуації огляду місця події Ви можете назвати:	
	невстановлення очевидців події	53
	відсутність (знищення) слідів злочину	47
	очевидці злочину наявні, проте вони не можуть назвати прикмети, за якими можна встановити сутенера	18
11	Вкажіть умови, які сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даних злочинів:	
	всебічна та ретельна підготовка	89
	своєчасність	97
	правильне застосування тактичних прийомів та їх комплексів	74
	використання спеціальних знань, у тому числі інших осіб	94
	залучення відповідних спеціалістів	98
12	Чи проводились одночасні допити за участі підозрюваних (сутенер, звідник) та неповнолітніх у конфліктних ситуаціях:	
	так	93
	ні	7
13	Вкажіть чи враховуються Вами вольові якості допитуваних при проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	
	так	81
	ні	19
14	Чи відмовляються неповнолітні потерпілі давати будь-які свідчення та співпрацювати зі слідчим, побоюючись розголошення злочинної події:	
	так	34
	ні	66
15	Найбільша ефективність одночасного допиту має місце при проведенні	
	між двома особами	99
	між трьома особами	1
	між чотирма та більше	-
	Вкажіть, з якою метою, на Вашу думку, проводився одночасний допит раніше допитаних осіб	
	викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань	48

Наукове видання

**ЄФІМОВ Микола Миколайович
ЛАЗАРЄВ Владислав Олександрович**

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ
НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ
ПРОСТИТУЦІЄЮ І СУТЕНЕРСТВА**

Монографія

Верстка – Данильченко О. С.

Підписано до друку 05.05.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура NewtonU. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 13,49. Наклад 300. Замовлення № 0820м-191.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідощтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.